

E. Bornhöhe

kirjatööde kogu.

A. Kümmeli trükk, Tallinnas.

E. Bornhöhe.

Eduard Brunberg, kes oma noorepõlwes walitud warjunimele „E. Bornhöhe" siiamaani truuwiks on jäänud, sündis 12. weebruaril 1862 Kullaaru mõisas, Rakwere lähedal, kus tema isa sellel ajal walitsejaks oli. Mõne aasta pärast asusid wanemad Tallinna elama, ja siin kaswas meie tulewane kirjanik üles. Juba lapsena koolis käies awaldas noor Eduard iseäralist waimuandi ja armastust kenade kunstide wastu. Kirjandus, maalimine, muusika jne. neid ei suutnud ta ei kodus ega koolis unustada. Waewalt 15 aastat wana, lõpetas ta selleaegse kreiskooli kursuse ja kirjutas selsamal ajal oma esimese jutu „Röövel ja mõisnik". Warsti peale selle wiis saatus ta Peeterburisse, kus ta suures „Sarepta kaubakontoris" koha leidis. Kaupmehe amet ei olnud aga teaduse- ja kunstijänulisele noorele Brunbergile sugugi meelt mööda. Ta wiskas selle ameti sedamaid warna ja hakkas ennast teadustes täiendama, nii raske, kui see ka oma käe peal elawal noorel mehel oli Ühtlasi ärkas tema hinges kustumata rändamisehimu, mis teda kusagil kauemat aega aset pidada ei lubanud. Meie leiame teda pea siin, pea seal, kord on ta Eesti ehk Saksa ajakirjanik, siis jälle maamõõtja, joonistaja, organist, kihelkonnakooli ja seminari kooliõpetaja, kõige rohkem aga lugupeetud kodukooliõpetaja Eesti- ja Wenemaa mõisades. Juhtus tal aga tasku reisirahaks midagi üle jääma, siis leiame teda pikematel reisidel. Ta wiibib mitmel korral Lääne-Euroopas, on seal ka kui ajakirjanik, naljapiltide joonistaja jne. tegew. Paaril korral reisib ta Hommikumaale, käib ka Palestiina pühamaad, Aafrikat jne. waatamas.

Aastal 1880, s. o. 18 aasta wanaduses, laskis Bornhöhe oma jutu „Tasuja“ ilmuda, mis tema nime Eesti rahwa seas korraga üleüldiselt tuttawaks tegi. Jutt äratas laialist tähelepanemist ja kiitust, nii et see tänini juba mitmendas trükis ilmunud on. „Tasujale“ järgnesid pikemate waheaegade järele teised Bornhöhe ajaloolised jutustused, nagu „Willu wõitlused“, „Würst Gabriel“ jne. — Oma ette seatud sihile püüdes walmistas Brunberg ennast ülikooli wastu ette, tegi 1888. a. Tallinna gümnasiumis lõpueksami ja läks Tartu ülikooli keeleteadust õppima. Mitmesuguste raskustega wõideldes peab ta aga ülikooli lõpetamise plaanist, nii hästi Tartus, kui ka hiljemalt Saksamaal, taganema. 1893. aastast saadik asus Brunberg Tallinna elama, ta astus riigiteenistusesse, on kaua kohtuniku ametit pidanud ning maitseb kodus waikset, õnnelikku perekonnaelu.

Bornhöhe kirjatööde hulk Eesti ja Saksa keeles on kaunis suur, kuid neid on wäga raske kätte saada, sest et neist suur hulk ilma nimeta on ilmunud ja kirjanik ise nende ilmumise ajast ka palju ei mäleta. Bornhöhe on üks neist haruldastest kirjanikkudest, kellel oma kirjutatud raamatutest ja siin ja seal ajalehtedes ja ajakirjades ilmunud töödest mitte ühte ainustki kodus ei ole. Ta on mees, kes oma töödest rääkida ei armasta.

Bornhöhe tööd seisawad Eesti algupäralises jutukirjanduses esimeses reas. Meie leiame tema töödes palju kodumaa rahwaste algkujusid ja loomulikku, kaasakiskuwat jutukäiku, kuna ta kujutusewiis ja keel suuremale hulgale meie jutukirjanikkudest eeskujuks wõib olla. Ta kirjeldab kujukalt, wõrdlewalt ja maalib selgetes joontes kujutada wõetud inimesed ja olud lugeja silma ette, kuna kirjaniku soe tundmus ja mõnus naljatoon weel iseäralist armast helki ta tööde peale heidawad. Ta on oma soojalt kaasatuntud, äratawate ajalooliste juttudega isamaalise iseteadwuse tõstmiseks wististi rohkem teinud, kui suur hulk teisi kokku. Tema tööde lugemine on kunsti maitsmine ja kohuseks iga eestlasele.

1. kogu wäljaandja.

E. Bornhöhe kirjatööde kogu, mis, nagu ülemal öeldud, kaugeltki täielik ei ole, ilmus 15 aasta eest, ja on raamatukauplustest ammu wiimse eksemplarini kadunud. Nüüd ilmub ta jälle, et ka autori poolt ajakohaselt parandatud näol selleks jääda, mis ta siiamaani olnud — meie paremaks rahwaraamatuks ja teewalmistajaks kõigele, mis hea, ilus ja armas.

2. kogu wäljaandja.

Tasuja.

Jutustus Eesti wanast ajast.

1.

Aastasadade kuristik haigutab meie ja selle aja wahel, milles siin räägitawad juhtumised sündinud on. Selle pika aja sees on meie maal, niisama kui mujal maailmas, palju wanu asju igawiku rüppe wajunud, kust neid kellegi muinasaegade tagasisoowija õhkamine enam wälja ei meelita; uusi olusid, kuigi mitte kõigiti paremaid, on lugemata arwul tekkinud. Üleüldse on maailma muutlik nägu nooremaks, lahkemaks läinud; kuuesaja aasta eest oli ta, meie ajaga wõrreldes, wana ja mõru. Iseäranis meie maal.

Luba, lugeja, et ma sulle seda tagasitõukawat nägu paari kerge kriipsuga mõtte ette maalin. On pildil walitsew põhiwärw, siis on kergem pildi kujudele karwa ja muljet anda.

Kolmeteistkümnenda aastasaja hakatusel sattus eestlane isewärki naabrite keskele. Öeldakse, et naabritega üleüldse raske olewat rahus ja sõpruses elada. Aga eestlase tolleaegsed naabrid olid päris hullud, üks hullem kui teine. Nad riisusid ta waese pagana puupaljaks, et Rooma päike otsekohesemalt tema pimedat hinge walgustaks, peksid ta armetuks, et ta kristlikku armu saaks maitsta, tegid ta weoloomaks, et ta keskaja haridust suudaks kanda, ja saatsid ta tööle tema endisele pärispõllule, kus kupja tuline piits temale uue peremehe õigust, haridust, Katoliku usku ja ebajumalate wilude hiite põlgamist üheskoos kätte õpetas.

Niisugused halastajad, õpetawad naabrid olid daanlased ja sakslased.

Teised naabrid — rootslased, wenelased, lätlased, leedulased — ei warjanud kiskja hambaid mahedate mokkadega, waid näitasid neid ausa otsekohesusega, kui wõisid. Nad käisid sagedasti eestlase kehwal laual söömas, aga kui kõht täis wõi peremehe malk tüsedam juhtus olema, wantsis palumata külaline jälle kodupoole, paganaid paganateks jättes.

Esimestes wõitlustes usu ja hariduse eest kiskus Daani kuningas Harju ja Wiru maakonnad enese kätte. Muu eestlaste maa jäi Liiwi ordu ja piiskoppide omaks.

Kui sõdade järele ajuti rahu tuli, woolasid sakslased ja daanlased wõidetud maale, igaüks sai oma tüki kätte ja jäi nende talupoegade peremeheks, kes maatüki peal elasid. Esiotsa ei olnud eestlane mitte pärisori, waid peaaegu waba rentnik. Aga mida enam wõõraste sisserändajate hulk ja hulgaga wõim kaswas, seda enam nõuti talupojalt, ja sada aastat pärast maa allaheitmist kinkis Daani kuningas Christoph II. kõik Eesti sugu talu-

pojad oma wasallide, Daani ja Saksa sugu isandate pärisomanduseks igaweseks ajaks.

Tal poleks seda tarwiski olnud teha, sest pärisorjus oli juba ammu enne täit hoogu wõtnud. Hirmus oli weel meie walgustatud päiwil pärisorja põli, palju hirmsam oli ta toorel, sõjahädast kurnatud ning ebausust rumaldatud keskajal. Ei olnud waigistust ususki, sest usku ei õpetanud keegi. Ei tunginud ka raskesti rõhutud talupoegade hädakisa kuningateni, kes, ise kaugel ja pealegi alati koduste tülidega kaelani töös, küll pealikuid Tallinnas pidasid, kellest aga mõisnikud nii wähe hoolisid, et isekeskis seadusi tegid ning mitu korda maad Liiwi ordu walitsuse alla pakkusid.

Eestlane oli taewakarja lambaks saanud, kuid willu kaswatas ta ainult wõõrastele.

Sest ajast ütleb üks sakslane, kroonika kirjutaja Kelch: „Eesti- ja Liiwimaal on mõisnikkude taewas, pappide paradiis, wõõraste kullaauk, aga talupoegade põrgu."

2.

Harjumaa põhjapoolses osas, Tallinna lähedal, põlise laane keskel seisis üksik talu, teedest kaugel, nii palju kui sel ajal teesid wõis olla. Talu hüüti Metsa taluks, sest et ta metsa sees oli, ja ta oli imelikul wiisil ühe sündinud maamehe, Tambeti, päralt, kes siin walitses kui mõni „Kuura kuningas" kunagi.

Kuidas oli see mees pärisperemeheks saanud, kuna peaaegu kõik muud eestlased juba pärisorjad olid? Seda me kohe näeme.

Tambeti isa oli Tallinna piiskopi ori olnud. Piiskopil oli palju maid ja metsi, kus ta, oma tähtsast kehakũllusest hoolimata, sagedasti küttimas käis. Tambeti isa, nimega Wahur, oli pikk, priske poiss, kelle määratuis liikmetes sama palju raudset jõudu kui tinast laiskust peitus. Ta oli niisama tugew ja niisama laisk kui karu. Aga ta nahk oli õrnem kui karul, ja need lugemata hoobid, mis ta laiskuse eest sai, tüütasid tema wiimaks nõnda ära, et jalad selga wõttis ja metsa pakku jooksis. Piiskopil oli tugewast sulasest kahju; ta wandus, maksku mis maksab, pagulast jälle kätte püüda. Saatis sulased wälja, ronis ise rammusa mära selga ja ratsutas metsa. Metsas eksis ta küll ära, aga leidis truuduseta sulase tüwika tamme warjul rahukalt puhkamast.

„Küll ma sind äratan," urises piiskop, ronis mära seljast maha, tõstis piitsa — tsiuh!

Hellasti äratatud pahategija kargas kui nõelatult püsti ja nühkis aietades hellasti puudutatud kohta.

„Sa pahareti sulane! Sa redu, kurjategija, mi—is? Sulased siia, halloo! Waat' sulle, säh!"

Waimulik isand tõstis jälle piitsa, mille õel wilistamine pahareti sulase hinge äritas.

Aga sel silmapilgul kiskus ennast mära äkki lahti ja putkas tuhatnelja metsa. Lähedalt kostis tume urin. Suur metselajas tuli nähtawale ja näitas nõu pidawat, kas maksab kahejalgseid külalisi ligemalt waatama minna.

„Karu!" karjatas püha isand ja pillas piitsa maha.

„Määratu weis," pomises sulane.

„Püha Jumal, mis nüüd teha?"

Sulane kehitas õlasid ja istus sõnalausumata maha.

„Jeesus ja Maria! Oled sa juhm? See on meie ots! Selle saadana küüsis surra! Rumal talupoeg, tõuse,

mine ta kallale — sa oled ise kui karu... Pai Wahur, kägista teda, rebi ta lõhki... Näe, tuleb... oh Jumala ema... Wahur, aita, päästa mind, oma hingepäästjat!"

Wahur raputas tõsiselt pead.

„Parem on kiskja küüsis, kui nuhtlejate piitsa all kärwata."

Karu tuli ligemale. Piiskop keksis ühelt jalalt teise peale.

„Jää siis ometi siia, ma pistan jooksu."

Ja piiskop tahtis punuma panna.

Aga Wahur wenis püsti ja lausus rahulikult:

„Mul on pikemad koiwad kui piiskopi herral."

„Ma ei lase sind nuhelda —"

Sulane naeris.

„Ma lasen su priiks —"

Sulane kuulas terawamalt.

„Ma annan sulle maid päri — ai, ai, ai — Issand halasta... näe!"

Karu ajas ennast kolm sammu eemal urisedes püsti.

„Kas herrad annawad pärismaad?"

„Annan, Jumala eest annan.

„Kas wannuwad selle peale?"

„Wannun, wannun, wannun!"

Sulane rebis jahinoa piiskopi wöölt ja astus karule wastu, teda terawasti silmates. Mesikäpp urises wihaselt.. Wahur lipitses silmapilgu tema ümber. Korraga haaras ta raudsõrmedega elaja kõrist kinni ja tõukas talle jahinoa tera täielt rindu. Aga surmawalt haawatud loom wõttis wastase palawasti kaissu. Inimene ja kiskja weerlesid maas. Murtud raod ragisesid, peene liiwa tolm keerles üles, kuuldus segane poollämbunud röhin ja mõmin — siis kerkis wõitja inimene, kriimustatult ja

lõhkiste riietega, püsti ja waatles wõidurõõmuga wõidetud waenlase müraklist, surmakrampides tuksuwat keha.

„Selle kiskja weri paneb minu wabaduse taime tärkama,“ pomises ta iseeneses.

Ta ei eksinud. Piiskop pidas sõna, laskis pagenud sulase wabaks ja kinkis talle tüki metsa, mis hiljemates sõdades maapinnalt kadunud Lodijärwe lossi maade sõrwal seisis, pärisomanduseks. Ainult sõjas pidi ta piiskoppi aitama.

Tugew Wahur ehitas enesele metsa sisse majakese, oli aga liiga laisk, et põldu harima hakata. Ta luusis mööda metsi ja toitis ennast jahisaagist. Tema kõige suurem lust oli kiskjaid elajaid häwitada. Tema haruldane kehajõud tegi teda kaugel ümberkaudu kuulsaks ja tema nimi ning teod sajawõrra suurendatud kujul elasid kaua rahwa suus. Räägiti temast, kuidas ta kord terwe hundikarja, kes kibeda külma ajal ta kallale kippunud, palja käega ära kägistanud, nahad maha nülginud ja kered kui jõulukingitused kuuse okstesse riputanud, kust neid siis nälginud suguwennad halastades maha rebinud ja ausasti oma tühja kesta matnud; kuidas ta korra targema rahwa suust kuulnud, et wanal ajal üks wäga rammus mees, Simpson wõi Sampson, olnud, kes sada hunti wõi karu sabapidi kokku sidunud, mispeale tema, Wahur, ühe metshärja, ühe karu, ühe hundi, ühe metskuldi ja weel mõne muu tigeda eluka kinni püüdnud, imetaltsaks teinud ja selle põrgukutsikate karjaga läbi küla uidanud; kuidas ta kuused juurtega maa põuest kiskunud, juured ja ladwad maha murdnud ja enesele tüwidest maja ehitanud. Neid ja muid muinasjutte rääkis rahwa suurendaw suu tugewast Wahurast, ja neid jutte kuulates särasid poiste silmad elawamalt, wajus meeste rõhutud selg weel enam küüru

ja mahapöördud orjapilk pajatas: „See oli tema. Meie seda ei wõi... peame kannatama..."

Tugew Wahur luusis mõne aja üksipäini mööda metsi, tundis siis igawust, lunastas enesele Lodijärwe lossiherra käest hundinahkade eest nägusa neiu naiseks ja naise wenna sulaseks, hellitas naist, laskis sulase tüki maad põlluks muuta, tegi end kõigi metsaliste hirmuks ja suri raugana, oma poja Tambetile, kes ise juba naisemees ja lapseisa oli, järgmisi õpetusi kaasa andes:

„Sa tead, poeg, mina sain priiuse ja maa oma tugewa käewarre läbi ja hoidsin neid oma käewarre tugewusega. Sina oled küll ka sirge poiss, aga sul on pikk kael, kitsad õlad ja lahjad puusad. Noort puud maa seest juuristada ja metssiga maha wirutada sa ei jaksaks. Sul on aga terane pea, wast teed sa kawalusega, mis mina kangusega. Waata ette, warja kergelt saadud wabadust — ta on magusam kui mesi, aga ka sulawam kui mesi: enne kui sa märkad, wõib ta ära aurata, ja sa imed orjahigi. Tee kõrge müür meie maja ümber, osta omale rohkem sulaseid, hari maad ja korja jõukust. Ära tee isandatega tegemist, põlga nende segast usku, palu Taewataati..."

Siin jäi Wahura hing rindu kinni; ta jõi suutäie magusat mõdu ja lisas juure:

„Ma tunnen orjapõlwe, tunnen oma rahwa häda, aga ei suutnud muud kui hambaid kiristada. Üks ei jõua midagi, teised sajatawad hammaste taga, aga ei julge hammustada... rahwa hing on lämbutatud ja tiunub haledasti rõhujate põlwede ümber... Otsi neid, kes ei kaeba, aita tagant, kihuta teisi aitama... ja kõlab siis ähwardaw hulgumine üle maa, siis kõlistage sõja-

riistu ja tõstke mürinat, mis pilweid lõhub ja leinawaid jumalaid wägewasti äratab! . ."

Tugew Wahur ei rääkinud enam. Hing lahkus õhates raugenud kehast.

Tema surmawoodi ees seisid nuttes ta naine, Tambet oma naisega ja nende poeg Jaanus, kes sel ajal kaheksa aastane oli. Wahura lesk läks paar kuud hiljemalt armastatud mehe järele hauda. Ka Tambeti naine suri kahe aasta pärast.

Tambet oli agar, wäle mees, kes liikumist ja warakuhjamist armastas ning isamaa õnnetusest palju ei hoolinud. Tema ostis weel kolm noort sulast, ehitas kena, ruumika elumaja kõrwaliste hoonetega, piiras õuet palkseintega ja istutas aia wäljaspool seinu. Parajal kohal, elumajast wähe eemal, raius ta metsa maha ja hakkas suuresti põldu harima. Sakstest ei hoidnud ta Wahura käsu wastu ennast mitte eemal, waid hakkas juba warakult nende keelt õppima, käis sagedasti Tallinnas ning Lodijärwe lossis kauplemas ja omale tarwilist kraami toomas. Oma poja Jaanuse pani ta kohe pärast Wahura surma Tallinna Mustamunga kloostrisse*) õppima. Tema nõu oli poega täieks saksaks ja kirjatargaks kaswatada. Wahura wiimse maanitsuse unustas ta hoopis ära.

Aga Jaanus pidas seda meeles. Meesterahwas mäletab üleüldse wähe lapsepõlwest, sest et sügawasti mõjuw lapsest meheks muutumise aeg seda, mis lapse maailm olnud, korraga ärkawale waimule nii tühjaks kujutab, et sellest osawõtmisega ühtlasi ka mälestus kaob ja waim uuesti sünnib. Aga üksikud juhtumised, mis lapse südant põhjani põrutanud, helisewad järele läbi mehe-

*) See klooster seisis sel kohal, kus nüüd Katoliku kirik on.

põlwe ja hõljuwad üksinduse tundidel rõõmsaid ja kurwi mälestusi äratades weel hallide juuste ümber.

Kui Jaanus esimest korda läbi kitsa, pimeda Harju-wärawa Tallinna sisse sõitis, wahtis tema, roheliste metsade waba poeg, pool kohkunult, pool kurwalt ilmatu kõrgeid kiwist hooneid, millede wõretatud aknate taga wõõrad, külmad näod wilksatasid. Jaanusel oli tundmus, kui pigistaks keegi tal kõri kinni. — „Warja wabadust!“ kajas ta kõrwus Wahura wiimne sõna. Aga ta harjus ja õppis talwel wisalt ja wirgasti munkade tarkust, mis sel ajal peaaegu ainus tarkus oli. Seda suurema isuga luusis ta suwel mööda koduseid metsi.

3.

Jaanus oli kümme aastat wana, kui ta isaga esimest korda Lodijärwe lossi ratsutas, mille maade sõrwal, nagu öeldud, Tambeti talu seisis.

Selleaegne lossiherra, rüütel Konrad Raupen, oli mõistlik isand, kes targast ja osawast Tambetist meelehead leidis ja teda sagedasti nõuküsimise pärast lossi kutsuda laskis. Kuna Tambet ise lossi sisse läks, jäi Jaanus üksipäini hoowi peale hobuste juure. Tema istus lauahuniku otsa, pani käed rinnale risti ja jäi uudishimuliselt ringi waatama. Madal paistis temale linna wallide kõrwal müür olewat, mis lossihoowi piiras ja mille peal hall wahitorn nagu wanaeit parsil kükitas. Hoowi keskel sirutas peahoone ise hulga nurki, otsi, korstnaid ja tornikesi kui ähwardawaid kiwisõrmi sinise taewa poole. Kitsaste aknate taga sõelusid tegewalt inimesed sinna tänna.

Hoowis lomberdasid laisalt punaste nägude ja siniste ninadega sõjasulased ja puhusid tüdrukutega, kes kaewust wett winnasid, nalja, mis meelitatud tütarlapsi pihu sisse itsitama pani. Wahitorni august pistis wärawawaht enese roostetanud waskkübara ja niisama roostetanud nina wälja, mis kui wõitja kuu tema walgete habepilwete keskel läikis. Jaanus hakkas temasuguste jõmsikute jultunusega habeme, nina ja roostetanud kübara kaudu selle näo silmi otsima. Asjata töö. Kõik walge habe, ninapuna ja kübararooste. Poiss otsis, wahtis wahel mujale ja hakkas jälle otsima.

Korraga tundis ta, et miski asi kui Taara pikfenool tema jalge wahele raksatas, üks hele hääl hüüdis: „Such', Taarapita, such'!" — ja kole must kogu müksas pea nii tormiliselt meie sõbra sülle, et ta wennike tagurpidi üle lauahuniku lendas.

Wali naerulagin kahest heledast kõrist tõusis selle peale sealsamas ligidal ja lossiherra lapsed, kümne aastane poiss ja wähe noorem tüdruk, tõttasid õnnetusepaigale. Siin sirgus meie noormees parajasti püsti ja märkas, mis temaga sündinud. Ta pilk langes esiti pahaselt suure koera „Taarapita" peale, kes oma isanda käsul nii harimatult ratast oli püüdnud. Koer ei näidanud oma koerustükki sugugi kahetsewat, sest ta kargas, ratas suus, kui päris narr ringi, aga tütarlapse nägu läks tõsiseks; ta astus Jaanuse ette ja küsis osawõtlikult, kas see wast wiga saanud?

Jaanus kogeles, tema meelest imeilusat plikat silmates, midagi nagu „pole wiga ühti."

„See oli tore", naeris wäike noorsand ja tatsutas Taarapita selga, mis kui uss ta käte all keerles.

„Häbi sulle, Dodo!“ maanitses aulise tõsidusega wäike preili; „meie oleme temale häda teinud ja sa pilkad weel. Kas see on ilus?“

„Ilus ja mehine!“ kilkas Dodo; „paras pimedale. Wupsti! Nagu puhutud üle lauahuniku. Oh Taarapita, küll see läks libedasti! Hohohoo!“

Nüüd libises Jaanusel kops üle maksa.

„See on kõlwatu temp, koeri wõõra peale äsitada,“ pahwatas ta wihaselt; „sina oled rumal poiss ja muud midagi.“

Nende sõnadega wõttis ta jälle istet, pani käed rinnale risti ja wahtis kulmu kräsutades kõrwale. Tema wäike kaitsja waatles teda lahke naeratusega.

Meie peame siin pihu sisse sosistama, et Jaanus ilus sirge poiss ja täna kõige paremas riides oli — päris „saksa laps.“

Dodo läks näost punaseks, põrutas jalga wastu maad ja tõmbas käed rusikasse.

„Kuda sa tohid mulle „rumal poiss“ ütelda?“ kärkis ta silmi wälgutades.

„Sa tead ise, mispärast — see on su päris nimi. Sinu rusikaid ma ei karda, need on minul ka olemas.“

Ja Jaanus näitas, et temal ka rusikad olid.

„Ma äsitan Taarapita su peale, lasen su lõhki kiskuda!“

Aga ehk küll Taarapita ennast urisedes isanda käskude täitjaks tunnistas, ei liigutanud Jaanus ennast sugugi, muudkui kostis külmalt: „Katsu!“

Kes teab, kui palju Dodo oma tõotust oleks täitnud, aga enne katsumist astus jälle wäike rahutooja werejänuliste waenulikude parteide wahele.

„Häbi ſulle, Dodo!“ algas ta noomiwalt: „kas ſa ſedawiiſi kellegi junker oled? Sa tahad koera wäetima wõõra peale äsſitada, kelle ees ſa iſe ſüüdlane oled. Ei iſa ſeda oleks teinnd. Mõtle ikka iſa peale. Iſa oleks ennemalt andeks palunud ja Taarapita oleks oma rumaluſe eeſt tapelda ſaanud. Häbene, Taarapita, häbene, ſa pole parem ſugugi, kui päris koer. Kas ſee on mu kaswatamiſe waewa palk? Mine, ma ei ſalli ſind.“

See noomitus mõjus niipalju, et Taarapita oma urina jättis ja Dodo weel ikka wihaſelt, aga enam rüütlikult ütles:

„Siis peab ta minuga wõitlema. Minu au nõuab ſeda.“

„Minugi päraſt,“ ſeletas Jaanus wahwalt ja tõuſis püsti.

„Teie olete hirmus kangekaelſed,“ kurtis preilike ja uuris haleda meelega waenlaste näguſid, et ſealt wähematki leppimiſe mõtet leida. Aga ſealt puhaſt tigeduſt ja kõrkuſt lugedes, tõmbas ta mõlemate käed oma kahte pihku ja ütles kurwalt:

„Siin te ei wõi wõidelda, kõikide inimeste ſilma ees. Lähme aeda.“

Mindi aeda. Pehme liiwane koht waarikapõõſaste wahel waliti tapluſe paigaks ja waenlaſed ſeadſid end kibeda ruſikawõitluſe nõuga teine teiſe wastu. Aga enne kui taplus algas, katſus wäike lepitaja weel kord heaga asja ajada. Wastaste käſa ſoojalt ſurudes, palus ta mahedasti ning maguſasti:

„Pai poiſid, mul on nutt waraks — miks te mind nii kurwastate? („Pai poiſid“ tundſid ühe kolmandiku oma wihaſt kaduwat.) Pai wõõras poiſs, mu wend on nii hea, nii armas, ainult täna wähe, üsna wähe äkiline.

Tõesti, ta on hea wend, ma ei taha kedagi muud wennaks. (Dodo naeratas ilma tahtmata.) Pai wend, minu wõõras sõber on ka hea ja armas (Jaanus naeratas ilma tahtmata); teist mõlemist saawad head sõbrad (poisid luurasid altkulmu, aga mitte enam nii werejänuliselt kui enne, teine teise silmi), tõesti, teist saawad head ja mõnusad sõbrad, ja mina olen teie kummagi sõber. Ma armastan teid mõlemaid (siin surus ta jälle poiste käsa), siis armastame kõik kolmekesi üksteist — kuni surmani. Eks ole, jah?"

Siin pani tüdruk poiste käed oma kahe pihu wahel kokku ja piilus ara naeratusega mõlema silmi.

Häbi on tunnistada, aga tõeks ta jääb, et meesterahwa süda sulawam kui lumi on, kui naisterahwa mahe pilk teda päikesena soendab. Häbenedes tunnistan kakelwendadest, et nad laks silmapilku hiljemalt kui sõbrad teine teise kätt raputasid ja nüüd Emmi — nii oli nende lepitaja nimi — see oli, kes neid pilkas ja naeris, nagu wallatu plika kunagi.

Häbenedes pean kolmandaks tunnistama, et nüüd mõistmata elajas Taarapita see õnnelind oli, kes mõistlikkude inimeste patud oma koeranaha peale pidi wõtma. Esiti pidi täieealine ja suurtsugu Taarapita ühe lapse (Emmi) käest läbitungiwa noomimise halbade eluwiiside pärast wastu wõtma. Teiseks pandi teda külalise auks ja seltskonna lõbusaks ajawiiteks kunsttükka tegema. Tema oli kõrgesti koolitatud koer ja mõistis säherdusi wigurid teha, et uued sõbrad endale pisted kõhtu naersid ja Taarapita loojat kiitsid, kes teda nii tähtsate annetega ehtinud.

Kuid tema nimi ei olnud sugugi Jaanuse meele pärast. Tema, kes weel Wahura juttudest eestlaste wanade

jumalate lugu mäletas, pidas seda nime õigusega taewataadi Taara teotamiseks ja päris aru, kes koera sedawiisi nimetanud.

„Taarapita nimi oli enne Tölp," seletas Dodo naerdes, „aga et ta nii osaw ja tark oli, häbenesime teda nii hüüdmast ja tahtsime talle õige hiilgawa nime panna. Et aga meie endi tarkus ei ulatanud, küsisime kubjaselt nõu, ja tema ütles: „Ma mäletan, et talupojad endises ebausus oma peajumalat „Taaraks" kutsusid ja teda praegu weel salaja austawad. Pange Tölbile nüüd talupoegade hirmuks nimi „Taarapita", sest saksakeeles öeldakse „Taara" asemel „Taarapita". Ja sest saadik hüüame Tölpi „Taarapitaks."

„Kes see kubjas on?" küsis Jaanus.

„Kes ta on? Eks ta ole meie kubjas."

„Ei, ma küsin, mis mees ta on — maamees wõi saks?"

„Tont teda teab! Wist mõni wärdjas. Ta räägib weidrat keelt, ütleb, „Pauerunt," kus peab ütlema „Bauerhund," ja kirub: „Hah, tu teiwel! hah, tu teiwel!"

Jaanus ei lausunud selle peale midagi, aga ta ei hüüdnud Taarapitat kordagi nime pärast ja tõmbas kulmu kortsu, kui teised teda nimetasid.

Dodo ei pannud seda tähelegi. Ta oli koera südamesõber ja mängis temaga kui oma wennaga. Nad ajasid teine teist taga, wõitlesid rind rinna wastu, weeretasid end kaisus maas, lõid kukerkuuti ja tegid muid narritempa. Kord ajas Dodo enese pea peale püsti, sirutas jalad laiali ja hüüdis:

„Hüppa, Taarapita!"

Ja Taarapita sirge ja sitke keha lendas kui nool ta jalge wahelt läbi.

„Katsu sina sedasama," ütles Dodo Jaanusele.

Jaanus seadis enese pea peale, ajas jalad laiali ja hüüdis:

„Hüppa, Tölp!“

Aga Tölp-Taarapita pistis keele pikalt suust wälja, otsa usfikeerudel liigutades, pilgutas altkulmu kollaseid silmi peremehe poole ja läks põõsa taha.

„Ahaa!“ naeris Dodo, „Taarapita pahandab „Tölbi“ üle. Miks sa „Taarapita“ ei hüüdnud? Tule siia, Taarapita!“

Taarapita ilmus saba liputades põõsa tagant. Poiss ja koer heitsid selili maha, Taarapita ajas neli jalga sirukile, pigistas silmad kinni ja näitas sügawasti uinuwat. Korraga sosistas Dodo: „Kass tuleb!“ — ja koer pühkis kui tuisk ja tolm minema, noor rüütel tagantjärele.

Jaanus kohendas oma keha jälle loomulikku olekusse ja ütles, kui Dodo ja koer läinud olid, tasase häälega Emmile, kes tusagilt lehelt lepatriinu oli tabanud ja seda oma walgete sõrmekeste wahel patseerida laskis:

„Nüüd ma pean koowi minema. Isa wast otsib juba.“

Emmi pigistas õrnalt pihu kinni, nii et lepatriinu wangi jäi, waatas kahetsedes Jaanuse otsa ja tahtis midagi ütelda. Aga sel silmapilgul tormas Taarapita põesa tagant wälja ja tõukas nii tölbilt tütarlapse käe külge, et pihk lahti läks ja lepatriinu rohu sisse kukkus.

„Oh sa rumal Tölp!“ hüüdis Emmi ja waatas naeratades Jaanuse otsa. Laste silmad juhtusid wastastikku. Poisi süda ütles silmade kaudu umbes seda: „Pagana tark tüdruk! Ja kui hea, ja lahke, ja ilus, ja armas, ja. . .“

Noore naisterahwa südames ei julge mina, kui meesterahwas, lugeda.

Aiawäraw kriiksus ja kubjas tuli, lossiherra laste nimesid hüüdes, nähtawale. Dodo ja Taarapita pistsid wõidu wärawa poole jooksu. Siin näitas Taarapita selgesti, kui palju ta kõigest noomimisest, meelt parandada ja wiisakas olla, pidas. Dodol tuli hullus tujus mõttesse oma neljajalgset wenda kubjase peale äsitada, mispeale Taarapita paukuwalt haukudes ja edasi tagasi hüpates waest meest piirama hakkas. See tõrjus koera käte ja jalgega eemale, pööras ja wäänas oma kuiwetanud keha naljakal wiisil, kraaksus, kähwis kümme korda „uist! uist!“— aga kus kuri waenlane kuulab! Krauh! — ja ülbe looma hambus kõlksub hõlmatükk, millega ta uhkesti, nagu sõjamees wõidu järel, peremehe poole traawib. See aga hoiab kõhtu naeru pärast, ilma Emmi noomimisest hoolimata, kes Jaanusega koos ka sinna oli jõudnud.

Kubjas katsus haleda näoga katkenud kuuehõlma ja wingus: „Taarapital oleks tõesti taplemist waja (tema altkulmu koera poole luuriw pilk ütles: „Küll ma sind kägistaksin, hundisööt!“), näe nüüd, mis ta tegi! Hõlm puru! kanz sei jereisst! Miks noorherrad ei keeland, ta oleks mu püksid peaaegu lõhki kiskund, kanz si heine alte Sack! Hah tu teiwel! hah tu-u teiwel!“

„Oh Taarapita, kuldne Taarapita!“ karjus Dodo naeru wahel. „Oma enese ristiisa hõlma krapsti kinni — hahaha — hah tu teiwel, hah tu teiwel!“

Jaanus silmas seda meest, keda ta esimest korda nägi, ja tundis, et äkiline, arusaamata wiha ta südant täitis. Tal oli, nagu peaks ta käega selle inimese rinnust kinni hakkama ja talle „lurjus“ näkku hüüdma. Aga ka kubjas luuras altkulmu tema poole, ja kui nad läbi aiawärawa hoowi astusid, küsis ta tasakesti Dodolt: „Kes see junker on?“

„Jah, kes ta on?“ kordas Dodo ja imestas iſe, et tal weel kordagi meelde ei tulnud oma uue ſõbra nime järele küſida.

„Kuule, mis ſu nimi on?“ küſis ta nüüd, kuna nad üle hoowi losſitrepi poole ſammuſid.

„Minu nimi on Jaanus,“ oli wastus.*)

„Kelle poeg ſa ſiis oled?“ küſis kubjas ootamata julguſega.

Jaanus tegi, kui ei oleks ta kubjaſe küſtmiſt kuulnudki. Kubjaſe hääl oli talle wastu meelt.

„Kas kuuled, ma küſin, kes ſa oled ja mis ſa ſiit otſid?“ kordas kubjas uuesti. Jaanuſe talupoja laadi nimi ja ſee, et noorherra teda weel ei tunnudki, andſid häbemata inimeſele korraga julguſt. Kes teab, kas ta ſeegi kord wastuſt oleks ſaanud, kuid lähemal ſilmapilgul wihiſes Dodo koerapiits õhus ja lakſatas kubjaſe piha peale.

„Kuda julged ſina, kelm, minu ſõbraga ſedawiiſi rääkida!“ kärgatas Dodo näoſt lõkendades.

„Ai, ai, kuſt ma ſeda teadſin, et ta noorherra ſõber on,“ kogeles kubjas, „ma arwaſin . . . ma arwaſin, mõni hulgus . . . hein Pauerunt . . . ai, ai, noorherra, ega ma nõnda ei ütelnud, andke andeks, pai junker!“

Kubjas wingerdas pai noorherra piitſa all.

„Kaſi minema, lurjus!“ käskis Dodo ja andis minewale weel hoobi tagant järele.

„Oled ſa ka rüütli poeg?“ küſis ta peale ſelle Jaanuſelt.

„Mina olen wabamehe poeg,“ wastas Jaanus uhkuſega.

---

*) „Jaanus“ on keſkaja wiiſil latiniſeeritud Jaan.

„Kas sa elad ka niisuguses lossis, kui meie?“ päris Emmi; „kas teil on ka aed ja hoow?“

„Meie ei ela niisuguses lossis, kui teie, aga meil on oma maja.“

„Ja aed kah?“

„Aed on kah.“

„Kas teil hobuseid ja sulaseid ka on?“ päris Dodo.

„Jah on. Head hobused ja tublid sulased. Aga kubjast ei ole.“

Parajasti astusid rüütel Raupen ja Tambet lossiuksest wälja trepi peale. Lapsi silmates hüüdis rüütel:

„Ae, kust te selle seltsimehe wõtsite? Kes see on?“

„See on meie sõber Jaanus,“ wastasid Dodo ja Emmi ühest suust.

„Temal on ka loss ja hobused ja sulased,“ seletas Dodo.

„Ja aed ja hoow on tal ka,“ lisas Emiilia juure.

„Tohoo!“ naeris rüütel: „küll on rikas sõber! Kes ta siis on?“

„See on minu poeg Jaanus,“ seletas Tambet alandlikult. Lossiherra laste sõprus tema poja wastu meelitas teda wäga.

„Nii? Wõi sinu poeg?“ Lossiherra armastas alama rahwa wiimseid sõnu küsides korrata. „Pidage aga head sõprust, lapsed, kui kokku juhtute. Oskab ka midagi?“

„Ta on kaks talwet kloostris õppimas käinud.“

„Nii? Kaks talwet kloostris õppimas käinud? Näe. Wiks. Noh, olge head lapsed. Head päewa, Metsa Tambet, head päewa!“

Rüütel nokutas kergesti pead Tambeti sügawa kumardamise peale. Jaanus pidi kahetsedes kolmest sõbrast — kolmas oli neljajalgne — lahkuma. Lubati warsti jälle

näha ja palju koos mängida. Siis hüppasid isa ja poeg hobuste selga ja ratsutasid wärawast wälja.

Teel küsis Tambet pojalt:

„Kas on himu tulewal korral jälle minu kaasas losfi tulla?"

„Jah on."

Kui natuke maad ära oli sõidetud, küsis Tambet uuesti:

„Kas lossiherra lapsed on ka lahked!"

„Olid küll. Kuid ei ole ikka nii kui meie oleme."

Kui nad kodu ligidal olid, küsis Jaanus:

„Kas lubad mind kõrwiga wahel üksinda wälja?"

„Kuhu sa siis temaga tahad minna?"

„Metsa — muidu sõitma."

„Wahel lossi kah?"

„Eks wahel sinna kah."

„Noh, eks ma siis luba."

4.

Tambet lubas ja Jaanus sõitis sagedasti, wiimaks peaaegu igapäew lossi lõbutsema ja õppima. Laste wahel kaswas suur sõprus — nooruse sõprus, mis kõige kauemini kestab, aga, kord rikutud, harwa jälle paraneb. Ja rikkumine on kerge. Sugu wääratab õrn riist, ja kõik on maas, mis ta hoidis.

Jaanus oli wiieteistkümne aastaseks saanud. Ühel suwepäewal istus ta oma täku selga — ta oli endise kõrwi asemele wiieteistkümnendaks sünnipäewaks kena halli täku kingituseks saanud — ja ratsutas üksipäini lossi

poole. Lossi lähedal tulid talle kaks teist ratsalist wastu — junker Dodo ja preili Emiilia. Rüütli lastel olid sõiduloomadeks tasased, taltsad märakesed, Dodol must, Emmil walge.

Taarapita ratsutas oma enese nelja jala peal.

„Kas näed, Jaanus!" karjus Dodo juba kaugelt, „kas näed, missuguse saepaku otsas mina pean istuma. Piits ja nahk närutawad, aga rutemini ta raip ei liigu. Päris wigane lehm! Säh, näe, whüüt, nöö! Nöö! Nööö!"

Wilistades, keelt laksutades ja piitsa plaksutades hakkas junker looma erutama, kes kõigest jõust edasi püüdis, aga mättase maa peal palju edasi ei pääsenud. Emmi ei raatsinud oma hobust peksta, selle pärast oli ta ka tüki maad taha jäänud.

„Kuhu te tahtsite sõita?" küsis Jaanus, oma täkku osawalt seisku pannes.

„Oh Jaanus!" kaebas Dodo, ka peatades, „peaksid sa teadma, missuguse rumala tembu mina täna hommikul ära tegin. Mina läksin Emmiga selle üle riidu, kes meist paremini peaks ratsa sõitma. Mõtle, Emmiga, kes oma hobust ei raatsi puudutadagi!"

„Sa kiitsid, et sa lehma seljas rutemini edasi pääsed, kui mina oma mära seljas," seletas Emmi, kes ka kohale oli jõudnud.

„Mis seal kahelda?" naeris Dodo. „Hea küll, meie läksime riidu ja kutsusime kubjase kohtumõistjaks."

„Ega teil ka paremat kohtumõistjat olnud!" mõnitas Jaanus.

„Teised ei mõista kohut ega muud midagi. Nad ehmatawad, kui nendega rääkima hakkad. Täied lambatalled. „„Kust mina seda tean, junker?"" wastab üks, kui sa ta käest küsid, kas ta oinas wõi lammas on. „„Eks

noored sakśad sõida mõlemad ilusasti, nagu inglid,"" kostab teine. Plärts! (Dodo sülitas) mina pean sõitma nagu ingel! Ja küsi w'a halli wärawawahi käest, see uriseb oma okashabemesse: „„Mis te kargate, kui täkud!"" Aga kubjas — waat' see on üks hakkaja mees, olgu muidu nii suur kelm kui tahes. Alati on tal nõu walmis. Tema ütles: „„Wõtke mõlemad ühesugused hobused, seadke endale teatud tükk maad ära sõita, pühkige korraga minema — eks siis näe, kumb enne sihile jõuab"" Mina andsin kubjasele rõõmu pärast olaksti mööda reisa, nii et ta hüppama hakkas, jooksin talli ja tahtsin kõige tulisemad täkud wälja walida, aga kust Emmi seda teha lasi! Tema, jänespüksi, nõu peale istusime nende tukkurite selga, sest et Emmi muid sugugi ei tahtnud."

„Ma kartsin sinu pärast niisama peaaegu, kui enese pärast, tuliste hobustega ajama hakata," ütles Emmi rahuga, „sa pole weel täis ratsutaja."

„Täis ratsutaja, täis ratsutaja," osatas Dodo pahas tujus: „sina tead, mis täis-ratsutaja on! Oleks mul praegu tuline täkk, keda ma tahtsin, reite wahel — keegi lind ei saaks mind kätte! Ma lendan ise kui lind — whüüt!"

Dodo andis waimustuses oma märale säherduse ootamata hoobi, et waene loom ehmatades hüppama hakkas. Jaanus ja Emmi wahetasid pilgu, mis tunnistas, et kumbki Dodo kõne ja teoga nõus ei olnud.

„Kas teie wõidusõit nüüd juba otsas on, wõi olen mina segajaks wahele sattunud?" küsis Jaanus.

„Sest pole wiga," ütles Emmi ruttu, „meie wõidusõit on küll alles pooleli, aga meie wõime teda siit uuesti alata. Me tahtsime Prohwedi Pärdi koopani sõita."

„Miks sa siis ei seganud?" käratses Dodo wahele: „ma olin tüki maad ees ja oleksin wõitnud."

„Aga enne oleksid sa mära lõhki ajanud ja enese kaela murdnud," mõnitas Jaanus tõsiselt.

„Selle raipe kärwamine poleks mind wõitmast keelanud."

„Kuda nii?"

„Ma oleksin Taarapita selga istunud."

„Ja siiski wõitnud?"

„Seda ma arwan. Mis sa ütled, Taarapita?"

Taarapita puhkes hüppama, tunnistuseks, et isanda usaldus teda tõesti „liigutas."

„Kuule, Dodo, meie wõidusõit wõib seekord parem pooleli jääda", algas Emmi, ja lisas, kui Dodo wahele pidi karjuma, ruttu juure: „ja ma jätan wõiduau sinule. Aga meie wõime nüüd kolmekesi muidugi Prohwedi Pärdi poole sõita. Eks, Jaanus, sa tuled kaasa?"

Jaanus tahtis rõõmuga oma rahulolemist awaldada, aga Dodo karjus wahele:

„Mina ei sõida enam sammu, mitte üht sammu selle imelooma seljas."

„Aga, Dodo —"

„Ei sõida. Ennem lähen neljakäpukil koju tagasi."

„Ega meil siis ole tarwis rutata," püüdis Jaanus waigistada: „me sõidame samm sammult üksteise kõrwal ja puhume juttu."

„Eks ma mõista," urises Dodo: „sinul on muidugi hea samm sammult sõita. Sinu täkk astub ühe sammuga üle minu ja mu hobuse. Aga waat', ma annan hea nõu, kui kuulda tahad."

„Anna."

„Näed sa, mis nõu ma annan. Sina wõta minu mära, mina istun sinu täku selga, ja siis sõidame samm sammult, kui tahad."

Jaanus tõmbas kulmu kortsu. Ta oli salamahti wast lootnud oma kena täku ja osawa sõiduga Emmi silma ees uhkustada ja wõitles nüüd iseenesega, mis parem oleks, kas „häbemata poisi" pealeajamist täita wõi mitte. Abi otsides piilus ta Emmi lahkeisse silmisse ja leidis sealt midagi ku palumist Sest oli küll. Aga enne tahtis ta weel teist õnne katsuda.

„Kuule, Dodo, minu täkk on wäga tuline ja ei kannata puutumist. Ma kardan..."

„Sa kardad, et ta mu maha wiskab?"

„Istume kahekesi selga..."

„Nagu hakid kirikukatusel?"

„Me sõidame ju muidugi sammu."

„Ja Jaanus ajab oma wanaisast juttu," upitas Emmi tagant.

„Ja sina hoiad lakast ja mina sabast kinni? Keda te narriks tahate pidada? Lase mina istun sinu täku selga, sina wõta minu mära — muidu hakkan kohe koju traawima."

Ja ähwarduse tõenduseks hakkas ta mära pead ümber kiskuma. Jälle otsis Jaanus silmadega tutwast kohast nõu ja waigistust — ja kangekaelne junker sai oma tahtmist. Jaanus ronis õhates täku seljast maha ja upitas Dodo üles. Ise istus ta waga mära selga. Üleskeewat pahameelt waigistas sõbralik naeratus Emmi näol.

„Pai Dodo," palus wiimane südamlikult, „jää meie juure, sõidame ilusti ühes. Ja nüüd hakkad oma wanaisast jutustama, eks, Jaanus?"

„Räägi seda, kuda ta karja hunta maha lõi ja puu otsa riputas," nõudis Dodo, kuninglikku toredusega kõrgelt alla waadates.

Jaanus juhtis mära Emmi omaga joonde ja hakkas

jutustama. Ta ei unustanud selle juures kordkorralt murega Dodo poole piiluda. Nad ratsutasid üle rohu ja lilledega kaetud nurme, mis aga kaugemal künkliseks ja auklisekс läks. Weel kaugemal algas mets, mille sees Prohwedi Pärdi koobas — reisi lõpusiht — seisis.

Kui Jaanus oma jutuga sinnamaale oli jõudnud, kus tugew Wahur parajat puud huntide ülesriputamiseks otsib, jäi ta korraga wait ja tõmbas kulmud kokku. Dodo oli juba ammugi täku seljas kihelenud, nüüd andis ta uhkele loomale ootmata hoobi, wilistas, täkk hüppas õhku ja pühkis kui tuul minema, Taarapita rõõmukisaga taga- järele.

„Oh Jumal!" karjatas Emmi.

„Ratsume nii ruttu, kui saame, järele!" ütles Jaa- nus ja hakkas mära ergutama. Aga enne kui nad sada sammu jõudsid sõita, nägid nad, kuda tuline täkk Dodoga üle laia augu hüpates õhku kerkis ja lähemal silmapilgul koormata edasi tormas, kuni metsa kadus.

Nad leidsid Dodo minestanult maas lamamast. Taarapita lakkus hingetu isanda silmi.

Jaanus kükitas junkru keha juures, rebis ta riided lahti, surus kõrwa südamekoha wastu ja ütles püsti tõus- tes: „Ta pole muud kui minestanud — wist pea põru- tuse pärast."

„Aga ta ärkab jälle elusse ja saab terweks?" hädal- das Emmi.

„Kui ta ärkab, pole tal wist enam kondiwalugi. Aga me peame ta nüüd Prohwedi Pärdi juure kandma. Istu sina jälle hobuse selga ja wõta minu mära oheliku otsa. Ma wõtan Dodo selga. Küll me ta elusse toi- metame."

Sellega tõstis ta hingetu keha maast ja hakkas wahwasti edasi sammuma, Emmi, märad ja Taarapita tema kannul. Ta oli kõikide usalduse wõitnud.

5.

Wana eremiit,*) keda rahwas „Prohwedi Pärdiks“ kutsus — tema päris nimi oli Bartholomäus ehk Bartel Löwenklau — istus oma koopa suu ees, madala puupingi peal, kujutades wanadust ja wagadust, käed ristis põlwe ümber. Tema wanad, kuid imeliselt läikiwad silmad waatlesid puulehtede liikumist, kuna tasane tuuleõhk neid kiigutas. Kord mühas äkiline hoog metsa sõrwalt, oksad painusid, lehed wirklesid läbisegi, mõned keerlesid murtult maha. Nad olid sama head kui teisedki, kuid neid murdis ootamata hoog. Õnne asi. Ja selle ohwriga rahul, waikis tuul, ning läbisegi paisatud lehed kohendasid end paigale, nagu poleks midagi juhtunud.

„Ühed langewad, teised püsiwad,“ ümises wanamees; „ei wõi ühesugune õigus maailmas walitseda. Üks kaob teenimata hädas, teised lasewad ta kahetsemata kaduda. Kes teab, kui pea kord enese kätte jõuab? Ei maksa nutta, ei maksa õnnetuste üle kurta.“

Wanameest waldasid mälestused.

Unustuse hõlmast tõusid ammu mööda läinud ajad, uhke rüütli noored elupäewad. Siis elas ta külluses, lõbutses, armastas. Siis ratsutas ta raudriides, toredalt

*) Eremiidid, s. o. üksiklased, olid inimesed, kes üksinda, maailma kärast kaugel, wagade elu elasid.

ehitud täku seljas wõidumängule ja wõidule Tema mehine kuju köidutas kõige ilusamaid silmi. Tema tugew käewars sirutas kanged wastased liiwa peale. Ja õhtul puhkas ta kusagil magusasti lõhnawas kambris ja kiwikõwa sõjamehe lõwihääl rauges pehmeks, araks armastuse sosinaks.

Siis kutsus keiser teda sõtta kaugele maale. Truu rüütel täitis kohust, kiskus enese mõrsja käte wahelt lahti ja tõttas truuduse wandeid kaasa wõttes otsekohe wõitlusesse, kus waprate tegude järele tema wäesalk wiimaks lüüa sai, kuna teda ennast kangema waenlase oda rabas ja hingetult wõõrale pinnale paiskas. Lahingu torm mühises mööda, halastajad maainimesed tõstsid haawatu üles ja wiisid oma koju. Palawik raputas mõne nädala nõrkenud keha, surm istus kord juba sängi äärel, minutid lugedes, et pingule tõmmatud elulõnga läbi lõigata. Aga lahked neiusilmad walwasid haige üle, pehmed, wirgad käed kohendasid kõwaks läinud aset, kastsid kuiwanud huuli magusa märjaga, meelitasid põgenewat hinge rohtudega tagasi. Ja kondine tont sängi ees peitis nurisedes wikati selja taha, taganes igapäew sammu ukse poole, põgenes wiimaks oma koledasse kodusse.

Ühel hommikul lõi paraneja silmad lahti ja wahtis otsekohe kahe ilusa silma sisse, kes naeratades tema pea kohal ilmusid ja kohe jälle kadusid.

„Ära põgene, ingel!“ sosistasid haige huuled: „oled sa minu Heleene?“

Ilusad silmad jäid kadunuks.

Haige rüütli noorusjõud hakkas häbenema, sirutas ennast, rabeles ja heitis haiguse wälja.

Paari päewa pärast tõusis noormees sängist ja wõis Jumalat ning heldeid hoolitsejaid südamest tänada. Siis

wõttis ta rännakepi ja läks, tubli maarahwa õnnesoowide saatel, kerge südamega teele. Kaks ilusat silma waatasid talle kahetsedes järele, kahwatud huuled sosistasid:

„Nüüd läheb ta oma Heleene juure.“

Ja siis tuli suur pööre, mis wana tarka enam nutma ei pannud, see raske õnnetus, mille üle ta enam ei kurtnud.

Saksamaal möllas kodusõda kahe keisri wahel, seal wältas jälle esimese Habsburgi poolt kord asjata sõideldud rusikaõigus. Rüütel Bärenklau leidis mõrsja teise mehe kaisust, oma lossi põletatult, maad waenlastest laastatult ja ära wõetult. Ta otsis õigust, aga polnud mõistjat, ta katsus ka õnne rusikaõigusega, kuid selleks puudus jõukus. Ta läks kloostrisse, aga munkade wälispidine püha paiste ja kodune koeraela tegid temale kloostrielu jälgiks. Ta kaotas himu inimeste seas elada, rändas kaua mööda ilma, uuris loodust ja tema saladusi. Wiimaks sattus Eestimaale ja leidis siin soowitud rahupaiga.

Tema koobas oli madal ja seestpidi ilma iluta. Aga jahe, selge ojake sirises alt mööda, peegliks lilledele, kes ennast tema sees uhkusega wahtisid, isekeskis wisistades: „Uu, ui, kui pisikesed, peenikesed meie oleme! Ui, ui, kui kauni karwaga ja lõbusa lõhnaga! Ui, ui!“ Ümberringi tõusid kõrged, toredad puud pilwete naabrusesse, sealt jahutawat tuult ja kosutawat wihma maha meelitades. Ja kui tuulehoog neist läbi kohises, siis liigutasid nad heas tujus oksi ja kahistasid lehtedega: „Ohoo, tohoo, tuuleõhuke, õõtsuta meid! Ilma õõtsutamata me hallitame. Õõtsuta, õõtsuta õrnasti, hellasti. Ooh, kui hea, ohohoh! Ohohohooooh!“

Wanamees oli sügaw loodusetundja, kes metsarohtude arstiwaid jõudusi kasutada mõistis. Ta oli ümber=

kaudse waese rahwa arst, keda kui imetegijat austati. Tema ise ei salanud ilmaski rohtude loomulikku jõudu ega püüdnud nõia nime saada. Siiski uskusid talupojad kindlasti, et ta üleloomulisi asju tunneb ja waimudega läbi käib, ja austasid seda enam.

Niisugune mees oli „Prohwedi Pärt“ — üks pimeda keskaja wähestest walguskujudest.

6.

Ühtides jõudis Jaanus oma koorma ja seltsiliste, Emmi, hobuste ja Taarapitaga üksiklase koopa juure, kus ta ikka weel uimase Dodo pehme muru peale pani. Prohwedi Pärdile seletas ta lühidalt, mis sündinud oli.

Wanamees katsus weidi junkru pead ja liikmeid, kadus siis koopasse ja tuli pea, läbipaistwa märjukesega täidetud klaasike käes, tagasi. Selle klaasikese suu hoidis ta Dodo nina ees. Kui minestanud poisile märjukese hais ninasse oli tunginud, hakkas ta kohe liikuma, tõmbas korra sügawasti hinge ja lõi silmad lahti.

„Ta ärkab elusse!“ karjatas Emmi ja haaras rõõmutuhinal kahe käega wenna ümbert kinni.

„Oh sa pai Dodokene!“

Dodo wahtis laial silmil, weel pool uimaselt, kõiki neid, kes tema ümber seisid, ajas enese istukile ja näitas mõtlewat.

„Ega sa palju häda saanud, pai kulla wennake?“ kuulas Emmi osawõtlikult ja silitas wenna põske.

Junker wahtis imestades õe otsa ja pomises:

„Mis häda, millal ma häda sain?“

„Kui . . . kui see rumal täkk su seljast maha wiskas.“

„Eks ole häbi,“ pilkas eremiit sõbralikult, „noor rüütel laseb enese maha wisata ja unustab teotuse nii ruttu! Õige rüütel leinaks sarnase häbi pärast eluaja.“

Nüüd alles hakkasid junkru segamini raputatud ajud selgima, selgides wahtu peale korjates. See waht oli kärsitu wiha, mis kui kasetoht äkisti põlema süttis. Junker kargas jalule, tõukas de karedalt eemale ja kärgatas wälkuwail silmil:

„Mis häbi mul peab olema? Kelle ees? Teie, närude, ees? Kui ma tahan, saate kõik piitsa, nagu koerad: tulge siis häbistama! Ja — oh, kui mul see saadana täkk käes oleks, kes mu maha wiskas, küll ma teda materdaksin! Piduks ja puruks peksaksin, et ta mu jalge ees kärwaks. Siis ma naeraksin. Oota, kurjategija, oota, oota, küll ma su weel kätte saan!“

Junker kiristas hambaid ja raputas ähwardawalt rusikat; siis sattus ta pilk Jaanuse peale, kes pahase ja weidi põlgawa näoga teda silmitses, ja nüüd süttis ta wiha selle wastu leegitsema. Sammu ette astudes, rusikaid ja pead ette sirutades, seadis ta enese wõitluswalmilt Jaanuse ette ja karjus:

„Mis sa, loll, mind wahid? Talumats, koeranahk! Sinu see häbemata täkk oli, ja kui ma teda kätte ei saa, siis lasen sinule piitsa anda.“ (Jaanus tõmbas otsaesise krässu ja wahtis, silmad laiali, põnewil teise silmi). „Wahi, wahi, koer! Armust ma sulle kord nahatäie kinkisin, aga nüüd pead sa ta kätte saama.“ (Jaanus surus sõrmed pihku ja astus, näost kahwatu, ka sammu ligemale, rind rinna wastu). „Katsu sa mind puudutada! Ja kui sa ennast weel kord lossihoowis näitad, siis lasen

su koertest lõhki kiskuda, et sust muud järele ei jää, kui su kerjuse kaltsud. . ."

Sellega lõppesid seekskorraks junkru ähwardused, sest lähemal silmapilgul mustas Jaanuse käewars ta silmade ees, laksuw lops pani ta põse punetama, keele tarduma ja jalad tuikuma. Emmi karjatas ehmatuse pärast ja eremiit kiskus Jaanuse eemale, temale tasa üteldes: „Poiss, mõtle, mis sa teed! Tahad sa ennast meelega hukatusesse saata?"

Jaanus seisis kui sammas, tummalt ja mahalöödud silmil.

Dodo aga tormas kirisewa ähwardusega: „Oh, küll ma tasun!" oma mära juure, ronis looma selga ja kihutas kodu poole. Emmi jäi esmalt nõuta seisma ja wahtis hirmuga wenna järele; siis palus ta tasakesti eremiiti, et see teda sadulasse aitaks. Wanamees tõstis ta hobuse selga, üteldes:

„Nüüd ole hea laps, Emmi, katsu, et sa Dodoga ühel ajal lossi jõuad, ja räägi isale tõtt. Püüa õnnetust ära pöörata, mida tige poiss wõib sünnitada."

Emmi nokutas tummalt pead, pakkus jumalagajätmiseks wanamehele käekest, ja ütles, kartlikult Jaanuse poole piiludes:

„Jumalaga!"

„Jumalaga!" wastas see järsult, ilma et silmi oleks tõstnud.

Emmi erutas hobust ja ruttas wenna järele.

Jaanus ei liikunud paigast, waid wahtis üksisilmi, kui kohkunult, kaugenewa kujukese järele. Poisi südamesse tikkus salasammul kahetsus ja pahameel iseenese üle. Kahetsuse hääl sosistas tungiwalt: „Sa oled kerge meelega suure waranduse ära raisanud. Parem järk su elust on

otsas, sa ei näe sõpru enam iialgi." Ja pahameel iseenese üle pomises: „Mis sa, rumal jõmsik, siin weel wahid teise inimese naeruks? Pista plehku, poe kümne waiba alla, et keegi su lolli nägu ei näeks!"

Prohwedi Pärt uuris natukese aega poisi jooni, pani siis käe ta õlale ja ütles lahkelt:

„Noh, noor sõber, kas jääd mulle weel seltsiks, wõi ruttad ka kodu poole?"

Jaanus äigas käega üle otsaesise ja kohmas: „Koju, muidugi koju."

„Kuule, sul on nüüd muidugi wähem ajawiidet, sest et sa enam lossi ei wõi minna — wõi lähed ja palud andeks?"

„Ei lähe."

„Ja sõbrad jätad maha?"

Jaanus kehitas õlasid.

„Noh waata, siis tule wahel minu juure. Sa oled mu meele pärast. Ma õpetan sulle kõiksugu tarkust ja wehkimisekunsti. Kas tahad?" Jaanus tänas lubamise eest ja tegi minekut.

Ta häbenes wanamehe ees oma äkilise teo pärast.

„Ütle mulle puhtast südamest," küsis eremiit weel wiimaks, „olid need sõbrad sulle tõesti armsad?"

Jaanus pühkis jälle käega üle otsaesise, waatas siis selgel silmal wanamehe otsa ja wastas järsku: „Jah, olid, kuid mina ep olnud nende wääriline. Ei kõlba talurahwale lossi sakstega sõprust pidada."

„Waat' see on targasti öeldud. Ega sa siis ka liiga ei kahetsegi?"

„Mis sest arutada? Mis läinud, see läinud. Jääge Jumalaga. Pean minema hobust otsima."

Eremiit, kellele otsekohese wiisiga poiss tõesti meele pärast oli, surus lahkesti tema kätt.

„Ja minu juure tuled?"

„Tulen küll, kui lubate."

„Ja warsti?"

„Warsti, nii pea kui mahti saan. Head päewa."

Jaanus läks. Wanamees waatas talle järele ja pomises iseeneses: „Sest poisist tahan ma weel midagi teha."

Selle peale läks ta koopasse.

7.

Wiie aasta pärast.

Ühel kenal hiljasuwe hommikul oli Lodijärwe lossis haruldast elu ja kära kuulda. Hulk wööraid mõisnikka oli kokku tulnud jahipidule, mida rüütel Konrad Raupen oma laste rõõmuks toime pani. Lossi saalis sõelusid nooored mõisnikud, all hoowis luusisid nende kannupoisid ja sulased.

Noorte mõisnikkude jutud seisawad küll ajaraamatus, aga meie ei hakka neid siin kordama. Kus nooored inimesed rõõmsad on, sealt ei minda tarkust otsima. Lähme, lugeja, lossiõue, sobitame endid tarkade sulaste sekka, kuulame, mis need westawad.

Nemad jutustawad wastastikku enda tegusid wenelaste ja leedulaste wastu, kelle salgad tollajal Liiwi- ja Eestimaad rüüstamas käisid. Igaüks kiitis — mitte otsekohe iseennast, sest seda ustakse wähe, kes otsekohe iseennast kiidab. Ei. Meie ausad sõjamehed olid selle poolest

wagusad kui talled ja kawalad kui usfid. Seal kiitis igaüks oma peremeest, kes kui lõukoer ikka kõigi ees waenlase kallale tunginud, kaks tosinat maha tapnud, kaks tosinat surmawalt haawanud, kaks tosinat hobuse seljast maha wisanud ja mitu tosinat pakku ajanud. Aga . . . aga . . . nüüd hakkas jutustaja enesest peale.

Mis oleks isand kõige oma rammu ja julgusega teha jõudnud, kui tema, jutustaja sulane, kõige pealt kawalat nõu poleks andnud, mille tõttu waenlased wõrku langesid, ehk kui tema, jutustaja sulane, isandat poleks waenlaste keskelt, surma suust, wälja raiunud, ehk kui tema, jutustaja sulane, waenlase kõige karusema mehe poleks maha sirutanud, mispeale teistel teistega kerge töö olnud?

Nii kõnelesid ja waletasid sulased, et suu wahutas. Aga kõik ei rääkinud siiski puhast walet.

„Teie tunnete ju kõik Kuuno Rainthal'i," alustas oma juttu tüwikas, punane mees, keda tema juuste ja habeme karwa pärast „Rebase Reinuks" kutsuti. „Waat' see on noormees, kelle pea sisse mõistuse poolest teisi päid tüki kümme halli habemega tükis mahuksid. Ja missugune sõdija! Ma ütlen, et . . . et . . . minagi tema ees araks läheksin . . . see on, ma ei pistaks plehku, sest mina ei pista kellegi eest plehku . . . aga nõnda nagu weidi kutistaw oleks niisugusele wastu hakata."

„Hohoho!" kajas rõõm kunstliku kõnekäänu üle ümberringi, ja terwe koor päris noore rüütli Kuuno von Rainthal'i tegudest ligemat teatust.

„Meil oli," algas jutustaja, punaseid kihwi keerutades, „meil oli minewal suwel wing ninas, et leedulased meid sel aastal nokkimata ei jäta. Kui säherdusi asju

tulemas on, siis on inimesel otsekui terawam silm ja terawam nina."

„Jah, jah, jänese silm ja emahirwe nina," pilkas keegi kuulaja.

„Ei, ei, ma ütlen tõepoolest — terawam silm ja nina, nagu teaksid ette, mis tuleb. Ja ennäh, tuligi. Ühel kenal päewal sibawad kaks talupoega, kes lossist kaugel elasid, lossi, ja kisawad: „„Leedulased tulewad!"" Säh sulle! Nüüd oli lugu lahti. Kõigil hirm nahas, kõigil kisa taga. Mina üksi ajasin pea püsti. . ."

„Tahtsid wist wabisedes müüri üle wahtida," aimas jälle üks kuulaja.

„Ei, ei, ma ütlen tõepoolest — mina üksi ajasin pea püsti ja ütlesin: „„Tulgu! Küll me neid terwitame."" Rüütel, kes mind tunneb ja teab, et ma sarwikutki ei karda, ütles: „„Mine sina salakuulama!"" Mina mära selga ja kui tuul minema. Teel walgusid juba põgenejad talupojad naiste-lastega wastu, kraaksuwad, huluwad ja kiruwad: „„Kaitsku nüüd rüütlid oma teoloomi!"" Ja wahiwad nii kadedalt mind, kes uhke täku seljas. . ."

„Mära seljas," õiendas hääl kuuljate hulgast.

„Ei, ei, ma ütlen tõepoolest, — wahiwad nii kadedalt mind, kes uhke täku seljas ilma kartuseta kui sõjajumal Aristooteles edasi tormasin."

„Mis sa iseenesest nii palju jahwatad," hüüti salgast wahele, „räägi, mis su isand tegi, ja torma ise, kuhu tahad."

„Oodake, eks ma ikka räägi, eks ma ikka räägi. Mina leidsin leedulased warsti üles, kihutasime lossi tagasi ja panime wärawad kinni. Pea olid röövikud paigal ja hakkasid neid talupoegi, keda meie enam ei jõudnud sisse

lasta, nalja pärast maha nottima. Need waesed inimesed olid hirmu ja ahastuse pärast kui totrad, nad ei mõistnud palwetada, sest usku neil õiguse pärast ei olegi, muudkui wandusid ja määgisid läbisegamini: „„Oh Jeesuke! Oh sa taewane Jumal! Oh püha prohwused ja postlid!"" Mõned jooksid surmahirmus peadega otsekohe wastu müüri, nii et peaaju wälja purtsas, ja langesid maha kui pakud."

„Aitab, aitab," hüüdsid mõned wahele. „Räägi, kuda te peasite."

„Teie olete kui hagijad. Andke aega, ma räägin. Rüütel Kuuno ei suutnud seda kannatada, hüüdis mehed kokku, hüppas hobuse selga ja tormas läbi lahti tehtud wärawa wälja, leedulaste kallale. Oh, poisid, oleksite teie näinud, kuidas tema mõõgast surm ja hukatus röövlite pähe tilkus! Aga ta oli liig julge, tikkus otsekohe tihedama salga sisse ja möllas waenlaste keskel, nagu metskult koerte keskel. Minul tuli hirm, et wast ei pääsegi enam wälja, mu weri hakkas keema, röökisin: „„Jeesus ja Maria appi!"" ja tuiskasin tema järele. Saime wõidu. Röövlite salk pani kui hanekari kaagutades plagama. Meie tapsime, et süda hüppas. Rüütel Kuno aga laskis pääsenud talupoegadele süüa ja juua anda, ja neid minema saates, ütles ta weel:

„„Teie näete nüüd, kui wähe teie oma jõud teid kaitsta suudab. Teie sõimasite meid, meie aga kaitsesime teid. Sellepärast ärge olge tänamatad ega nurisege isandate üle, waid kartke neid ja teenige truuwisti."

„Nii umbes kõneles minu mehine, minu tubli isand, ja wana lossipreester lisas sügawas liigutuses juure:

„„Jah, ja jätke eneste näotu, kuri ebausk, austage Jumala ema, kumardage püha Peetruse asemikku ja kuulake

nende sõna, keda Tema oma sulasteks siin patuses ilmas seadnud. Kui teie seda ei tee, mis nemad käsiwad, siis sööb teid siin ilmas tuli, uputab wesi, hukkab raud, ja wihase waenlase kius kukutab teid igawese hukatuse järwe. Aamen. Minge rahuga.""

„Selle peale läksid noomitud talupojad minema. Aga nüüd ütelge, kes teie hulgast ei tunnista, et rüütel Kunno kõigi rüütlite au ja uhkus on."

„Mina seda ei ütle." „Mina ka mitte." „Mis tõsi, see tõsi," kõlasid kiidusõnad kooris.

„Minule ta andis terwe killingi, kui endi poolt temale sõnumi wiisin, et meie rüütli jahikoer Taps poegi sünnitanud."

„Minu eest ta kostis, kui peremees mind aami tühendamise eest nuhelda tahtis."

„Külalistele ja nende sulastele oskab ta tublisti ette panna."

„Ratsa ta sõidab niisama kui mina."

„On tubli rüütel."

„Mehine mehike."

„Kuradi poiss."

Nii kõlasid kiidutunnistused ausate sulaste suust, mis tunnistas, et kiidetud rüütel, kui tal kümnes jagu neist omadustest, mis tal siin öeldi olewat, küljes oli, tõesti kiiduwäärt noormees pidi olema.

„Ja sest pole weel küll, et ta tugew ja wahwa on," algas rüütli waimustatud sulane uuesti, „ta on ka kõikide lossipreilide silmamuna. Eks ta ole läikiw ja libe, kui uus waskkübar, maheda häälega, kõnerikas, wiisakas ja helde südamega?"

Jälle tõusis tõendaw kiitusepomin.

Loſſikubjaſe kuiwetanud kuju lähenes ſulaste ſalgale; nende elawat jututuju tähele pannes küſis ta oma puudulikus Sakſa keeles:

„Kas tohib pärida, mis ſiin nii kibedasti jahwatatakſe?"

„Näh, w'a kubjas," hõikas Rebaſe-Rein temale wastu: „Tere ka, Koljat! Meie räägime ſiin kõige tublimaſt meheſt, kes iganes emapiima imenud."

„Ohoh, ega te mind taga räägi?"

„Hahaha! Sa oled kitſepoeg ja kitſepiimaga kaswanud. Sellepäraſt me ſinuſt ei wõigi rääkida."

„Soh, ſoh, wõi nii. Aga ſina oled loputiſega imetatud. Ma kuulſin eemalt ſinu räpaſeſt ſuuſt Kuuno Rainthali rüütlinime, ja teal tulid mulle iſewärki mõtted."

„Noh, laſe oma iſewärki mõtted wälja naerda."

„Naerge, ſeſt muud teie ei mõista. Te naerakſite ſiiski, kui püha Peeter teile tõotaks, et ainult tõſiſe näoga taewa pääſete. Aru teil peas ei ole. Kas teate, mis teil peas on?"

„Mis meil ſiis peas on?"

„Teil on teie laiskade mõõkade rooste ja õllekannude jätiſed peas."

„Kuule, kärbes," naeris üks jäme kõri: „kas ſuſt piiska järele jääb, kui ma ſind pöidla ja wäikſe Atwahel piſut pigistan?"

„Nii palju jääb järele, et ſelle kallal ſinu pöial halwatud ja wäike Ats wigaſeks ſaab. Aga kas tahate teada, mis ma täna hommikul kuulſin?"

Ja ſulaste nägudelt äritatud uudishimu lugedes, hirwitas kubjas kawalasti, pani ſõrme ſuu kohta ja ütles taſemalt:

„Aga te peate suu pidama. Siin on jutt rüütel Kuunost ja ma kardan, see ei mõista nalja, kui tema saladused enne kui tarwis ilmsiks saawad.“

Kubjas hakkas sosinal jutustama.

Selle päewa hommikul, mil räägitud asjad sündisid, oleksime wõinud ausat kubjast lossiherra kambriukse tagant leida, kus ta pea silma, pea kõrwa wõtmeaugu külge pani, luurates ja kuulatades.

Toas aga kõndisid kaks meesterahwast kõrwuti edasi tagasi.

Üks neist oli umbes wiiskümmend aastat wana, kõrge kaswu ja lahke, aulise näoga.

Teine oli umbes kahekümnewiie aastane noormees, sirge, tugew ja paenduw. Tema nägu oli walge, nina peenike, silmad pruunid ja elawad, juuksed ja wurrud tõmmukad. Üleüldse kena noor rüütel, kelle wälimus iga silma pidi rõõmustama.

Wanamees oli Lodijärwe lossiherra, noormees oli rüütel Kuuno Rainthal.

„Ja nüüd on Teie asjad jälle ilusas korras?“ küsis lossiherra, kui rüütel Kuuno midagi pikemalt oli jutustanud.

„Jumalale tänu, jah,“ wastas wiimane kõlawa häälega: „Leedulaste rööwkäik tegi mulle minewal suwel kahju, kuid hirmutas ka mu talupoegi nii, et nüüd hoolakamalt tööd teewad; tegin seda ka ise — sedawiisi jõudsin oma kahju peaaegu tasa teha ja arwan, et ses asjas naabritest maha pole jäänud.“

Mõlemad waikisid wähe aega.

„Aga,“ algas lossiherra uuesti, „kas Teil, noorel, tulisel mehel, igawus kallale ei tiku, kui Te nii päew päe-

walt üksipäini toorete alamate hulgas peate töötama? Ma mõtlen, Teie tööhimu ei wõiks kahaneda, kui noor naisuke õhtul Teie otsaesiselt mured ära musutaks."

„See on küll meelitaw ettekujutus, aga..."

„Kas usute, noor sõber, naisterahwas wõib elu õitsewaks roosiaiaks muuta, kui tal mitte just põline talw südames ei ela, mis õisi kärbib ja okastega ähwardab."

„Seda wiimast tuleb karta."

„Jänespüks! Selle wastu on minul hea rohi teada. Niipea kui naisuke okkaid näitab, muutub mehike jääpangaks. Külap siis näete, kuidas okaste wahelt õiekesed wälja tulewad, kartlikult küsides: „Kas see kuri jää ei mäleta, et ta waremalt sulaw wesi olnud?" Aga jää jääb jääks, niikaua, kui okkad okasteks jääwad. Nii pea aga, kui kõik okkad õiteks saanud, sulab ka mehe jääsüda jälle weeks, mille meelitawatel laenetel naisukese soowid täitmise poole ujuwad."

„Oi, oi, rüütel, kui naisukesed Teid kuuleksid!"

„Jumal hoidku, ei siis okkad kaoks iialgi."

„Kas Te ise oma rohtu proowinud olete?"

„Mõistmata noormees, rohtusi on külmawereliselt kerge tosinate kaupa wälja mõelda, aga kelle weri on siis weel külm, kui rohtu tarwis? Pealegi ei olnud minul, Jumalale tänu, rohtu iialgi tarwis. Minu õnnis abikaasa oli ingel taewast, kuhu ta jälle läks."

„Missugune õnnetus, niisugust abikaasat kaodata!"

„Minu kurwastus oli suur, mu lein on lõpmata. Aga ma olen waigistuse leidnud omas tütres, kes ema jälgedesse astus ja nüüd mu wanaea walgus ja soojus on."

„Ma olen kade Teie peale."

„Teil on õigus kade olla. Niisugust südamlikku, enesest hoolimata armastust on harwa pruudil peiule pakkuda, kui seda minu Emiilia mulle pakub. Teate wist, missugune tundmus rändajal on, kes surmani wäsinult ja palawusest piinatult rohuaia wilusse astub, wiimse jõuga kirsidest punawa oksa puust murrab ja siis rohu sisse wajub, pehme, lehkawa rohu sisse. Niisugune tundmus on minu wanal südamel, kui Emiilia pehme käega mind õhtul laia leentooli põhja paigutab, ise mu põlwele istub, käed mu kaela ümber sõlmib ja põhjalikult pärima hakkab, kas mul päewal palju muret olnud, kas ma terwe ja kas mul praegu hea wõi paha on. Oh sõber, mu wanadel kontidel on siis hea kui kalal wees, ma olen õnnelik kui poisike, kes peegli ees seistes esimesed karwakesed nina alt leiab, kuna ilus täditütar parajasti tuppa astub."

„Ma näen, Teie ise armastate tütart enam kui mõni peigmees pruuti."

„Teistwiisi küll, aga truuwimalt."

„Kahju."

„Kuda... kahju?"

„Ma kardan, et Te sedawiisi iialgi tütrest lahkuda ei raatsi."

„Lahkuda? Kuda nii, lahkuda?"

„Ma mõtlen, et kui noore neiu südames... Aga see ei olegi siin wist wõimalik."

„Mis ei ole wõimalik?"

„Et... et sarnase neiu südames isaarmastuse kõrwal weel teine tundmus maad wõiks leida. Andke andeks, see tuli mul mõtlemata keelele."

„Ma näen, Teie olete eksituses," naeratas wanamees: „Isa armastus ei ole pime, nagu noorte inimeste kirg, waid walwab lahtiste silmadega armsa lapse õnne

üle. Kui minu tütar oma südame sunnil mehe walib, kes wäärt on, tema kõrwal teed elusse ette wõtta, siis ei seisa mina selle wastu, waid annan oma luba rõõmsal näol, kuigi haleda südamega."

„Ma tänan Teid südamest nende sõnade eest. Teie tunnete mind, Teie teate, kui palju mul wara on. Wastake mulle nüüd ausa sõnaga: Kui mul iganes peaks korda minema preili Emiilia südames lahket tundmust minu wastu äratada, kas siis arwaksite mind wäärt olewat, tema kõrwal teed elusse ette wõtta?"

Wana rüütel jäi seisma, wahtis tüki aega kui kohkunult noormehe otsa ja ütles siis wagusalt: „Teie olete igapidi kena noormees ja Teie silmist paistab aus mehemeel. Katsuge õnne. Ärge lootke minult abi, aga on õnn Teiega, siis Jumala nimel!"

„Ma tänan, ma tänan," hüüdis noormees rõõmutuhinal.

Kuulataja ukse taga jõudis hädawaewalt kõrwale hüpata, kui uks lahti läks ja rüütel Kuuno wälja astus. Kui tema sammude kõmin kojas waikinud oli, tõttas ka kubjas kassisammul wälja kuuldud uudist teistele kuulutama.

Wana rüütel aga kõndis toas paar korda edasi tagasi, astus akna juure, pühkis käega pikkamisi üle näo ja habeme ja waatas mõttes wälja.

„Pean ma rõõmustama, pean ma kurwastama?" pomises ta iseeneses. „Esimene on mõistlikum... Noh, tulgu, mis tuleb! Kaua mul muidugi enam elada ei ole."

Üle taewa wenisid kerged hõbepilwed, jahedast homikutuulest aetud, kadudes sinawasse kaugusesse. Wanamees tundis igatsust neile järele minna.

8.

Tundi kaks hiljemalt liikus jahirong losſiwärawaſt wälja.

Kõigi eel nähti rüütel Konradi kõrget, aupakkumiſele ſundiwat kuju. Tema istus, oma wanaduſeſt hoolimata, ikka weel ſirgelt ja uhkelt ruuna ſeljas. Iſa kõrwal ratſutas Emiilia, puhkewas neiuilus õitſew preili, kelle ſinistes ſilmades praegu rõõm läikis, puhas rõõm kullaga ſegatud roheliſes ſärawa looduſe ja imeſelge, karastawa õhu üle.

Kohe nende kannul ratſutaſid rüütel Kuuno ja junker Dodo juttu puhudes, kuid ſelle wahega, et Dodo kõigeſt ſüdameſt tänaſt jahiplaani arutas, kuna rüütel Kuuno, kõiki Dodo arutuſi tingimata õigeks kiites, ſalamahti teiſt jahiplaani korutas — jahiks iluſa Emiilia ſüdame peale.

Peale nende tulid weel palju ſuuremaid ja wähemaid ſakſu, kõik rikkalikult riides ja uhkete hobuste ſeljas.

Kõige wiimaks tulid kannupoiſid ja ſulaſed jahikoerte ja jahikullidega, jämedamas riides, jämedamate hobuste ja jämedama kõnega kui eelſõitjad.

Lühikeſe aja päraſt jõudis jahirong lagedale platſile, kuſt jaht pidi algama. Talupojad, kes metsloomade peidukohti olid otſinud, andſid aru oma leidusteſt, rüütel Konrad maanitſes jahiſõpru wõimalikult kokku hoida, koerad lasti lahti ja seltskond pudenes ſalgakaupa laiali. Niiſuguste jahtide juures oli ſaagipüüdmine kõrwaline, kihutamiſe luſt peaaſi.

Salk, kelle hulgas Emiilia ja rüütel Kuuno olid, peletas warsti rebaſe üles ja kihutas kiſaga põgeneja järele. Emiilia, kes ſuur ratſutaja ei olnud, jäi teisteſt

maha ja laskis hobuse sammu sõita. Seda tähele pannes peatas ka rüütel Kuuno ja ootas, kuni Emiilia tema kõrwa jõudis.

„Ma pole wist õige rüütlipreili — see hobuste lõhkiajamine ei tee mulle nalja," ütles neiu naeratades; „kõige selle kaelamurdmise ja rüdelõhkumise tasuks ei jää muud kui kahtlane rõõm — waese surnuks aetud looma hingeheitmist näha. Tuhatkorda parem on tänasel kenal päewal rohelises metsas lusti sõita."

Neiu andis siiski oma hobusele kerge hoobi, mispeale tuline loom ennast raputas ja kiirelt traawima hakkas.

„Kas Teie armastate jahti?" küsis Emiilia.

„Armastan küll, auline preili," wastas rüütel Kuuno alandlikult, „kuigi ma kõike asjata ja halastamata kihutamist heaks ei kiida. Siiski — seltsis peab inimene seltsi tahtmist tegema."

„Aga mispärast Teie praegu terwe seltsiga koos ei sõitnud?"

„Mina sõidan praegu kõige paremas seltsis ja teen selle tahtmist kõige parema meelega."

Auline preili ei leidnud selle peale midagi wastata.

Rüütel Kuuno aga läks julgemaks, hakkas jutustama oma elust ja lootustest, rõõmust ja kurwastusest, häist ja kurjadest inimestest. Tema rääkis elawalt, pehme, maheda häälega, osawasti iga sõna, iga silbi peale õiget rõhku pannes, sorinal, ilma wastust nõudmata. Selle juures hiilgasid tema tumedad silmad, põsed punetasid ja jutu lisaks liikuwad käed puutusid sagedasti, wist kogemata, neiu käewarre külge.

Niisugustest noortest meestest öeldakse, et tütarlaste südamed neile kaua wastu panna ei suutwat.

Emiilia silmitses wahel järsku, nagu kartes, oma naabri nägu. Nii sooja, sulawat ja tungiwat kõnet kuulis ta esimest korda, kuid — kas ta ka kõiki neid ilusaid sõnu kuulis?

Korraga tõstis ta pead.

Üsna ligidal kostis põõsaste wahelt pragin, suur metsloom tuli nähtawale, wahtis silmapilgu aralt tulijate poole ja pages siis noole kiirusega.

„Hirw!" hüüdis Emiilia.

„Kena loom," kinnitas Kuuno, „niisugust maksab taga ajada."

„Ruttu, kihutage ta järele! Mis Te ootate?"

„Aga minu seltsiline?"

„Teie seltsiline nõuab tingimatalt, et Teie teiste jahiliste silmas häbisse ei jääks."

„Aga meil pole koeri."

„Sest pole wiga. Järele, järele!"

Nende sõnadega andis preili oma hobusele hoobi, nii et see lendu läks. Silmapilk oli Kuuno, kui osaw ratsutaja, jälle tema kõrwal. Hirwe sale keha wilksatas puude wahel ja kadus.

„Ta on ligidal olewasse jõkke hüpanud," hüüdis Emiilia edasi kihutades seltsilise poole. „Siin kohas on jõgi sügaw ja lai, aga ülemal ja alamal peaseme kergesti läbi. Minge Teie pahemat, mina lähen paremat kätt, teinepool jõge püüame ta kaheltpoolt kinni."

Sellega tõmbas ta hobuse pea paremale poole. Rüütel Kuuno, kelle sees jahilust teise lustiga wõitles, kihutas jahiodu tõstes teinepoole.

Mõni silmapilk hiljemalt läikis jõgi Emiilia ees. Wesi wulises siin üle madala, kiwise põhja. See oli see-

sama west, mis wana eremiidi koopa esist kastis. Neiu pidas jõe kaldal hobuse kinni. See koht oli temale hästi tuttaw. Weest paistsid kiwid, mida mööda jalakäijad jõest kuiwalt läbi wõisid minna. Hirw ununes neiu meelest.

„Need kiwid on weel minu pärast pandud," mõtles ta meelde tuletades. „Jah, jah, meie tahtsime Oodoga kord Jaanuse juure minna ja ei pääsenud üle jõe, kuni Jaanus meie hüüdmise peale tuli ja kiwid jõkke kandis... Jaanust ei ole ma wiiel aastal näinud, lossis pole ta kordagi käinud. Mis nägu peaks ta nüüd olema? Tema lodu on siin ligidal . . . kas lähen waatama wõi pööran ümber?"

Aga juba solistas hobune jalgadega wett. Neiu ratsutas jõest läbi ja siis, pool tahtmata, kartes ja wiiwitades, mööda kitsast jalgteed edasi, mis puude wahel eemalt walgendawa palkaia poole wiis.

„Küll wõib Jaanus nüüd suur ja tark olla," mõtles Emiilia, hobust omapead sammuda lastes, „ta oli nii mõnus, mõistlik poiss. . ."

Neiu pani oma mälestuste woolu seisku ja pidas hobuse, kes parajasti puude wahelt wälja astus, järsult kinni. Eespool kerkis kõrge palkaed lagediku keskel üles. Keset aeda paistis elumaja katus laia korstnaga, selle kõrwal paar wähemat katust kõrwaliste hoonete peal. Kaks laialadwalist saarepuud kaswasid õuewärawa ees. Palkaia küljele litsus ennast wilja- ja rohuaed. Seal meelitasid õuna- ja pirnipuud küpsewa wiljaga, puude jalal rohetasid marjapõõsad, kaugemal kirjendasid juurewilja peenrad.

See üksik õitsew talu waikiwa laane keskel pidi iga rändaja imestust äratama, nagu üksik säraw täht pilwisel

ööl; see waade pidi meelt rahuga täitma ja wiibimisele meelitama.

Pool teadmatalt, nagu kuutõbine, tuli Emiilia rohuaia wärawa ees sadulast maha, sidus hobuse wärawa külge kinni ja sammus aeda. Ta kõndis mööda liiwast jalgteed edasi, peatas ümarguse lillepeendra juures, hakkas lillede osawat kokkuseadet imetlema, murdis enesele roosiõie . . .

Aga nüüd ehmatas ta:

„Mis ma teen? Ma olen wõõras aias ja rikun wõõrast wara!“

Ta piilus kartlikult ringi, kuid siin oli kõik nii wagane, nii kodune, et kartus kohe kadus ja täielisele rahutundmusele maad andis. Neiu sammus edasi, sinnapoole, kus jahe metswiinapuu-lehestik puhkamisele kutsus. Kuid siin kadus ta julgus, ta jäi kohkunult seisma.

Keegi meesterahwas istus seal punutud pingil laua ääres, toetas kõrget otsaesist pihupesasse ja luges kirjutatud raamatut, mis ta ees lahti seisis.

Emiilia kerge karjatuse peale tõstis meesterahwas pead ja kaks lahket, mõtterikast silma waatasid tulejale wastu.

„Lossipreili!“

„Jaanus!“

Noormees kargas püsti. Saamatu kohmetus, mis tema näost paistis, andis neiule julguse tagasi ja pani ta koguni naeratama.

„Anna andeks, Jaanus,“ ütles ta, wanale sõbrale teretamiseks kätt wastu sirutades, „mina sattusin jahi peal hoopis kogemata siia. Me pole wiiel aastal teineteist näinud, mõtle — wiiel aastal! Sul on nii wõõras nägu . . . Miks sa enam lossi ei tulnud?“

Selle peale ei teadnud Jaanus mingisugust wastust anda. Neiu sai aru, et ta uisapäisa küsinud, ja lisas kähku juure:

„Meil oli esiotsa wäga igaw . . . Aga küll sa oled suureks ja mehiseks läinud! Küll sa wõid nüüd tark olla! Meie oleme mõlemad küll puruwanaks saanud, aga mis sest, eks me ole ikka endised head tuttawad — kui sa aga tahad?"

Lahke pilk, mis neil sõnadel kaasaliseks oli, käis Jaanusel nii luust ja lihast läbi, et ta muud ei saanud kogeleda kui:

„Preili, Teie tahtmine on mulle seaduseks."

Jaanus oli nende sõnadega tähtsa rumaluse ütelnud.

Esiti jäi preili imestuse pärast tummaks, siis läks ta tõsiseks ja ütles mahalöödud silmil:

„Andke, isand Jaanus, mulle häbistaw eksitus andeks. Ma arwasin wana head sõpra leidwat ja jooksin kui juhm wõõra meesterahwa kallale. Palun andeks."

Jaanusel wennikesel oli kibe käes. Ta ei saanud nii kähku toibuda oma imestusest selle kena neiu üle, kes tale kui ingel teisest ilmast paistis ja ometi pahandas, et seda inglit ei juletud sõbraks wõtta! Tohoo! tohoo!... Aga kes naisterahwast aru saab! Ega tohi üleliigse argtusega asja koguni hukka lasta minna.

Jaanus wõttis südame rindu.

„Emmi!"

See üks nimi tegi endise rumaluse jälle heaks.

„Emmi," algas Jaanus tõuswa julgusega, märgates, kui magus maik tal sest lühendatud nimest suhu jäi.

„Emmi, sa oled ju nii põhjatult muutunud, et ma sind peaaegu ei tunnudki" . . .

Emiilia naeris.

„Arwasid, et ma kaswada ei oskagi? Waata, kui pikk ma olen.“

Emiilia ajas enese sirgeks, nii et ta Jaanusele õlani ulatas. Tema silmad naersid wallatult, kuid tema joontest õhkus siiski nii palju neitsilikku puhtust ja tõsidust, et Jaanus jällegi peaaegu kõik wennalikud lapsepõlwe-mälestused oleks unustanud. Kõik selle lapsneitsi küljes oli nii nõiduslik ilus, nii meelt ja mõtteid wangistaw, joobnustaw ja siiski nii ilmasüüta lapselik! Ja need silmad, need suured, sügawad, arusaamata läikes ujuwad silmad! — Jaanus ei näinud ühe wahe ülepea muud midagi kui neid silmi.

„Sa oled tõesti kaswanud — suureks ja — nägusaks,“ kohmas ta wastuseks.

„Waata, waata, sa hakkad noorte rüütlite wiisil tütarlapsi meelitama. Aga nüüd istu ja jutusta mulle, mis sa kõige selle aja oled teinud, mil ma sind näinud pole.“

Nende sõnadega istus ta ise pingi peale, Jaanus tema kõrwa. Sealjuures langes neiu pikk raamatu peale, mida Jaanus oli lugenud. Ta wõttis raamatu, mis pergamendi peale oli kirjutatud, kätte, ja kirja silmates hüüdis ta imestades:

„Sa loed Ladina keeli raamatuid? Kust sa Ladina keelt õppisid?“

„Ma hakkasin juba kloostris Ladina keelt õppima. Pärast aitas mind eremiit, kes sügawasti õpetatud mees on, nii kaugele, et kõik mõistan, mis ma loen.“

„Olid sa siis Prohwedi Pärdiga nii hea tuttaw?“

„Olin küll. Ta õpetas mind ka kõiki sõjariistu tarwitama.“

„Kellest sa praegu lugesid?“

„See koht räägib Messeenia sõdadest."

„Messeenia sõdadest? Sa armastad ajalugu uurida?"

„Armastan küll. Kuid sügawamalt uurida ma kõike ei jõua, selleks on eremiidi ja ka kloostri kirjawara liig wähene. Aga ma kosutan ennast suurte, tõsiste meeste eeskujul, olen rõõmus muinasaja rõõmsatega, leinan kurwadega. Mul on siis, kui elaksin nende keskel. Ka waimustust äratab ajalugu ja erutab tegudele."

Jaanuse kõne oli selge ja kõlaw, ehk küll pisut weniw, isaisadelt päritud laadi. Rääkimise juures waatas ta enese ette laua peale, kus ta parem käsi puhkas. Emiilia kuulas osawõtlikult ja küsis, kui Jaanus waikis:

„Wist liigutab sind Messeenia rahwa õnnetu wabaduse püüe? Sa olid ju, kui ma sisse astusin, nii sügawas lugemises, et minu sammugi ei kuulnud."

Jaanus wiibis wastusega.

„Kui inimene ise hädas on wõi ennast arwab hädas olewat," ütles ta siis tasaselt, „siis lõikab wõõras appihüüdmine ta südant teist wiisi, kui mureta ajal. Kuidas wõiks kannatawa, häwinewa rahwa hädakisa mind liigutamata jätta, kui. . ."

Jaanus jäi wait ja pööras näo ära.

„Miks sa kurwaks lähed?" küsis Emiilia murelikult. „Mis sa tahtsid ütelda?"

Jaanus tegi teist juttu:

„Waat' neil inimestel oli rõõmus elu, kes Periklese õitsepäiwil kena Ateena kodanikud olid. Jalge all paradiisi sarnane maa, pea kohal lõpmata sinine taewas, wabal merel tiiwustatud laewad, terwe linn kaunima kunsti ehtes, tänawatel rõõmus, waba rahwas üleüldise hariduse ilus ja tarkade seaduste kaitse all. Ma tahaksin, et ma sel ajal Ateenas, wõi tuhande aasta pärast tulewikus

oleksin elanud, kui wahest ka meie maal haridus ja wabadus halli taewast siniseks wärwib ning kadakaid roosipõõsasteks muudab."

Jaanus püüdis silmanähtawalt ilusaid sõnu sepitseda, et sellega oma tõsiseid tundmusi warjata. Sest sai ka Emiilia aru.

„Sa ei ole rahul oma isaamaga, Jaanus," ütles ta tõsiselt.

Jaanus pidi jälle wastust wenitama.

„Ma armastan seda pinda, kus ma sündinud olen," ütles ta, „ma armastan teda kuumalt ja truuwilt. Aga mul on igaw, ma olen üksi. Kui ma siin metsas üksipäini luusin, kuna sinine taewas mu pea kohal helgib, linnud laulawad, oja wuliseb ja puud salalikult kahisewad, siis paisub mu süda, ma hakkaksin sõprade kaela ümbert kinni ja hüüaksin emakeeles: „Tänage, wennad, Taewataati, kes meile kena, armsa isamaa kinkinud!" Aga ma olen üksi, ei ühtegi hinge ligidal, kes mu rõõmust wõi kurwastusest osa wõtaks, ehk kellele mina oma osawõtmist wennalikult wõiksin jagada."

Emiilia, kes Jaanuse wiimseid sõnu osawõtliku kuulamisega ümber lükkas, ütles kahetsedes:

„Ma saan nüüd küll aru, kui igawad su päewad niisuguste mõtetega peawad olema. Aga mispärast ei otsi sa omale seltsi, mispärast matad sa oma mõistuse ja teadmise kõikide eest ära, kuna sa nendega au ja kiitust, sõpru ja trööstijaid küllalt wõiksid leida?"

Jaanus raputas pead.

„See on wõimata. Oma kodumaad ei raatsi ma maha jätta, ja hakkaksin ma siin au ja kiitust otsima, siis peaksin tingimata oma rahwa rõhujate hulka minema,

nende mõtted oma mõteteks tegema ja nende püüdmiste edendamises omale au ja tänu otsima."

„Siis oled sa daanlaste ja saksiaste waenlane? Oled ka minu waenlane?"

„Kes nimetab ussikest tee peal waenlaseks, kui ta tallaja jala all wingerdab?"

„Sina pole kellegi ussike."

„Siiski, mis aitaks see mulle, mis aitaks see minu rahwale, kui mina, tundmata noor inimene, ennast kahe suure ja wägewa rahwa waenlaseks tunnistaksin? Oleks ju ka ülepea rumalus, mõnda terwet rahwast tema üksikute liikmete pärast wihkama hakata. Ma wihkan ainult oma isamaa üleannetuid rõhujaid, olgu nende rahwanimi, mis tahes. Mis aitab ka seegi? Nende wastu ma ometi midagi ei jõua, nende kasuks ma midagi ei taha teha, nii kaua kui nende kasu minu wendade kahjuks on. Nii olen ma kätest ja jalust seotud."

„Aga kui sul nüüd tõesti suurem jõud oleks, kui näituseks sinu rahwas weel kord mässama... wõi oma wabaduse eest wõitlema hakkaks, kas siis heituksid minu waenlaste hulka?"

See puhasnaiselik kõnekään ei meeldinud Jaanusele. Ta jäi wait.

„Ütle," algas Emiilia, kellel kibe tõsi taga oli, uuesti: „kas sa wõiksid meid, minu isa, wenda ja mind wihaselt taga kiusata? Kas sa wõiksid enne wõitlust Jumalat paluda, et ta meid, kui sinu waenlasi, häwitaks?"

Siin pani Emiilia oma käe kui wannutades Jaanuse õlale ja waatas talle põnewalt silmi. Jaanus pööras näo kõrwale ja ei lausunud sõna.

„No ütle nüüd!" palus neiu uuesti.

Jaanus katsus naljatada: „Anna mulle wähemast aega!"

„Kui ma sulle aega annan, kas siis ütled?"

„Kui mul midagi ütelda on..."

„Kui palju sa aega tahad?"

Jaanus oli kitsikuses. „Mõtlemiseaega?"

„Jah."

„Niipalju, kui sa ise annad, Emmi."

„Soo? Ma annan nii palju, kui üks, kaks, kolm loen."

„Säh nüüd..."

„Üks..."

„Jäta see tühi nali, Emmi."

„Kaks..."

„Ei ma ütle nii ruttu midagi."

„Petis! Sa ei tahagi täna ütelda. Aga kust ma sinu teinekord jälle kätte saan?"

Neiu näitas wiimase küsimuse juures pisut kohkuwat.

„Jah, kust?" kordas Jaanus ja näitas ka kohkuwat.

Wastastikku waikimine. Emiilia waatas enese ette maha, Jaanus silmitses oma keskmise sõrme nukki, mis teistest kõrgem ja punasem oli.

Seal kuuldus lähedal hobuse sammude müdin ja kaks pead tulid wäljaspool aeda nähtawale. Need olid rüütel Kuuno ja tema hobuse pead.

Emiilia tõusis üles.

„Mind otsitakse," ütles ta kiirustades, ma pean minema. See noor rüütel on üks minu jahisõpradest. Rüütel Kuuno!" hüüdis ta lehestikust wälja astudes.

Rüütel Kuuno pööras pead ja tegi imestawa näo, lossipreilit siit talumehe aiast leides.

„Kuda Teie, preili, siia pääsite?" hüüdis ta hobust kinni pidades.

„Juhtusin kogemata .. Siin elawad minu wanad tuttawad. See," ütles Emiilia, Jaanuse peale näitades, „see on minu kõige armsam noorepõlwe sõber."

Noored mehed teretasid teineteist jahedalt.

„Aga nüüd pean ma minema, olen kaua wiibinud. Kohe tulen Teie kaasa, rüütel."

Neiu tahtis Jaanust Jumalaga jätta, aga see tuli kuni wärawani kaasa ja aitas Emiiliat rüütli wiisil sadulasse. Neiu jalg wääratas wähekese; ta oleks kukkunud, poleks Jaanus teda toetanud. Ühe silmapilgu hoidis Jaanus õrna, pehmet keha oma käte wahel ja tundis, kuda elaw tuli tal soontesse sirises. Neiu hüppas punastades sadulasse. Ta näitas Jaanusele weel midagi ütelda tahtwat, aga rüütel Kuuno jõudis parajasti sinna.

„Jää Jumalaga, Jaanus," ütles neiu ja surus kähku Jaanuse kätt. „Teinekord räägime asjast rohkem."

„Head teed," wastas Jaanus wäljaspoolse rahuga.

Ära sõites waatas Emiilia weel paar korda tagasi. Rüütel Kuuno ajas hobust kiiremale jooksule. Mõlemad olid peagi Jaanuse silmist kadunud.

Jaanus jäi tüki aega sama paigale seisma. Siis läks ta aeda tagasi, istus pingi peale ja wõttis Messeenia sõjad jälle käsile. Aga kirjatähed hakkasid tema silma ees hüppama ja wehkima, kui oleksid nad kõik need wahwad sõjamehed, kelle tegudest nad jutustasid. Jaanus wiskas raamatu käest, toetas selja wastu seina, pani ühe reie teise üle, hakkas ristis kätega põlwe ümbert kinni ja wahtis ükssilmi põlwe otsa. Aga põlwe otsast tikkusid imewärki wigurid, wirwendasid, wäänlesid ja ühinesid naisterahwa kujuks. Jaanus hakkas kätega kujutuse ümbert kinni ja tundis oma rinna ja käewarte küljes magusat puutumist. . . Jaanus heitis selili pingi peale, pani käed

pea alla ja wahtis lakke. Aga lagi kadus ja Emiilia pilt ujus seal waheldumas walguses . . Jaanus pööras enese pingi peal küljeli, nägu wastu seina, ja pigistas silmad kinni. Aga silmalaod wajusid waate eest ja kaks teist silma läikisid neile pimedusest wastu.

9.

Jaanus kargas püsti, äigas käega üle otsaesise ja raputas pead.

„Mis see on?“ pomises ta enese ette. „Uus õnnetus tuleb igawusele lisaks.“ — Aga esiotsa oli ta siiski täis õnne — õnnetusest polnud pikemat juttu.

Ta keeras raamatu kokku, pistis rulli põue, läks aiast wälja ja sammus metsa. Oma armastatud metsa ilu ei pannud ta täna tähelegi. Tema oli täiesti oma mõtete orjaks saanud. Nad tulid ja läksid nii kiiresti, et ta ühtegi ei jõudnud sabapidi tabada ning arutama hakata, mis loom see õieti on. Kuid kurwad nad ei olnud, seda wõidi tema kõrgel hoitud peast ja kergetest liikumistest ära tunda. Kurwastus riputab tinased wihid liikmete külge. Jaanus sammus kiiresti ega pannud tähelegi, kuidas kuiwad raod tema jalge all ragisesid ja siin ja seal mõni madalasse rippuw oks ta nägu riiwas. Mets harwenes, lõppes wiimaks täiesti ja wiljapõllud kollendasid rändaja silma ees, kes meelde tuletades seisatama jäi. Wäljade wahel mustasid mõned wiletsad urtsikud. See oli küla. Jaanus seisis natuke aega mõttes. Siis pööras ta paremat kätt, kõndis metsa ja põldude piiril paarsada

sammu edasi kuni sõiduteeni, mis lossist külasse wiis. Seda teed mööda hakkas Jaanus küla poole minema.

Küla oli peaaegu tühi Mehed olid jahil aitamas, naised põllul. Esimese sauna ukse ees istusid kaks wana-eite ja maitsesid lõunaks jahukörti. Jaanus teretas mööda minnes ja soowis leiwale jätku. Üks eideke tõstis pead, hoidis käe lusikaga silmade üle, et paremini näha, ja kähises, Jaanust ära tundes:

„Ae, Jumal'ime, Metsa oma."

Mis peale teine eideke ka pead tõstis, käe lusikaga silmade üle hoidis, et paremini näha, ja kähises:

„Wõi Metsa oma."

„Kuda, eided, käsi käib?"

„Tänu taewale!" kostis esimene eit. „Kus sa selle a'a olid?"

„Käisin linnast raamatuid toomas."

„So—oh. Külap wist ikka ogaraks lähed nende raamatutega."

Eidekesed wõtsid jälle jahukördi käsile.

Jaanus sammus külatänawal edasi Koerad tundsid teda ja liputasid saba, kui ta mööda minnes neid nimepidi hüüdis. Pool alasti lapsed närustes, räpastes särkides tulid, lõid patsi ja soowisid sülle saada. Kõige waesema, wildakile wajunud sauna ees peatas Jaanus ja astus madalast uksest sisse. Ta pidi sammu allapoole astuma, sest toapõrand oli sügawamal kui maapind. Walgusest tulles ei seletanud ta esiotsa midagi poolpimedas ruumis, millele põienahaga kaetud auk tagumises seinas wähe walgusekuma andis. Ühest nurgast küsis lambatall uudishimu iselt: „mää? mää?" ja paar ninakat kana pahandasid: „kaka, kaka!" Teisest nurgast kähises maa-alune hääl: „Kes see tuli?"

„Mina — Metſa Jaan,“ kostis Jaanus ja hakkas häälekõmina järele edaſi kobama. Ta ſilm oli pimeduſega juba wähe harjunud, nii et ta eneſe ees õlgedeſt aſet märkas, mille peal hall, kõdunenud wanamees poolküljeli lamas. Tema kõrwal lamas weel riidenadiga kaetud poiſs, kes nähtawalt uinus.

„Taſa, taſa!“ kähiſes wanamees, altkulmu magaja poiſi poole piiludes, ja näitas käega kolmejalgſe järi peale, mis ſeina ääres ſeiſis. Jaanus tõmbas järi aſeme juure ja wõttis istet.

Aga wiſt oli kanade kaagutamine poisſi ſiiski äratanud. Ta õhkas ſügawasti, liikus ja lõi ſilmad lahti.

„Pagan wõtku!“ uriſes wanamees. „Jälle ärkwel.“

Jaanus hakkas eneſe põuet ja taskuid tuustima, ei leidnud aga miski maiuſt.

„Kahju,“ ütles ta kahetſedes, „täna mul ei ole midagi kaaſas. Mu tulemine oli kogemata, üsna ilma mõtlemata.“

Poiſs, kes pealt näha umbes wiieteiſtkümne aastane wõis olla, tõstis Jaanuſe häält kuuldes pead ja tahtis ennaſt pööſakile upitada, kiskus aga korraga näo wiltu ja langes winguděs tagaſi aſeme peale.

„Mis ſee on?“ küſis Jaanus ehmatades, „kas Maanus on haige?“

„Jah, kena haigus!“ pomiſes wanamees wihaſelt ja lõi käega.

„Heldeke, mis tal ſiis wiga on?“

„Küſi ſeda losſikubjaſelt.“

„Mis?“

„Ma ei teinud midagi, ei midagi!“ wingus poiſs waluſalt ja pööras eneſe kummuli, „oh walu, walu!“

Kahwatades nõtkus Jaanus põlwili poisi kõrwa maha. Kui ta kerge katte hellasti kõrwale lükkas, põrkas ta tagasi. Poisi katkine särk oli weretäppisid täis ja mitmest kohast keha küljes kui liimiga kinni. Wanamees pööras nõo ära ja pomises läbi hammaste:

„Nad on ta waese omaks peksnud."

Jaanus, kes jälgist nähtusest kui uimastatud oli, kohendas katte jälle õnnetu poisi keha üle ja küsis wärisewal häälel, millal see õnnetus sündinud.

„Täna hommikul ta selle nahatäiega koju tuli," urises wanamees wastuseks.

„Aga mispärast?"

Wanamees kehitas õlasid. „Poiss ütles, ta olla noorherra koera „tigedaks hundiks" nimetanud ja noorherra käsu peale olla kubjas ta talli wiinud ja uhtunud. Mis seal imet on?"

Maanus pööras walusasti ohates pead Tema silmad olid kinni, aga mokad sosistasid järk järgult: „Ta sidus mu kinni . . . ja peksis . . . piitsaga . . . kui koera . . . Oo! . . . Ma ei teinud . . . muud . . . kui ütlesin . . . oo! . . . oo! . . ."

Haledus pani Jaanuse südame lõhkema.

„Kas külma wett on toas?" küsis ta wanamehelt, kes tuimalt, kui puupakk, paigal lamas ja wastuse asemel ainult pead raputas. Jaanus tõusis üles ja waatas otsides ringi. Ühest nurgast leidis ta ämbri, haaras selle kätte, käskis wanameest linaseid nartsusid otsida ja läks ise õue, kaewust wett tooma.

Kui ta weega tagasi tuli, oli wanamees üles tõusnud ja tuustis iseenese ette pomisedes kirstu kallal nurgas. Jaanus pani weeämbri aseme kõrwa maha, tõstis poisi

pea pisut üles ja sosistas talle waigistawaid sõnu kõrwa sisse. Poiss õhkas, heitis siis kummuli ja jäi wagusalt ootama.

„Noh, kas leidsid?“ küsis Jaanus wanamehelt, kes ikka weel kirstu ees küürutas ja selle sisekonda soris.

„Pagan wõtku, mina'p siit leia hilpugi,“ urises wanamees.

Jaanus läks ise kirstu juure, otsis ja leidis wiimaks tüki peenemat linariiet.

„Külap wanamoor nüüd jälle ragistab,“ nurises wanamees ja pesitas enese jälle põõsakil aseme peale. Ta wahtis wagusalt, kuda Jaanus Maanuse haawu pesi, kinni sidus, poisi õrnalt istukile aitas, märjad õled alt ära wõttis ja aset uuesti kohendas. Maanuse näolt wõidi selgesti lugeda, et kõik see talitus talle kibedat walu sünnitas; aga aru saades, et see kõik headuse pärast sündis, pigistas ta hambad kokku ja waatas haleda naeratamisega oma heategija otsa.

„Nüüd ole nii kaua rahul maas, kui sind rahule jäetakse,“ ütles Jaanus üles tõustes. „Sa oled priske poiss ja saad warsti terweks. Ma pean nüüd koju minema ja kui mahti saan, siis tulen õhtul tagasi ja toon sulle waigistuseks midagi kaasa.“

Aga ta ei saanud oma lubamist täita. Kui ta sauna uksest wälja astus, oli taewaäär sinimusta pilwega kaetud, mis kiirelt, äkisti tõusnud tuulest aetud, üle sinise wõlwi wenis. Jaanus kiirendas sammu ja jõudis parajasti metsa warju, kui esimene wälk pilwest pilwesse sähwis ja esimene kõuemürin raksatas. Ta jõudis, märg kui särk pesus, koju.

Terwel päewal ja järgmisel ööl sadas wihma kui oawarrest.

10.

Kolmel päewal ei olnud Metsa talust keegi lossi ega külasse pääsenud. Pühapäewa õhtul wõttis Jaanus nõuks Maanust waatama minna. Ta kõndis läbi metsa, kuni harwemate puude tagant wäljad paistma hakkasid. Siin jäi ta seisatama ja — käänas korraga paremat kätt lossi poole.

Mispärast? — Seda ei hakanud ta arutama. Ta polnud wiiel aastal kordagi sinnapoole saanud, nüüd tuli talle korraga arusaamata himu.

Kui lossihooned eemalt walgendama hakkasid, pöördus ta kõrwale, sinnapoole, kus temale noorest east wäga tuntud lossiaed rohendas. Ta pani tähele, et lossikatusel must lipp lehwis. Mis see tähendas? Oli keegi lossiherra perest surnud? Kerge ehmatusewärin käis silmapilguks Jaanuse kehast läbi.

Ta hiilis piki aiamüüri edasi, kuni üks koht tuli, kus müür madalam oli. Sealt wõis ta terwet lossi selgesti näha. Jaanus toetas ennast müüri najale ja jäi kuulatama.

Lossist kuuldus tume kära.

„Seal näib jahiselts ikka weel koos olewat," mõtles Jaanus, „prassiwad weel wahwasti. Aga see must lipp? Mis see tähendab?"

Siis kriiksus raudwäraw, mis lossihoowist aeda wiis, ja hulga häälte kõmin tuli kuuldawale.

„Külalised tulewad aeda jalutama," mõtles Jaanus ja astus sammu kolm, neli kõrwale, kus tihedad põõsad üle müüri ulatasid ja teda aias olijate silma eest warjasid. Salk noori isandaid tuli laial liiwateel walju wadinaga

ligemale. Kõigil näisid pead rasked ja jalad ning keeled nõrgad olewat. Mõned hoidsid teineteist käe alt kinni.

„Kuule, Dodo!“ kuuldi üht ütlewat, „hulgumiseks pole sul wähematki põhjust. Alles kakskümmend aastat wana ja ise juba peremees.... tont wõtku, seal ei saaks ma mäeröikagagi tilka silma.“

„Õige, õige,“ kinnitas teine; „mina saadaksin niisuguse päranduse eest kümme taati hauda ja maksaksin igakord hauakaewajale kümnekordse palga! Tõe poolest, ma ütlen.“

„Tasa, tasa,“ kõlas Dodo hääl, „ära seda nii waljusti ütle, et su taadike kuuleks! Näete nüüd, kui aralt ta ümber piilub. Sa kergats tunnistad ju jala pealt, kui sügawast südame põhjast su sõnad tulewad.“

Kogu salk naeris.

„Pagan wõtku!“ turtsus kümne isa matja tasasemalt, „kas kõik tuleb siis südame põhjast? Mis seal hirwitada? Kui ei tule südamest, siis ei tule südamest.“

„Aga mina ütlen südamest,“ algas Dodo waljusti, „et mul hulgusemisetuju sugugi poleks tulnud, kui ka isa mulle wana mära sabagi poleks pärida jätnud. Mis surnud, see surnud. Mina pean ka omal ajal surema ega nõua kellegilt leinapisaraid. Ainult sest suurest ehmatusest pole ma weel toibunud. On surm iganes nii äkki tulnud? Pikne sähwib mu silma ees puu sisse, isa hobune kargab kui küünal püsti ja sealsamas lendab isa wastu kändu ja — pea puru. Walmis!“

Salk kadus puude ja põõsaste wahele ja häälte kõmin läks kaugel segaseks. Jaanus, kes kõik kuulnud oli, arwas seda unes kuulnud olewat. Oli see siis wõimalik? Hea losiherra surnud — ja nii ootamatult, nii hirmsal wiisil!

Aiatee liiw krõbises uute tulijate jalge all. Kaks inimest tulid pikkamisi lähemale — meesterahwas ja naisterahwas. Need olid — Jaanus tundis nad kohe ära — rüütel Kuuno ja preili Emiilia.

Emiilia oli mustas riides ja, nii palju kui ehawalgel näha oli, wäga kahwatu. Ta toetas ennast rüütli käewarre peale. Nähtawasti wajas ta waigistust ja seda jagas Kuuno ohtrasti, nagu õige rüütli kohus.

„Kui Te teaksite, auline preili,“ kõlas Kuuno pehme, paitaw hääl, „kui suurt osa mina Teie õnnetusest wõtan, Teie kuulaksite suurema tähelpanemisega minu troostisõnu, mis nõrgad on, aga südamest tulewad. Teaksite Teie, missugune põlew walu kui odapiste mu südamesse torkas, kui Teie täna isa matmise juures südant lõhestawa kiljatusega maha langesite! Ma oleksin kümme aastat omast elueast ohwerdanud, kui sellega Teie õndsat isa kümneks minutiks siia kurja ilma tagasi oleksin jõudnud meelitada, Teile ütlema, et tal nüüd hea on ja et ta Teile, tulewase jällenägemiseni, pikka, õnnelikku iga soowib “

Emiilia wastas kurwal, wäsinud häälel: „Ärge rääkige sellest, rüütel. „Ma tean, Teie olete hea inimene ja tahate mind waigistada, aga Teie waew on raisatud.“

Rüütel jäi wait. Waikselt liikusid mõlemad mööda, Jaanus aga jäi weel tükiks ajaks müüri taha seisma. Tema oli sügawas liigutuses.

„Missugune hirmus õnnetus!“ ütles ta iseeneses. „Emiilia armastas oma isa üle kõige ilmas, seda ma tean. Kuda wõib nüüd walu ta heldet, pehmet südant piinata (Jumal teab, kust Jaanus nii kindlasti teadis, et Emiilial helde ja pehme süda oli)! Kurbtus ähwardab teda ennast hauda saata. Aga see mõte on jälle hirmus. Emiilia hauas! Jumal hoidku!“

Jaanus waatas haleda meelega weel korra lossi poole, mille üle must lipp õhtutuule käes lustilikult lehwis, kui arwaks tema, kurbtuse enese märk, häbiks leina pärast laiska rahu pidada. Lossis pandi tuled põlema, teenijad sõelusid sinna ja tänna, aiast kadus noorte isandate joobnud kära. Jaanus õhkas ja hakkas weniwal sammul kodu poole kõndima.

„See waene, waene neiu," mõtles ta, pimedast metsast läbi minnes, „mispärast pidi see põrutaw õnnetus just teda tabama? Ta on weel nii noor, nii nõder ja õrn... kuda saab ta nüüd toore, äkilise Dodoga toime? Nüüd nutab ta igapäew üksipäini omas kambris, kuni ta silmad tuhniks ja roosipõsed lumiwalgeks lähewad. Kes kaitseb teda nüüd? Kes waigistab teda? Oh, wõiksin ma nüüd nii kui enne..."

Siin takistas mõni asi Jaanuse kahetsewat mõttekäiku. Tema meelde tuli noor, kena rüütel, kes Emiiliat aias nii ilusate sõnadega oli püüdnud waigistada, hoopis ilusamate sõnadega, kui Jaanus neid arwas teha wõiwat. Ja nad olid teineteise käe alt kinni hoidnud...

Jaanuse puhtasse, kaastundwasse südamesse asus sügawa haleduse kõrwal teine, wõõras tundmus, ja see oli kibe. Ta hurjutas ja tõrjus seda tundmust tagasi, tahtis armsa sõbra õnnetust üksipäini meeles pidada, aga ta ei pääsenud wisast mõttest lahti. Enesearmastus elab ju iga inimese südames mõndasel mõõdul. Jaanuse südames elas ta wähemal mõõdul, aga ta elas siiski ja äsitas: „Sa oled rumal, w'a Jaanus. Sinu arutused on halbid. Mis sa jampsid? Emiilial ei peaks aitajaid ja waigistajaid olema! Tal on neid tosinate kaupa, iga mees tosin korda parem kui sina. Kas ta sinust midagi hoolike?

Mäletab ta ka weel, et sina maailmas oled? Mine koju ja nuta ise selle üle, et sa nii wäeti ja wilets oled."

Niisuguste piinawate mõtetega jõudis Jaanus tunni aja pärast koju, waimu poolest enam kui keha poolest wäsinud.

Kui ta tuppa astus, istus wana Tambet sulaste ja ümardajatega õhtusöögil. Jaanusel ei olnud söömahimu, ei jutuhimu, ta wabandas ennast peawaluga, soowis kõigile head ööd ja läks oma kambrisse.

See kamber seisis kitsa ja madala aknaga wastu jalgwärawat, mis hoowist aeda wiis, ja oli ise wõrdlemisi suur ning kõrge, riistad tema sees ja säng tagaseinas olid lihtlabased, aga puhtad ja nägusamad kui muidu talumajades. Aken ja jalgwäraw olid lahti, nii et aiast wärske öölõhn sisse woolas.

Jaanus istus akna juure ja mattis pea pihupesasse. Oues oli tuuleõhk waikinud, tähed särasid taewast. Metsast huikas korra öökulli inetu hääl. Siis wältas jälle öö waikus.

Jaanuse südant täitis ääretu härm. Need tundmused olid talle wõõrad, uued. Ta ei leidnud neile sõnu, ei seletust. Ta pea hakkas walutama. Ta tõusis ja puges täies riides sängi. Kuid uni ei tahtnud tulla. Wiimaks wajusid ta silmad ometi kinni.

Aga mis see oli?

Jaanus ei olnudki omas toas selili sängis, ta seisis ikka weel lossiaia müüri taga ja nägi kõik, mis aias sündis. Aias aga jalutasid noored isandad, toredate riiete ja uhkete nägudega, ja igaüks karjus ja kiitis iseennast. Ja siis tuli üksik paar, need olid keegi rüütel ja keegi preili. Nad käisid sõbralikult käsikäes, waatasid naeratades ühtepuhku teineteisele silmi, ja rüütel kumardas neiu kõrwa poole ja rääkis mahedasti, meelitawalt, nii et neiu

silmad hiilgasid ja õnnelik naeratus ta nägu elustas. Ja waata, nüüd hakkas rüütel kahe käega neiu ümbert kinni...

Jaanus tahtis karjuda, tahtis appi joosta, aga ta oli kiwiks tardunud, nii et ta häält ei wõinud teha, ei kätt ega jalga liigutada. Ja nüüd, oh imet! hakkas rüütel neiuga, keda ta palawalt kaisus hoidis, maast tõusma, kerkis, kerkis... Wiimaks kadusid mõlemad pilwesse. Jaanus wahtis ükssilmi seda kohta, kuhu wiirastus kadunud, wahtis niikaua, kuni ta silmad tuhniks läksid ja kaks suurt, rasket pisarat ta põskede üle weeresid. Ta sirutas käed wälja ja hüüdis: „Emmi, Emmi!"... Seal lõhkes pilwe teist korda, wana lossiherra kahwatu kooljanägu wahtis põlewail silmil Jaanuse otsa, kuiwanud käed sirgusid temale ähwardawalt wastu ja nagu kauge kõuemürin mägede tagant kõmises hääl närtsinud huultelt: „Waata enese selja taha, talupoeg! Waata enese selja taha, ori!"... Jaanus pööras pead ja nägi suurt, kollendawat wälja, mille peal sadanded orjad, meeste- ja naisterahwad, wilja lõikamas olid. Palawasti põletas päike tööliste selga, kuna paledelt higi ojadena maha woolas. Kurja näoga kubjas kõndis nende keskel edasi tagasi, wandus ja peksis raske piitsaga neid, kes silmapilguks julgesid selga sirutada. Sala hoigamine, piitsa plaksumine ja äkilised walust wälja litsutud kiljatused kajasid üle wälja. Kui Jaanus orjade nägudesse waatas, arwas ta igaühes oma lihast wenda, oma lihast õde ära tundwat. Ta pigistas silmad kinni... Korraga kuulis ta õige lähedalt oma nime hüütawat. Ta tegi silmad lahti ja nägi, kuda kubjas üht poissi, kelle jooni Jaanus wäga hästi tundis, pingi külge sidus ja armuta peksma hakkas. Rasked piitsahoobid sadasid wuhisedes õnnetu

poisi selga, kust suured werepiisad üles purtsasid. Poiss wingerdas ja karjus koledasti... Jälle kuulis Jaanus oma nime hüüdmist, ta tahtis wihaselt halastamata kubjase peale karata...

„Jaanus! Jaanus!" kõlas hale hääl selgesti tema kõrwa sisse ja Jaanus ärkas üles.

Ta tegi silmad lahti. Külm higi seisis tal otsa ees. Tuba oli walge, kuu paistis heledalt sisse.

„Missugune hirmus unenägu!" mõtles ta ja imestas isegi, et see unenägu olnud, nii selgesti oli ta kõike näinud. „Ma wannuksin selle peale, et tõesti oma nime kuulsin."

„Jaanus! Jaanus!" hüüti sealsamas selgesti.

See ei olnud enam unenägu. Jaanus pööras silmad kähku akna poole ja kargas kerge karjatusega üles.

Aknast wahtis inimene tuppa.

„Maanus!" hüüdis Jaanus, poisi ära tundes, „kust sa südaöösel siia said?"

„Pai Jaanus, lase mind sisse!" palus poiss. Tema oli kahwatu kui kooljas ja wärises kõigest kehast.

„Roni siitsamast sisse."

Maanus ronis waewaga kitsast aknast sisse.

Toas oleks ta nõrkuse pärast peaaegu kukkunud. Jaanus toetas teda ja talutas ta oma sängi juure, mille peale poiss, selga wastu seina toetades ja pead rinnale riputades, jõutult istuma jäi.

„Mis sul wiga, Maanus?" küsis Jaanus murelikult.

„Leiba... tükike leiba!... Ma olen nälginud," tõukas poiss järk järgult rinnast wälja.

Jaanus läks kikiwarwul wälja, kobas köögis, kobas sahwris, leidis õnnelikult tüki leiba, liha ja kannutäie

haput piima. Poiss kippus näljase hundi ägedusega toiduwara kallale.

„Kui kaua sa juba nälginud oled?“ küsis Jaanus, muretsedes, et poiss enesele worpides liiga wõiks teha.

„Laupäewast saadik,“ pomises Maanus kibedas töös ja hammustas sügawa poolkreisi leiwa sisse.

„Ei sa siis kõike tohi ära süüa.“

Maanus wahtis kohkunult keelaja otsa.

„Sa teed enesele kahju. Jäta nüüd järele.“

„Aga pai Jaanus . . .“

„Anna siia. Pärast wõid jälle süüa.“

Haleda meelega lahkus Maanus üle jäänud toiduwarast. Jaanus tõstis ta jalule, kohendas sängi ja ütles:

„Nüüd wõtame riidest lahti ja heidame magama. Seni räägi mulle, kui jõuad, lühidalt, mis sulle juhtunud.“

Ja kuna mõlemad endid riietest wälja koorisid, jutustas Maanus unise, aga endise wastu juba toibunud häälega, kuda kubjas teda laupäewa hommikul kodust leidnud ja kui laisklejat nuhelda tahtnud. Tema, Maanus, putkanud tulise hirmuga uksest wälja, kubjas kirudes tagajärele. Poisi wäledad jalad olid teda sekskorraks küll päästnud, aga ta ei julenud enam jalga koju tõsta, sest ta teadis, et kubjas teda oli lubanud „waese omaks“ peksta. Ta hulkunud terwe öö ja pühapäewa metsas ümber, kuni wiimaks nälg teda siia ajanud.

Seni olid mõlemad ühe waiba alla pugenud. Maanus surus ennast krutti tõmmates wastu Jaanuse rinda ja sosistas, juba pool uinudes, weel:

„Tee minuga... mis tahad... ma... ma olen hirmus... wäsi...“

Sellega sohises wiimne jõud poisi rinnast, ta silmad

wajusid kinni ja sügaw hingetõmbamine tunnistas, et Maanus une kaissu oli langenud.

Jaanus aeles weel kaua ilma uneta selili, käed ristis pea all. Ootmata wahejuhtumine oli ta mõtteid wähe lahutanud, aga iseäraline kurb tundmus, nagu suure õnnetuse etteaimamine, rõhus ta rinda. Wiimaks, pisut enne päewatõusu, wajus ta sügawasse, surmasarnasesse unde.

11.

Teisel hommikul ärkas Jaanus hilja. Maanus magas weel. Kuna Jaanus ennast riidesse pani, tõusis õues wali sõnaldamine. Ta tõttas õue. Seal seisis salk mehi, ühel pool wana Tambet oma sulastega, teiselpool losside kubjas kahe mõisasulasega. Tambet näitas elawalt mõnda kubjase ütlemist waleks ajawat.

„Kust ta pidi siia saama?“ waidles ta. „Läbi katuse ei wõinud ta ometi sisse sadada. Kuda ma siis teda poleks näinud?“

Wäike kubjas tantsis ühe jala pealt teise peale, wangutas pead, hirwitas ja kääksus: „Ei sa mind peta, wennike, ei sa mind peta. Ei peta. Ta on siin ja siia ta jääb. Jumala eest. Kui sina ei tea, siis teab sinu poeg.“

„Mis asja?“ küsis Jaanus ligemale astudes.

Kubjas pööras näo järsku ümber, wahtis Jaanuse otsa, laksutas näppu ja kilkas: „Waat', waat', seal ta on. Seal ta ise on. Ähää, pojuke, kuhu sa jooksiku panid? Kuhu sa peitsid redu? Mis? Mi—is?“

Jaanus pööras talle selja ja küsis, ehk küll tõtt aimates, isa käest:

„Mis see tähendab?"

„Kurat teab, mis see tähendab," wastas Tambet tema kohta haruldase kärsitusega. „Nii palju kui ma aru sain, otsib ta Saare Maanust taga, kes pakku olla jooksnud."

„Seda ma ütlen, siin ta on!" kriiskas kubjas uuesti. „Kes see alati Saarel istus ja poissi poputas? Kelle juure ta nüüd muidu jooksis, kui oma kalli Metsa Jaanuse juure? Ega ta metsa ometi wõinud jääda. Ütelge, kellel aru peas, ütelge, kas ta wõis metsa jääda?"

Jaanusel tuli tusk. Tema aus meel põlgas walet, ja tõtt ei tohtinud ta rääkida. Ta jäi ilma nõuta wait. Kubjas uuris kui kull tema nägu.

„Olgu, kuda on," tõendas Tambet, „aga seda ma tean, et teda siin ei ole."

„Wale! wale!" kilkas kubjas, kätega wehkides, „minu käest te ei pääse. Kuhu sa minu käest pääsed? Tooge ta wälja, nüüd kohe tooge ta karwupidi wälja, muidu otsin terwe maja läbi. Ja—ah! Sa ei taha? Ei taha? Siis lähme otsima, poisid, tuustime wiimse kui nurga läbi. Aga siis hoidke endid, oi, oi, hoidke oma nahka!"

Nende sõnadega kippus kubjas maja ukse poole. Aga Jaanus seadis enese ukse ette ja ütles üleskeewa wihaga:

„See maja on waba mehe omandus ega tohi siia keegi ilma lubata sisse tungida."

„So—oh?" kriiskas kubjas pilkawalt, „wõi nii? Külap näeme, kui kaua teie kiidetud wabadus kestab. Külap uus herra teile priiust õpetab, narukaelad! Oot', oot', küll me näeme peagi uudist."

Wana Tambet tuli imestades lähemale. „Uus herra? Missugune uus herra?"

„Hähähä!" naeris kubjas. „See ei teagi weel, et wana rüütel eila maha maeti. Tohoo pärdikud!"

„Jumala pärast!" pomises Tambet kahwatades.

„Jah, jah, meil on nüüd teistmoodi herra. Ei see hellita. See mõistab herra olla."

„Aga kudawiisi . . .?"

„Kudawiisi? Hähähä! Küll ta ise teab, kudawiisi. Küll te näete warsti, kudawiisi. Pole wiga."

Jaanuse meelest hakkas see jägelemine läilaks minema.

„Ma tean seda lugu isegi," ütles ta isale, „küll ma jutustan. Sinu ähwardusi, kubjas, meie ei karda. Mine oma teed!" käskis ta, näpuga hoowiwärawa poole näidates.

„Näe, näe, kui tore," pilkas kubjas, „nagu kukk. Just nagu kukk. Ei weel lähe, pojuke, enne otsin maja läbi. Katsu mul kukke!"

Kubjas tahtis ukselingist kinni hakata, aga Jaanus seadis enese rinnuli tema ette, waatas temale terawasti silmade sisse ja küsis sunnitud rahuga: „Kas lähed kohe?"

Kubjase meelest läks lugu kirjuks.

„Hoidke ta kinni!" karjus ta kõikuwal häälel mõisasulaste poole. Aga need ei julenud kätt Jaanuse külge panna.

„Ma olen sind kaks korda heaga minna käskinud," ütles Jaanus tumedasti, „ära kaeba, kui kolmas kord kurjem on. Wisake ta wälja!" andis ta käsu oma sulastele.

Kaheksa tugewat kätt tõstsid siplewa ja kääksuwa kubjase õhku, kandsid ta hoowiwärawa juure ja wiskasid sealt kukerkuuti wälja. Tema järele läksid ka mõisasulased, salamahti naerda turtsudes, wälja. Hoowiwäraw pandi lukku. Jaanus tõmbas isa maja sisse, et ta kubjase sajatusi ei kuuleks. Ta oli weidi kahwatu, aga wälispidi

rahuline, kui ta isale rääkima hakkas, mis ta lossiaia müüril seistes kuulnud ja näinud. Tambet wangutas mitu korda murelikult pead ja pomises:

„Paha lugu. Wäga paha lugu."

Terwel teel kirudes, longates ja sulaseid ähwardades jõudis kubjas koju.

Parajasti astus noor lossiherra salga wõõrastega lossitrepist alla. Nad olid pruukosti lõpetanud ja kõik heas tujus.

„Teid ma nii ruttu minema ei lase," hüüdis Dodo, kelle nägu lustist läikis: „Teie peate mind aitama leinapäewi lühendada... Mis sa longid, wana karjakrants? Mis tõbi sul on, et nii haige näo lõikad?"

Wiimased sõnad olid kubjasele öeldud, kes sulaste seltsis trepi ette astus. Tema lonkas wiimastel sammudel nii raskesti, et näitas, nagu lüheneks tal astudes pea parem, pea pahem jalg, sealjuures hoigas ja ähkis ta südantlõhestawalt. Herra ette astudes pani ta käed risti, kumardas maani, riputas pea rinnale ja hakkas liigutawa nutuhäälega noomima:

„Herral on hea naerda, herra on herra ja wõib oma sulasega teha, mis tahab. Aga mind on herra teenistuses teotatud ja poolsurnuks pekstud."

Siin hakkas kubjase keskpaik suure oherdi taoliselt keerlema.

„Kes sind nõnda nuhtles, waene talleke?" naeris Dodo.

„Metsa Jaanus."

„Kes?"

„Metsa Jaanus. Ja wana Tambet, tema isa. Pekſid minu waese omaks ja sõimasid herrat. Oo—ooh!"

Noore lossiherra siiamaani lahke näo peale kogunes tume pilw.

„Mis sa lorised?" küsis ta järsku: „Nemad sõimasid mind? Mind?"

„Sõimasid ja teotasid, et hirmus kuulata. Ja peksid mind. Oo—ooh!

„Sul pole aru peas. Mispärast... kuda nad julgesid?"

Wõõrad walgusid nende ümber kokku ja naersid õnnetu kubjase wäänlemise üle.

„Nad on wargad," hüüdis kubjas elawalt, „täied wargad ja röövlid. Kes teab, kui palju nad juba mõisa wara riisunud on? Nüüd on nad weel jooksiku herra külast oma juure peitnud ega taha teda kätte anda. Täied röõwlid. Ja kui mina täna läksin herra omandust taga pärima, siis hakkasid nad herrat teotama ja sõimama ja peksid minul kõik kondid kehas puruks. Oo—ooh!"

Oodo läks näost punaseks ja kärkis: „Kuda sina, koer, mulle seda julged rääkida? Mispärast sa neid kohe ei sidunud ja siia ei toonud?"

„Oh, helde herra, mis jõudsin mina wäeti üksi hulga wastu? Mina käskisin neid seal„ — kubjas näitas sulaste poole, kellel põlwed hirmu pärast nõrkema hakkasid — „appi tulla ja herra au mitte teotada lasta, aga nad naersid. Muud kui mina üksi..."

„Nad naersid?"

„Jah, mõlemad naersid, muudkui mina üksi..."

„Orjad siia!" hüüdis Oodo waljusti ja plaksutas käsa. Mõned sulased jooksid kokku.

„Wiige need lurjused talli!" käskis noor lossiherra mürisewalt, „kummagile sada hoopi witsu ja siis kõige sügawamasse keldrisse!"

Wärisewad pahategijad wiidi ära.

Dodo pöördus jälle kubjase poole, kelle näole silmapilguks õel hirwitus ilmus. „On see kõik sõnasõnalt tõsi?"

„Wiimane kui sõna!" tõendas kubjas rusikaga raksuwalt wastu rinda lüües.

„Kasi!"

Piitsahoop tänas ustawat sulast isanda kaitsmise eest. Kubjas lonkas minema.

„Mis lugu see oli?" küsis üks uudishimuline wõõras.

„Lugu, millel lõpp weel tulemas on," wastas Dodo ratsapiitsa wart wäänates. „Talupojad on mind teotanud. Nad on minu orja peksnud — see on teotus! — Ja Jumala eest, mina seda ei kingi."

„Mis jutt see on? Kuda wõisid talupojad sind teotada? Sinu oma talupojad?" küsisid külalised imestades.

„Jah, tõsi küll, seda teie ei tea," seletas Dodo. „Siin minu maade piiril pesitseb ühe nõndanimetatud waba talupoja pere, kes oma kentsakad õigused ei tea missuguse poole aruga piiskopi käest saanud. Neil wärdjatel on minu isa helduse läbi hari nii kaswanud, et sugugi enam ei oska häbeneda. Nad on ühe jooksiku minu alamate seast oma juure peitnud, minu orja peksnud ja mind sellega ja häbemata sõimamisega teotanud. Nüüd ütelge, mis ma niisugustega pean tegema?"

Ausa wiha lõke põles noorte rüütlite põskedel.

„Jumala eest!" karjus Klaus Korkenpropf, priske noorsand, kellele esimesed punased karwakesed lõua peal meheau tõotasid. „Säherdust juttu pole ma weel kuulnud. Prii talupoeg? Mis asi see on? Sarnast seent meie maal

ei kaswagi, ja kus ta kogemata juhtub ilmale tikkuma, peab teda kohe puruks tallatama."

„Mis me weel ootame?" imestas kõrge kaswuga, kähara peaga ja lühikese ninaga junker Klopfleisch. „Lähme, poome kurjategijad oksa ja pistame nende pesa põlema."

„See on õigus! See on selge! Wii meid kohe sinna, Dodo," käratses kogu salk.

„Lähme peale!" ütles Dodo, kelle ärewus järk järgult kaswas. „Ma pean neid koeri karistama, enne ma tilka wiina suhu ei wõta."

See nõu wõeti hõiskamisega wastu. Sulased hüüti kokku, istuti hobuste selga ja kihutati metsa. Rüütel Kuuno ei olnud teiste hulgas, ei olnud ka nõuwõtmist kuulnud.

Tema istus rikkasti ehitud kambris ja waigistas ilusat neidu, kes wahel läbi pisarate naeratades tema pea tõsist, pea naljakat, ikka aga mahedat ja sulawat kõnet kuulas.

Waene Jaanus!

12.

Metsal peeti nõu, mis nüüd Maanusega peale hakata. Maanus ise, kui tuline poiss, kippus minema, tahtis metsa joosta, ikka joosta, ei tea kuhu joosta, kui aga oma heategijaid saaks murest päästa. Wana Tambet, muidu wanadusest hoolimata elaw ja hakkaja mees, oli wiimaste kuuldud ja nähtud juhtumiste tõttu kui uimastatud. Ta rääkis wähe, pomises palju ja raputas tihti

murelikult pead. Ka Jaanusel oli süda raske, aga ta hoidis pea kõrgel, et teistele julgust teha. Tema nõu oli Maanust lahti osta.

Aga wana Tambet raputas pead:

„Lahtiostmisest ei wõi nüüd uue lossiherraga enam juttugi ole. Tema uhkus on äritatud ja seda uhkust ma tunnen. Maanusega wõiksime wahest ometi weel nõu leida, aga meie oleme lossiherrat ennast pahandanud, ja seda ta ei kingi. Paha lugu. Wäga paha lugu."

Selle peale walitses tükk aega waikus nõupidajate keskel.

Õuest kõlas korraga wali paugutamine hoowiwärawa pihta. Kõik kolm waatasid kohkudes teineteise otsa. Tambet tõusis püsti.

„Jaanus, sina peida Maanus ära," ütles ta kärmemalt hingates; „mina lähen kuulama, mis nad tahawad."

Wanamees ruttas wälja. Jaanus juhatas poisi sahwrisse, kust redel lakka wiis, käskis teda üles ronida ja ennast hästi ära peita. Poiss ronis üles. Seni tõusis hoowis wali kära. Jaanus tõttas õnnetust aimates õue ja nägi, et hoow ratsalisi täis oli ning isa, raskest hoobist rabatud, maha tuikus. Äkiline, hirmus wiha süttis noore mehe südames põlema, wiha, mis muud ei tahtnud kui wihaalust sedamaid pihuks ja puruks lüüa.

„Sulased appi!" hüüdis ta waljusti ja langes kui kalju, mis mäest alla weereb, selle ratsalise kallale, kes isa oli maha löönud. Ta haaras raudsete rusikatega mehe käewarrest ja rinnust kinni, kiskus ta ühe raksuga sadulast wälja ja sõtkus oma jalge alla. Kangeks jäid teised imestuse ja kohmetuse pärast, kui seda Kalewipoja tegu nägid.

Wana Wahura jõud uinus pojapoja käewartes ja ärkas nüüd alles ähwardawalt.

Enne kui poolsurnud junkru seltsimehed kohmetusest toibuda jõudsid, kiskus Jaanus junkru mõõga wälja, astus paar sammu tagasi ja hüüdis mürisewa häälega:

„Mis te tahate, inimesed, et te kui röövlid siia sisse tungite?"

Wihast punase näoga, piitsa käes wibutades, ratsutas Dodo otse Jaanuse ette, kes põrmugi ei taganenud, ja kärkis: „Sa julged weel haukuda, koer?"

Teised kogusid end ka ligemale.

„Tagasi! tagasi!" hüüdis Jaanus ja laskis mõõgatera wälkuda, nii et Dodo hobune kohkudes tagumiste jalgade peale tõusis. „Mina olen waba mees, niisama kui teie, ja mõistan teotust kätte tasuda. Ma tean, mispärast sa selle mõrtsukate salga siia oled wedanud, autu junker. Sa tuled oma wihase pärisorja laimamise mõjul siia majasse rusikakohut mõistma. Ma põlgan sind, üleannetu poisike, ma põlgan sind, armetu rüütliau roojastaja."

Seni olid neli sulast, terawad kirwed käes, endid Jaanuse selja taha kogunud. Dodo kahwatas ära, siis sähwis tal puna jälle üle näo kuni juuste juurteni. Tema mokad wärisesid ja hääl kõikus weidralt, kui ta nüüd tumedasti ütles:

„Kuda sa julged . . . ma wõin su tükkideks raiuda lasta . . . Sa teotad mind teist korda. . ."

Jaanus wastas rahulisemalt: „Kui sa aru saad, et ma sind teist korda teotan, siis tule, maksa mehe wiisil kätte! Aga sa ei julenud üksi, sa tulid suure salgaga. Ma kardan, su autundmine ei ole suurem kui su habe, ja seda pole sul weel olemas."

„Koer, wait! . . .“

„Tule waigista mind! Aga mees mehe wastu, nagu see wabadel ja ausatel inimestel wiisiks on.“

„Kurat ja põrgu!“ röökis Dodo ja ronis hobuse seljast maha. — „Jätke meid rahule, ärgu pistku keegi oma nina meie wahele!“ käskis ta seltsimehi ja rebis mõõga wälja.

„Enne kui me wõitlust algame, weel üks sõna,“ ütles Jaanus. „Langen mina, siis wõid sa minu kehaga teha, mis tahad. Aga ma palun, jäta mu süüta isa elusse. Kas lubad?“

„Soo? Palud sa nüüd, koer!„

„Mitte enese eest, kutsikas, waid oma süüta isa eest, kes seal haawatult maas hoigab.“

„Hea küll, ta peab elama, aga ta mädaneb kõige sügawamas keldris, kuni surm teda päästab. Kuid sina sured. Sure, koer, sure!“

Mõõgad kõlisesid kokku. Wõitlus algas.

Dodo oli julge, osaw ja tuline. Jaanus oli wahwa, osaw ja külm. Jaanusel oli esmalt tegemist küll, et ennast lugemata hoopide ja pistete eest warjata, mis üliküresti üksteisele järgnesid. Tükk aega wälkusid mõõgad wõitlejate wahel, otsekui puistaksid terad wastastikku tulesädemeid.

Pealtwaatajad ei teinud häält. Tambet oli enese põõsakile ajanud ja wahtis, silmad põnewil, wõitlejate poole. Hoowis wältas õudne waikus. Ainult sõjariistad kõlisesid meeli äritawalt.

Pikkamisi lõppes hakatuses liig ägeda Dodo jõud, tema hoobid sadasid harwemalt, ta pidi juba iseennast kaitsma hakkama.

Waheajal oli see mehike, keda Jaanus hobuse seljast

kiskunud, enese jälle jalule upitanud. Tema tuletas pahaks pannes meelde, mis temaga tehtud, ja weel suuremaks läks tema õiglane ärewus, kui ta nägi, kui hästi talupoeg tema rüütlimõõka tarwitas. Noorsand palus seltsimeestelt mõõka, et oma au wähendajat nuhelda, aga et kellegil himu ei olnud oma sõjariista käest ära anda, tõstis ta suure kiwi maast ja tuikus sellega wõitlejate poole. Keegi ei keelanud teda, sest kõik nägid, et Dodo lugu kirjumaks hakkas minema, kui soowitaw oli.

Selle uue waenlase waheletulek tegi Jaanuse wihaseks. Hirmsa hoobiga lõi ta wastase mõõga pooleks ja pöördus kui wälk uue pealetungija poole. Mõõgata kangelane pillas ehmatuse pärast kiwi maha ja näitas, et tal jalgade all tallad olid.

Aga nüüd tormasid teised suure kisaga ettepoole ja wõtsid sõjariistata Dodo, kes kui keeletu seisma oli jäänud, enda keskele.

„Mis see tähendab?" hüüdis Jaanus kahwatades.

„Waat' mis see tähendab," pilkas junker Klopfleisch, oma ratsahobust rüsinal Jaanuse otsa ajades. See sai aru, et siin midagi päästa ei olnud, ja kiristas meelt ära heites: „Oh, petised koerad!"

Ta lõhkus tugewa hoobiga pealetungija hobuse pea, kargas tagasi sulaste juure, kes isegi juba töös olid ja ütles:

„Meie peame surema, mehed!"

„Kui sureme, siis sureme, mis seal parata," oli sulaste üldne wastus. Üks nendest langes purustatud peaga maha, teised wõitlesid waikselt edasi. Nende mõjuwate hoopide all langesid kohe kaks hobust; üks mattis peremehe enese alla, teine rüütel sai waewalt jalule tõusta, kui ühe sulase kirwes tal õlast sisse tungis. Õnnetu kuk-

kus raskelt maha. Sulane kiskus kirwe haawast niisuguse tuhinaga wälja, et ise tagurpidi wastu seina tuikus. Sel silmapilgul tungis kellegi oda tema kaelast läbi ja naelutas ta seina külge kinni.

Pistja oli junker Klopfleisch, kes langenud hobuse alt õnnega oli pääsenud. Tema puhkes oma osawa teo üle suure häälega naerma. See oli tal wiimne naer siin ilmas, sest juba wuhises Jaanuse mõõk õhus ja naerja pea nuttis werd mulla sisse. Jaanus nägi, kuda sulased wiimse jõuga wastu panid; silmanähtawalt nõrkes nende wastupanek, aga hädakisa ei tulnud nende suust. Nad ei otsinud pääseteed, nad püüdsid oma elunatukest kallilt müüa. Kaua nad ei saanud oodata. Üks neist surus peagi jälle käe wastu rinda, kuhu oda sisse oli tunginud, hoigas korisedes hinge wälja ja langes kummuli. Tema surmaja hobune astus tuksuwa keha peale, aga wiimne elus sulane keerutas kirwest ja hobune ning ratsaline prantsatasid maha.

Rõõmuhelk läikis sulase näost. Ta silmad otsisid noort peremeest, kes praegu wägewa käega ühe piimanäolise nooremehe hobuse seljast maha raius.

„Päästa ennast, peremees! Mina suren rõõmuga," hüüdis sulane, uue pealetungija mõõka osawasti kõrwale lüües.

„Meie üksi weel?" hüüdis Jaanus, pead silmapilguks pöörates. „Sureme siis ka, aga ausasti!"

Jaanuse silmad otsisid wõitluse ajal kõige õnnetuse alustajat, Oodot. Wiimaks nägi ta teda kahwatult ja mahalöödud silmil üksipäini hoowiwärawa lähedal seiswat. Sinnapoole hakkas Jaanus enesele waenlaste salgast läbi teed raiuma. Tema hoobid olid hirmsad ja lõid sügawaid haawu, kus nad kehasse puutusid. Wäsimata kangelasejõud näis ta käewarres elawat. Keegi ei julenud enam

otsekohe tema kallale minna, selle asemel püüti lämmastawat raudwõru tema ümber tõmmata. Ta ei hoolinud wastaste püüdmisest, waid raius edasi.

Seal tungis walus karjatamine wiimse sulase suust tema kõrwu. Jaanus pööris äkisti ümber. Kolm rüütlisulast olid tal taganemisetee kinni pannud. Nende wahelt läbi nägi ta majaukse pärani lahti ja wiimse sulase keha põigiti läwel olewat. Õnnetu oli ennast surmahirmus maja sisse püüdnud päästa, aga ust lahti tehes sai ta surmahoobi ja langes uksega ühes kotta.

Lahtine uks äratas Jaanuses uue mõtte. Ta oli nüüd üksipäini werejänulise salga wastas, igast küljest hirwitas temale armutu surm wastu — ja eluhimu ärkas wägewasti noores mehesüdames.

Ta kargas äkilise tuhinaga teetakistajate kallale, lõi esimesel ühe hoobiga pea lõhki, ajas teisel mõega kaelast läbi ja hüppas sulase surnukeha üle maja sisse.

Isandad ja sulased jäid kohmetult seisma ja üks luges teise silmist: „Ei mina selle küüsi himusta langeda. See pole talupoeg ega inimene, see on püsti kurat!"

Wiimaks tõstis keegi ägedam mees häält: „Rebane on ise lõksu läinud. Meil pole muud teha, kui pistame pesa põlema ja wõtame rebase piikide otsa, kui ta kusagilt august wälja hüppab." See nõu wõeti kiiduga wastu. Terwe salk lagunes mööda õuet elumaja ümber laiali, et iga elusa hinge wäljapääsmist wõimataks teha. Jaanuse kambri aknaauk leiti lahti olewat ja pandi kinni. Salakäikude peale, mis lossi taolisel talul wahest wõisid olla, ei mõtelnud keegi. Sulased kuhjasid õlgi ja kuiwi raagusid nelja seina ääre ja pistsid need igast küljest korraga põlema. Tuleleek lippas kiiresti seinapalkide kaudu üles, torkas kõrgesse katusesse, pääsis lahtisest kojauksest maja

sisse ja wuhises aknatest jälle wälja. Kõrwenud juuste ja hilpudega jooksid kaks poolsurnud ümardajat leekide wahelt wälja. Neid terwitati toore naeruga ja määrati sõjasaagiks. Tuli wingus, kui oleks tal kahju seda kauaaegset õnnelikkude inimeste warjupaika häwitada. Igal silmapilgul ootasid põletajad õnnetu, tulest ja suitsust tagaaetud Jaanuse walukisa kuulwat, nagu laudas loomad kisendasid, ootasid teda põlewate riiete ja kõrwenud juustega wälja hüppawat. Aga kõik jäi wait ja wakka põlewas majas, ainult tuli mühas edasi ja sädemed praksusid ja tantsisid taewa poole keerlewa suitsusamba sees...

Wana Tambet lamas ikka weel hoowiwärawa lähedal maas. Hoop mõõgaseljaga oli ta paljast pead raskesti põrutanud, werekaotus teda nõrgestanud, hirmus õnnetus teda uimastanud. Pool põõsakil wahtis ta üksisilmi tulde, werised juuksed rippusid tal sassis üle otsaesise, suu seisis lahti, alumine lõug rippus lõdwalt rinna peale ja wärises wahel kramplikult.

Sealsamas toetas Dodo ikka weel selga wastu palkaeda, käed waheliti rinna peal, ja waatles wihase mokanärimisega, mis seltsimehed tegid. Ta teadis, et tema wihamees praegu põlewas majas koledat otsa leidis ja ometi ei tundnud ta rõõmu! See ei olnud ausa mehe kättetasumine, see jättis uue, kustumata täpi tema au külge.

„Jaanus, poeg, kus sa nüüd oled?“ sosistas wanamees enese ette. Dodo kuulis seda ja ta näost paistis inetu kahjurõõm, mis aga kohe kadus.

„Sinu poeg küpseb praegu seal majas,“ ütles ta tumedalt.

Wanamees kuulis küll, aga ei pööranud pead ega wastanud midagi. Muudkui waewalt arusaadawalt raputas ta pead.

„Kas kuuled, wanamees," ütles Dodo uuesti, „sinu poega praetakse seal elusalt. Teeb see sulle rõõmu?"

Jälle ei wastanud Tambet midagi, aga seekord libises koguni kerge naeratus ta näo üle. See naeratus ütles: „Oleks mu Jaanus weel põlewas majas, ei see laseks ennast kui põrsast praadida. See põrsakene wõtaks panni wartpidi ja ehiks kokkade päid."

Korraga kuuldi tule wingumise ja praksumise läbi äkilist, läbitungiwat kiljatamist. Waene Maanus oli leekide wahele sattunud. Üheks silmapilguks paistis tema kahwatu, walusalt wiltu kistud nägu pööningu luugi wahel. Siis langes tükk katust sisse, kitsad leegikeeled wuhisesid sinnatänna — ei muud häält enam, kui tule pragin. . .

Kes karjatamist kuulnud olid, jooksid kokku ja küsisid aralt, kas see „tema ise" olnud? Aga need, kes õnnetu, tuleroaks saanud poisi nägu olid näinud, raputasid waikselt pead. Kahtlane imestus täitis kõiki. „On ta juba walmis, wõi laseb ta ennast häält tegemata tuhaks põletada?" mõtlesid mehed.

Walju mürinaga kukkus katus sisse. Tulesädemed lendasid kaugele ümberringi, ait ja laudad põlesid ka juba, hoowiseinu lakkus leek. Hakati hoowist wälja põgenema. Dodo ärkas omast tuimusest. Sulaste nõu oli wana Tambetti tulde wisata, aga Dodo käskis teda üles tõsta ja lossi kanda.

Kogu salk koondus põlewate hoonte ette metsa ääre. Endine ülemeelne lust oli kadunud. Tule eest pelgudes wõeti surnud ja haawatud seltsimehed kaasa ja leiti, et kolm õitsewat rüütliwõsu, kes oma wanemate rõõm ja armukeste igatsus olnud, kergemeelse tembu eest eluga olid maksnud. Peale selle olid kolm sulast surma saanud

ja mitmetel tunnistasid walusad haawad, et lõbus nali kurwaks tõsiduseks oli muutunud.

Pikkamisi lagunesid põlewad hooned, kuni wiimaks suitsewateks tukkide hunikuteks kokku langesid. Kõrge korsten üksi seisis weel ja sirutas oma suitsenud pea kui tumeda ähwarduse taewa poole. Kuni wiimse silmapilguni oli pealtwaatajatel segane tundmus, kui peaks sootumaks kadunud Jaanuse kehamürakas ometi kord aurawate rusude wahelt üles kerkima. Kuid ainult sinakas suits keerles mustawatest tukkidest üles ja ühines kõrgel õhus ujuwaks hallpunakaks pilweks.

Wiimaks roniti sadulasse ja hakati pikkamisi lossi poole sõitma. Jutuhäält ei olnud kuulda. Toored sulasedki ei julenud kiitlema hakata. Wõit oli wähe au toonud.

Metsa talu waremed aurasid kuni ööni. Siis tibas õre wihm maha ja kustutas wiimse sädeme sütehunikust. Kõrge korsten seisis weel kaua püsti ja warekfed, kes ammu tuttawaid hooneid ei leidnud, keerlesid imestawalt kraaksudes tema ümber. Talw tuli ja mattis riismed lume alla. Üks pesast aetud hunt pesitas enese tühja ahju sisse. Korstna süsimust pea muutus lumiwalgeks. Warekfed siblisid wahel ta paruka maha, aga ta sai jälle uue. Tükk tüki järele pudenes lahti ja wiimaks lükkas wali tuulehoog ta wana kere niisuguse müriaga ümber, et ahjus pesitsew hunt kohkunult wälja putkas ja enam tagasi ei tulnud.

13.

Kewade tuli — 1343=da aasta kewade.

Jürikuu näitas, nagu kõik jürikuud, ka sellel aastal oma tujukalt muutuwat nägu. Lõunaajal paistis päike

selgesti ja soojalt sinisest taewast, õhtul läks ta särawalt looja ja taewaäär ümberringi lõkendas weel kaua kullases, punases, roosa ja wioleti wärwides. Inimene rõõmustas ja lootis homseks ilusat ilma. Aga näe — waewalt kustus wiimne heledam kuma tumesinise wõlwi äärelt, seal wärwis see ennast teises kohas mustaks, käre kirdetuul külwas taewawõlwi pilweid täis, wihm, lumega segatud, kahises maha. Hommikul oli taewas hall, tuul külm, maa mudane, sopase wee sooned sirisesid kollasteks ojadeks kokku.

Ühel pilwisel ööl — see oli Jüripäewa öö — peatas üksik ratsamees kõrgel künkal, umbes poolteist penikoormat Tallinnast. Ratsanikul oli pikk talupoja kuub õlade ümber ja pehme kaabu sügawasse silmile tõmmatud.

Öö oli, nagu öeldud, pilwine, taewas tume ja täpiline kui mättane maa. Pilwetäppide wahel wäänlesid ristipõigiti heledamad jooned, millede kaudu kuu kiired nõrka helki uinuwa maa üle walasid. Kõleöötuul kohas tumedasti ümberkaudsetes metsades ja wingus ratsaniku pea kohal üksiku männa okstes.

Kaugel kiirgasid mõned Lodijärwe lossi walgustatud aknad kui kassisilmad metsa mustawal põhjal.

„Seal on külalisi koos," ümises ratsanik, lossi poole waadates, „nüüd oleks kerge kogu pesa häwitada. Aga tehku talupojad, mis tahawad. Mina selle perekonna õnnetust ei püüa. Jumal nendega!"

Ehk küll kõrgel seisupaigal, tuule käes, sugugi palaw ei olnud, wõttis ratsanik siiski kübara peast ja pühkis käega paar korda üle otsaesise. Pilwetombud kärisesid ühest kohast ja waheldaw walgus langes mehe näo peale. See nägu oli weel noor, ja ehk küll kahwatu ning sissewajunud põskedega, siiski mehine ja wäga tõsine.

Ratsanik pani kaabu jälle pähe, wõttis siis kuue alt tõrwalondi wälja, lõi tuld, pistis londi põlema ja hoidis ta kui küünla püsti. Leek lõkendas tuule käes kõrgesse.

Imelik oli, mis nüüd sündis.

Ümberringi, nii kaugele kui silm ulatas, wälkusid pimeduses tulesilmad üles, mis paar silmapilku põlesid ja jälle kustusid.

Mees männa all hoidis tulelonti ikka kõrgel, seda aegajalt pea ümber keerutades. Selle aja sees wilkusid ja kadusid üksikud tulukesed ikka edasi. Siis jäi kõik mõneks ajaks jälle pimedaks; wiimaks kustus ka tulelont mäekingul.

Kuid nüüd tõusis ühes kohas uus tuli, mis enam ei kustunud, waid pilk pilgult kaswas, kuni leegid torni kõrgusele lendasid ja ööpimedust ümberringi päewawalguseks muutsid. See ei olnud enam tuluke, see oli tulekahi. Üks mõis põles.

Ei kestnud kaua, ja juba purtsas teises kohas weripunane leek otsekui maa seest wälja, kaswas kiiresti ja paisus suuremaks kui esimene. Waewalt oli see sündinud, kui kahes, kolmes, neljas uues kohas uued tulekahjud tekkisid. Näitas, kui oleks Eestimaa pind lõhkenud, kui kipuks maakera tuline sisikond lugemata pragudest wälja. Lähedal ei olnud enam ööd, pimeduse wiirud tulede wahel kadusid kordamööda täiesti, siis laienesid jälle kõikudes, nii kuda leegid kõrgemalt wõi madalamalt lõkendasid. Otsata kauguses, kus silm tuleleeki enam ei näinud, punetas werekarwaline kuma taewa weerel.

See ei wõinud enam igapäewane õnnetus wõi üksikute kuritegude kokkujuhtumine olla, see oli mäss ja sõda!

Ei olnud enam kahtlemist, et kõik kindlustamata mõisad ümberringi põlesid, ja mitte ükfi mõisad, waid iga hoone, mille katuse all daanlane wõi saksland elas. Armuta kurnatud ja piinatud talupoeg wõttis wiimse jõu kokku ja müristas oma ärganud priiusehimu hirmsa waljusega isandatele kõrwu. Sakste põlewate majade tuli pani taewast punetama, warsti wärwis nende weri ka maapinda punaseks. Nüüd said isandad hirmuga aru, kui kardetaw see on, inimest loomaks alandada, temale näitlikult looma toorust õpetada. Loomadest alamaks arwatud talupojad ei hoolinud inimlikust halastusest, waid häwitasid ilma wiibimata ja walimata, mis wihatud tõust iganes nende kätte sattus. Nad raiusid mehed tükkideks, kägistasid naised ära ja wiskasid lapsed tulde. Nad ajasid põgenejaid kui metselajaid taga, otsisid kõik urkad läbi ja tapsid ilma armuta.

Tume mühin, koledam kui ööwaimude möllamine, tõusis igast küljest üksiku künka ümbruses. Kui tasasem tuulehoog üheltpoolt puhus, kandis ta talupoegade rõõmuhõiskamist, oma were sees pöörlewate ohwrite hoigamist, emade haledat hüüdmist laste järele, kes mässajate piikide otsas kiljatasid, hädakisa, sajatusi, tule praginat koledas segadikus üksiku ratsaniku kõrwu, kes ikka weel endisel kohal seisatas.

Ta oli käed rinna peale pannud ja waatas mõttes kaugusesse. Ta silmad läikisid, kahwatanud näkku tõusis kerge puna, ta liigutas huuli, iseenesega rääkides:

„Hakatus on tehtud, — hirmus, werine hakatus. Taewas punetab mässu leegist. Priiuse päike tõuseb weripunaselt. Aita, halastaja waim, et ta niisamuti jälle looja ei läheks!... Wahura soow on täidetud. Mis poeg tegemata jättis, seda tegi pojapoeg — ähwardaw

hulgumine kõlab üle maa, ja mina tema äerataja, mina tema kaswataja. See hulgumine ei pea waikima, enne kui mina oma tasu kätte saan ja oma rahwa wabaks teen. Oh lootus, sa oled magus!... Kui hea meelega oleksin ma neid wäetimaid päästnud, kes täna öösel süütalt surewad, aga ma ei wõi. Raudne wajadus nõuab wõõraste wiimast weretilka, et nende warjugi enam meie maal ei oleks. Siis alles tuleb wabadus tagasi, rahu kosutab kurnatud rahwast, hirm kaob waigistatud südamest, ja sina, jumalik haridus, laotad oma walgust rõõmurikaste paikade üle..."

Rääkija jäi wait. Tema silmad hiilgasid, ta rind paisus, hele lõke walgustas silmapilguks ta waimustatud nägu... Ta pilk langes selle koha peale, kus Lodijärwe loss kaugel metsasõrwal enam aimataw kui nähtaw oli. Seal oli kõik weel waikne.

„Mu waene isa!" õhkas noormees, ja ta pea wajus rinnale.

Häälte ja kapjade kõmin kostis altpoolt ja tuli lähemale. Salk ratsamehi kogunes mäe jalale ja jäme hääl hüüdis ülespoole:

„Kas oled weel ülewal, Tasuja?"

„Olen küll. Tulge ligemale!" wastas mees mäekingul.

Lühikese ajaga jõudis salk mäele ja peatas üksiku ratsaniku ees. Need olid enamasti Lodijärwe talupojad. Neil olid kirwed, wikatid, nuiad, mõnel wanad roostetanud piigid ja mõõgad, mis wist weel esiwanemate sõdasid näinud, sõjariistadeks ja kõikide nägudelt paistis kirgline himu neid mitmetwärki sõjariistu nii pea kui wõimalik tarwitusele wõtta.

Noorepoolne wäle mees, keda Karu Andreseks kutsuti,

wehkis mõõgaga korra läbi õhu, laksutas näppu ja ütles: „Kas peame peale hakkama?"

„Kust te need head hobused kätte saite?" küsis Tasuja.

„Tühendasime enne tulekut naabrimõisa tallisid," hirwitas Karu Andres.

„Miks teie kohe lossi kallale ei läinud?"

„Mehed ei julenud ilma sinuta," seletas Karu Andres, kes teiste eesträäkija nähti olewat.

Kes selilmapilgul Tasuja silmi oleks uurinud, oleks sealt midagi kui salarõõmu leidnud. — „Eks ma teile ütelnud, kui mind oma pealikuks walisite, et ma teid selle asja juures mitte ei wõi aidata," ütles ta tumedalt.

Salk waikis, kuid oli märgata, et mehed pealikuga nõus ei olnud. Loss oli raswane suutäis ja paljudel oli seal wanu arweid õiendada. Kuid Tasuja seletas:

„Nüüd on lossis kõik juba ärewil, on kõigest juba aru saadud ja tormi wastu walmistatud. Meid aetaks häbiga tagasi ja meie raiskaksime asjata oma werd."

„Mina ei karda midagi, kui sina kaasas oled," waidles Karu Andres ägedalt; „mina lähen läbi, olgu kümme kuradit ees. Ega teisedki maha jää."

Salk tõstis tõendawat kära.

„Mõistke ometi, mis parem on," noomis Tasuja waljemalt: „meil on praegu wähe mehi ja aega küllalt. Kui hiljemalt rohkem wäge kogume, wõime lossi igatahes piirama hakata. — Wast peaseb tema seniks Tallinna," lisas ta enese ette salamõtte juure.

Mehed hakkasid nurisema. Ühed ütlesid, neil pidada häbi olema teiste wendade ees, kes omad mõisad ausasti ära põletanud ja peremehed teise ilma saatnud. Teised

küsisid otsekohe, mispärast nad siis õieti wälja tulnud ja mis nüüd tegema hakata? Ega's nad ometi teiste tegusid laiseldes wahtida tahtwat.

Tasuja mõtles natukese aega.

„Mehed," hüüdis ta siis, ja tema wali hääl pani nurina korraga waikima, „ma mõistan küll, et te midagi teha soowite. Meie wõime peagi tubli töö ära teha. Mis te arwate, ega te munkasid ja muid säherdusi muste lindusid üleliiga ei armasta?"

Meeste werejänuline wastus tunnistas kibeda selgusega, kui wähe selleaegne ristiusu õpetus ja munkade „armutöö" nende piinatud poolpaganate südames maad oli wõitnud.

„Ma lämmataksin kõige selle tõu tema mustade kuubedega ära," oli Karu Andrese kange sõna.

„Siin on töö meid ootamas," kõneles Tasuja edasi. „Siit ei ole rohkem kui mõni tund ratsasõitu Pae kloostrisse. See klooster on küll weel noor, aga meie wendade waewa läbi juba tore ja rikas, ja kloostriwanemad peawad oma talupoegi hullemini nülgima kui mõni mõisnik. Meie wõiksime neile, enne kui nad kaugemalt abi saawad, kerge waewaga kristlikku alandust õpetada. Kas olete nõus?"

Mehed tõstsid rõõmukisa: „Lähme, näitame pappidele tuld põrguteele! Aitame hakkisid kloostri suitsus taewa lennata, kuhu nad meid juhatawad."

Lühikese ajaga oli terwe salk, edela poole kihutades, metsa pimedusse kadunud. Mäekink jäi tühjaks ja waikseks, muudkui tuul sosises ja wingus üksiku männa okstes, kui otsiks ta peidupaika nende koleduste eest, millede kaja ta kohkuwasse maailma laiali kandis.

Sel hirmsal Jüripäewa ööl leidsid Eestimaal mitutuhat inimest, daanlasi ja sakslasi, mehi ja naisi, nõtru wanakesi ja wäetimaid lapsi, eestlaste kaua kaswatatud wiha läbi surma.

14.

Mässawate talupoegade salgad kogusid end Tallinna alla pärast seda, kui lagedal maal wiimne wõõras surmatud wõi pagenud oli. Piirajate hulk kaswas kuni kümnetuhandeni, kellel kõigil üks tahtmine oli: wabaduse eest wõideldes wõita wõi surra. Senine elu oli nende meelest nii jälgiks läinud, et isegi surm neile paremate aegade hakatust tähendas. Nad walisid endale wanemaid, nende seast neli ülemat wanemat, keda sakslased pilgates nende „kuningateks" nimetasid, ja saatsid saadikuid Soome abi paluma. Wiiburi piiskop lubas neile mehi laewadega saata, mille eest Tallinn pärast langemist Rootsi kuninga walitsuse alla pidi jääma.

Linnas, kus rahwahulk maalt põgenejate läbi ülisuureks oli kaswanud, walitses hirm ja ahastus. Kardeti, et talupojad kohe tormi hakkawad jooksma ja siis oli kõigil kuri ots oodata. Arwata oli, et wihale äritatud talupojad linnarahwaga rohkem halastust ei saaks tundma kui maaisandatega. Salamahti saadeti käskjalad Liiwi ordumeistri Burkhard von Dreylewen'i juure abi paluma.

Aga eestlased ei hakanud tormi jooksma, waid piirasid linna ainult sisse. Nad ootasid weel üht suuremat salka, kes Tasuja käsu all Pae kloostri tühjaks oli riisunud, mungad maha nottinud, ümberkaudseid talupoegi nende isandate häwitamisel aidanud ja läänlasi mässule

kihutanud. Läänemaalt tungis mässu tuli üle wäinade Saaremaale, mille käredad pojad ühe päewaga ligi tuhat sakslast surmasid, nende seas ka ordu maawalitseja ühes kõigi ametmeestega. Wiimaks jõudis ühel päewal Tasuja salk talupoegade laagrisse Tallinna all, kus teda hõisates wastu wõeti. Tasujat tundsid peaaegu kõik eestlased, aga tema minewik ja pärisnimi olid ainult mõnele ta oma meestest teada, ja neile oli ta ilmutamise kõwasti ära keelanud. Paljud kahetsesid, et teda nooruse pärast peawanemaks ei wõidud walida, kelleks ta oma tulise kõne, sõjakunsti ja muu tarkuse tõttu kui loodud oli. Kõik tema ettewõtted olid seni õnnestanud.

Kui Tasuja laagrist läbi ruumika telgi poole ratsutas, mis wanemate nõukogu jaoks oli ehitatud, ei lõppenud rõõmukisa, noored ja wanad püüdsid tubli mehe kätt suruda, wähemalt teda lahke naeratusega terwitada. Muidugi ei puudunud ka mõnitajad — millal need Eestis on puudunud?

„Waatke, nooremad!" seletas keegi taat, „see on tubli maamees. Meie poleks iialgi wabaduse mõtet pähe wõtta julenud, kui tema ööseti külast külasse ei oleks rännanud, mehi kokku ajanud ja neile uut waimu sisse walanud. Kas ta pole sada korda surmahädas olnud, kas ta pole aastate kaupa pidanud rahwa tuimuse ja piitsahirmuga wõitlema! Iga teine oleks ammu tüdinud, aga tema saatis wõimatu asja korda."

„Mina teda ei usu," waidles keegi poolwaljult wastu. „Teeb enese mässumeheks, ise pool saksa."

„Mis ta minust parem on?" kahtles teine.

„Räägitakse, sakſad olewat teda kurjasti nülginud," tähendas üks noorem mees.

„Aga kas ta seda ilmaski on kaebanud?“ täiendas esimene taat elawalt. „Kas ta ilmaski iseenesest räägib? Ei sõna. Kui küsid, teeb teist juttu. Ei see hooli enesest niipalju kui sääse pirinast. Mis ta teeb, teeb ta teiste heaks.“

„Noh, noh, ega temagi suu sarwest ole,“ kaheldi ühelt poolt.

„Ma olen kuulnud,“ algas keegi teadja, „et ta koguni talupoeg ei pidada olemagi. Olnud ise prii mees ja mõisnik, aga selle pärast, et ta talupoegade eest seisnud, olla saksad ta mõisa põlema pistnud ja ta omaksed wiimseni ära hukanud.“

„Ega ta talupoeg küll ei ole,“ tõendas teine teadja; „ta loeb Reekani, Juudi ja Munga keeli kirju ja peab nende sakstega, keda meie mehed maha notiwad, selget saksakeelt sortsama. Kui ta ise saks ei ole, siis on ta nõid.“

„Temaga läheksin tulest läbi,“ sosistas keegi noor, ja selle silmis leekis waimustus.

Kui Tasuja wanemate telki astus, olid wanemad parajasti koos sõjanõu pidamas. Nemad olid aastate poolest kõik aulisemad kui Tasuja, mõned juba hallide peadega, aga kui tema sisse astus, tõusid kõik püsti ja teretasid teda iseäraliku lahkusega, peaaegu aupakkumisega. Siis wõtsid kõik ringis istet. Kõrge kaswuga hallpea keda teised kui peawanemat austasid, pööras silmad Tasuja poole ja ütles:

„Tasuja, poeg, sa tuled raskelt, waewarikkalt töölt ja oled wist õige wäsinud. Ütle, kui kaua sa puhata tahad?“

„Ma olen walmis kõige raskemat tööd sedamaid ette wõtma, kui see meie asjale kasu toob,“ wastas Tasuja lihtsalt.

Peawanema pilk libises nähtawa heameelega noore-mehe sirge, siiski tugewa keha ja tõsise, kahwatu näo üle.

„Sa oled meie rahwa au ja ilu,“ ütles ta, „sinu kätte wõiks ta julgesti oma õnne uskuda. Kuule, mis meil nõuks on, ja anna ise nõu — sa oled meist kõige targem. Meie ootame igapäew Soomest abi, ega taha enne tormi jooksma hakata. Meie peame linna kõwasti piirama, et keegi sisse ega wälja ei pääseks. Kuid selleks peame ise oma seisukohta julgeks tegema. Meie selja taga seisab Lodijärwe loss, kus hulk sulaseid kaitsjateks ja kuhu palju põgenejaid maalt on pääsenud. Need wõiwad meile tuska teha, sest kui linnamehed wälja juhtuwad kippuma, tuleksid lossi kaitsjad meie selja kallale ja meie sattuksime haambri ja alasi wahele. Sellepärast peame oma selja-taguse puhtaks tegema, see on, kas lossi ära häwitama wõi omad mehed sisse panema.“

Wanamees jäi silmapilguks wait. Ka Tasuja ei lau-sunud sõna, waid wahtis tõsiselt enese ette maha.

„Ma tean, et sina siitpoolt mees oled — eks ole?“ küsis peawanem.

„Jah,“ wastas Tasuja lühidalt.

„Waata, siis sa tunned ümberkaudseid kohti kõige paremini, tunned ka Lodijärwe lossi ligemalt?“

„Jah, tunnen.“

„Siis on nõu leitud. Kas tahad oma meestega lossi kallale minna? See ei ole muud kui kindlustatud mõis, aga olgu ta nii kindel kui tahes, ma mõtlen, ega sina oma karudega hirmu ei tunne. Kas tahad?“

Tasuja ei wastanud kohe. Ta waatas jälle mõteldes enese ette maha. Wiimaks tõstis ta pead, waatas ringi ja küsis:

„Kas kedagi teie hulgas ei ole, kes seda tööd oma

peale wõtaks? Mina jääksin hea meelega siia ja aitaksin mehi sõjale harjutada."

Kõik wanemad waikisid. Nad ei saanud Tasujast aru. Mehi oli ju küllalt, kõik sõjariistus ja wõitluswalmis — mis neist harjutada? Kui Tasuja nägi, et mingisugust wastust ei tulnud ja peawanem suud uueks seletuseks lahti teha tahtis, ütles ta kindlasti:

„Minu mehed on täna wäsinud, aga homme, enne kui päike tõuseb, oleme lossi ees."

Seda nõu rõõmuga heaks kiites tõusid wanemad üles ja läksid wälja, igaüks oma salga juure. Nõupidamine, mille tähtsust keegi ei aimanud, oli lõpetatud.

Ka Tasuja astus telgist wälja. Õues tõmbas ta korra sügawasti hinge, waatas ringi, kus lugematu wendade silmad usaldades temale wastu naeratasid, ja ümises iseenese ette:

„Isamaa üle kõige!"

Ta kohendas sulgedega kübarat ja hakkas oma meeste poole sammuma. Ta ei olnud weel kaugele jõudnud, kui korraga laagri wiimses otsas kära tõusis. Suur salk mehi oli ühe narus riiete ja sasis juustega inimese ümber koondunud, kes, oma keha wäänates ning kätega wehkides, midagi nähti jutustawat, mis kuuljaid kangesti kihama pani.

„Lähme wanemate telgi juure!" karjusid mehed ja terwe salk hakkas, kui weerew lumi ühtepuhku paisudes, laagri keskpaiga poole liikuma.

„Mis seal on?" küsis Tasuja, kui käratsejad tema lähedale jõudsid.

„Rüütlid tulewad! Liiwi landmeister tuleb Paidest suure wäega meie kaela!" karjuti wastu. Rahwahulk wedas Tasuja enese kaasa. Wanemad jooksid kära peale

kokku. Hirmutawat sõnumit kuuldes taganesid ja kutsusid sõnumitooja sisse.

„Katsu rahwast waigistada," ütles peawanem Tasujale, mispeale see kiwi otsa astus ja oma wõimsa häälega hüüdis, nii et see kõigest kärast üle kostis:

„Mehed, jääge rahule! Weel ei wõi rüütlid lähedal olla, ja kuni nad siia jõuawad, wõime kõik weel heaks muuta. Laske wanemad rahus nõu pidada. Ma palun."

Selle peale jäi kära waiksemaks, ainult segane pomin kohas kui mere laenetamine telgi ümber. Tasuja astus kiwilt maha ja läks telki.

„Landmeister ise on suure sõjawäega üle Harjumaa piiri astunud," rääkis narus sõnumitooja. Tema kõneles järguti, raskelt hingates, luksudes ja kogeledes, nagu inimene, kes palju jooksnud wõi kangesti ehmatanud: „Ma olen neid ise näinud... see oli hirmus... oh, see oli hirmus. Ma ei suuda rääkida. Kus nad meie mehi kätte said, seal nad raiusid neid... oh, mu keel kangub seda rääkides... nad raiusid neid mõõkadega tükkideks, poosid neid oksa ja uputasid kui kassipoegi. Kõik ümberkaudne maa on hirmu ja ahastust täis, ei kellegil enam nõu ega abi. Meie oleme kadunud... kadunud... kadunud..."

Rääkija kattis silmad kätega kinni ja hakkas waljusti nuuksuma. Wanemad waatasid tummalt üksteise otsa. Waikuses, mis tükk aega telgis wältas, kõlas ainult sõnumitooja äge nutt otsekui halb ettekuulutus.

„Kui kaugel arwad sa rüütlid praegu olewat?" küsis wiimaks peawanem.

Nutja pühkis silmi käeseljaga, tõstis pead ja hakkas uuesti jutustama: „Kui mina neid nägin... see oli tunaeila peale lõunat. Meid oli wäike salk ja materdasime põlenud mõisa hoowis opmanni, keda keldri põhjast wälja

tõmbasime. Korraga hakkab metsa tuka tagant lõpmata hulk ratsamehi wälja wenima, kõik raudriides ja kiiwrites, ja piigid wälguwad päikese paistel. Meid nähes tormasid ratsanikud kui tuulispask meie kallale. Mina jõudsin waewalt keldrisse tõrre alla pugeda. Teised wõeti piikide otsa nagu silgud wardasse. Mina wabisesin kui haawaleht ega julenud hulgal ajal pead tõrre alt wälja pista. Kui wiimaks ometi tõrre äärt tõstsin, oli öö käes ja kõik kära waikinud. Nüüd hakkasin kõigest jõust Tallinna poole sibama, jooksin kaks ööd läbi, päewal hoidsin ennast metsades ja rabades warjul. Ma oleksin kas wõi põlewasse ahju pugenud, et neid koledaid piigimehi mitte näha, aga ometi juhtusin neid weel korra nägema, kui nad parajasti küla põletasid ja külarahwast tapsid. Ma pistsin kui jänes koerte eest punuma ega waadanud enne tagasi, kui wäsimuse pärast ninaga mudalompi kukkusin."

Wapra mehe halenaljakas, luksumisega segatud ja weidrate kehaliigutustega soolatud reisijutustus kiskus wanemate murelikud näod wägise naerule. Esimene ehmatus kadus, uus julgus tuli lootusega ühes.

„Sa ei ütelnud ikka weel, kui kaugel sa rüütlid praegu arwad olewat," tähendas peawanem.

„Kui ma neid eila wiimast korda nägin, olid nad umbes poolel teel Paidest Tallinna," wastas jutustaja. „Ma arwan, palju ligemale pole nad seni wist jõudnud, sest nad wiidawad aega, meie salgakesi taga ajades ja külasid riisudes."

„Hea küll," ütles peawanem lühikese mõtlemise järele, „sina, sõnumitooja, mine wälja ja jutusta meestele oma põgenemise lugu niisama mõnusalt kui meile. See teeb neile wast enam nalja kui hirmu. Ja meie, wanad, peame nõu, mis nüüd peale hakata."

Sõnumitooja läks wälja. Wanemad hakkasid sõjawäe ja rahwa raskendatud seisukorda arutama. Mõtted olid mitmesugused, läksid laialt lahku. Ainult selles olid kõik ühemeelsed, et orjus pidi kaduma — wõi elu. Peawanema heakskarwamine kaalus nende poole, kes nõu andsid maad Liiwi ordu kaitse alla pakkuda ja ordule aastamaksu anda.

Tasuja, kes kaua waikselt oli kuulanud, tõusis nüüd püsti ja palus sõna.

„Peawanemal on õigus," rääkis tema, „meie mehed on sõjas harjumata, meie jõud ei ulata weel kahe waenlase wastu. Mina arwan, meie pakume end silmakirjaks ordu ülemwalitsuse alla ja katsume selle läbi nende sõjawäge nii kaua eemal hoida, kuni mehi harjutame ja soomlased tulewad. Siis wõtame Tallinna ära, ja on see kord meie käes, siis wõime ka rüütlitega waljemalt rääkida."

„Ma kardan aga," heitis üks wanem wahele, „et landmeister meie pakkumist wastu ei wõta. Rüütlid on liiga uhked, et mässawate talupoegadega kauplema hakata."

Tasuja kuulas tähele pannes, mis wanem ütles, ja rääkis edasi: „Siin on wanemal, kahju küll, õigus. Pealegi on rüütlitel weel teine põhjus, meie wastaste hulka heituda. Nad on Saaremaa sündmuste läbi äritatud ja kardawad õige põhjusega, et talupojad kõigis nende maades sedasama wõiksid teha, mis meie praegu teeme. Ja kui nad meid wõidawad, siis kisuwad nad daanlaste käest kulude tasuks muidugi kõik selle maa ära. Nii jääb meil wähe lootust, neid palja ülemwalitsuse ja maksuga jäädawalt lepitada."

„Siis wõitleme! Tulgu, mis tuleb!" hüüdis üks wanem rusikaga laua peale lüües.

„See jääb wist wiimaks ikka meie ainsaks nõuks," kinnitas Tasuja rahuliselt. „Meie mehed on wahwad, kuid juhtige neid hästi! Nüüd on minu mõte see: Meie saadame käskjalad landmeistrile wastu, kes temale meie allaandmist wabadeks, maksuandjateks wasallideks pakuwad. Wast wiibib ta weel nädala, siis on soomlased laewadega siin ja teie jooksete maa poolt linna peale tormi. Mina lähen, nagu kästud, homme hommikul wara Lodijärwe lossi ette ja katsun ta wähemast kolme päewaga kätte saada. Teie õpetage mehi, walmistage neid tormile. Walmistust, walmistust on waja, ja üks olgu ülem käskija! Juhtub siiski, et landmeister waremalt, kui arwatud, siia jõuab ja teie kallale kipub, enne kui linn teie käes, siis langen mina oma meestega lossist rüütlite selga ja meie wõtame nad kahest küljest kui tangide wahele. Wast saame neist sedawiisi jagu — kui nad aga meile wähegi aega annawad. Mõned päewad otsustawad meie asja. Oh, oleks meil aega!"

„Sinu nõu on mõistlik," ütles peawanem, „kuid üks asi on selle juures kahtlane. Kui sa tõesti lossi kätte saad, ja selles ma ei kahtle, siis on karta, et landmeister, enne kui ta siia jõuab, kõige oma wäega sinu kallale kargab. Siis oled sina kadunud ja meie kaotame asjata oma paremad mehed."

„Enne aga teeme meie lossis neile tublisti kahju," ütles Tasuja kindlalt, „ja raiskame nende aega, nii et teie endid paremini walmistada jõuate. Pealegi seisab loss metsade keskel ja rüütlite teest kõrwal, kui nad otse sealtpoolt tulewad, kus neid nähtud on. Wast ei pane nad meid tähelegi, enne kui ise neile kuklasse lööme."

Tasuja selgete sõnadega arutatud nõu wõeti ühel meelel wastu. Wanemad tõusid üles ja astusid õue, kus rahwas ikka weel kõnerikka sõnumitooja wäsimata juttu

kuulas. Wanemate ilmumisel jäi jutustaja wait, mispeale Tasuja kiwi otsa astus ja wõetud nõu rahwale teada andis. See wõeti waikselt wastu.

Nüüd waliti neli peawanemat saadikuteks ja weel samal tunnil ratsutasid need, rahwa palawaid õnnesoowisid kaasa wõttes, laagrist wälja, orduwäge üles otsima.

15.

Teisel hommikul tõusis Lodijärwel kära: „Mõisajad piirawad lossi ümber!"

Lossis oli, nagu eestlaste peawanem õigesti arwanud, inimeste hulk põgenejate läbi kaswanud. Peale naiste ja laste olid seal umbes sada wõitluswõimsat meest koos. Kuuldud sõnumi peale tõttasid kõik, mehed ja naised, noored ja wanad, müüri peale. Lossi ümbrus kubises sõjariistus meestest.

Wärawa ligidal seisatas suurem salk ratsamehi, kelle hulgas palju endiseid lossitalupoegi ära tunti. Nad olid kõik oma labases maarahwa riides. Selleaegsed eestlased ei armastanud end weel wõõraste hilpudega ehtida, mis neile häwitatud mõisates küllalt kätte langesid. Ainult mõned kiiwrid ja sõjariistad olid wõõrad ja läikisid wõidumärkidena tõuswa päikese paistel. Teiste hulgast paistis kõige pealt Tasuja oma mehise kuju, toreda hobuse ja kukesulgedega wälja, mis tema kübaral lehwisid.

Tema käsul weeretas üks ratsanik walge lipu lahti, läheneb müürile ja hüüdis walju häälega:

„Kes teitest on lossi peremees?"

Dodo, kes, käed ristis rinna peal ja kulmud kortsus, talupoegi silmitses, wastas järsku:

„Kas sa, lurjus, saksa ei tunne? Kaabu maha!"

Talupoegade käskjalg kõneles pühalikult edasi:

„Oled sina Dodo Raupen, Lodijärwe lossi peremees, siis kuule, mis selle maa waba rahwa wanemad sinult nõuawad. Anna see loss, mis sinu omaks jääda ei wõi, ilma wastupanemata meie kätte, siis wõid sina ja iga rüütlisugu mees, kes sõjariistad maha paneb, wabalt Eestimaalt wälja minna, kuhu tahab. Kõik sõjasulased aga wõetakse wangi ja peetakse kinni, kuni kindel walitsus siia maale tuleb."

„Mis sa, wares, kraaksud? Tule parem oma sandikarjaga ja katsu loss ära wõtta!" pilkas Dodo. „Koerapiitsad ja soolased witsad on mul sinusuguste tarbeks igatahes walmis pandud."

„Kui sa wanemate tahtmist kohe ei täida," wastas käskjalg kõikumata rahuga, „siis wõetakse loss tormiga, tehtakse maatasa, ja kõik, kes lossis on, peawad armuta surema. Nii on wanemate tahtmine ja nii seda täidetakse. Wali ise ja anna wastust."

„Kasi, koer!" kärgatus Dodo, kelle äkiline loomus kõige tasematki wasturääkimist ei kannatanud. „Mässawate orjade ja mõrtsukatega mina ei kauple."

Käskjalg pööras hobust ja ratsutas oma meeste juure tagasi.

Ka Emiilia oli walli peale tulnud. Tasujat silmates kohkus ta, waatas, raputas pead ja pöördus wenna poole küsimisega: „Kas näed seda ratsanikku, kellel suled kübara peal on?"

Dodo tahtis midagi põlgawat ütelda, aga ta pilk pidi ilma otsimata Tasuja peale langema, kes umbes wiie-

kümne sammu kaugusel wõis olla ja ennast parajasti täie näoga lossi poole juhtus pöörama. Dodo põrkas tagasi ja jäi, silmad põnewil, wahtima. Tasuja, kes seda tähele pani, pööras kähku pead ja hakkas oma meestele käskusid andma.

„Kui ma kindlasti ei teaks, et ta tulde jäi, ma wannuksin, et see tema on," pomises Dodo.

„Noh?" küsis Emilia wärisedes.

„Ma ei tunne teda . . . koer, nii kui teised," urises Dodo.

All hakkasid ümberpiirajad kihama. Nad ronisid hobuste seljast ja lagunesid puude all laiali.

Dodo oleks heameelega kohe täku selga hüpanud ja kõigi meestega talupoegade kallale kukkunud, keda ta palja piitsaga arwas pakku ajada wõiwat. Aga rüütel Kuuno, kes juba enne mässu algamist wöörsile oli tulnud ja kardetawa aja pärast sõpru maha jätta ei julenud, seisis kõigest jõust selle wastu. Dodo andis wiimaks järele ja läks, weel kord wihaselt rusikat talupoegade poole raputades, lossi sisse. Müüri peal jäi lugu waiksemaks, ainult sõjamehed käisid edasi tagasi ja pildusid pilkamisi ning sõimusõnu alla, mispeale talupojad wastust wõlgu ei jätnud. Kolmel päewal kostis raiumine metsast. Ümberpiirajad tegid tormiredelid ja müürimurdjaid, ihusid sõjariistu ja laulsid sõjalaulusi, mis weel esiwanematelt suust suhu päritud. Üksikud salgad luusisid ümber lossi ja walwasid, et keegi sisse ega wälja ei pääseks.

Kolmas õhtu tuli. Wali tuul kihutas pilweid kiirelt üle taewawõlwi. Pimedus jõudis kähku kätte. Lossis wõeti tuled üles. Magada ei julenud sel ööl keegi. Rohked wahid walwasid müüril.

Ka Tasuja seadis wahid lossi ümber. Teised heitsid puhkama. Tasujal ei olnud uinumise himu. Ta istus kännu otsa, toetas lõua käe peale ja jäi mõttes lossi poole wahtima. Tuul mühises ja wingus puudes. See kõlas täna nii kaeblikult, nii kohutawalt. See oli, kui tõstaksid öõwaimud häält ja kuulutaksid kuuljale õnnetust... Tasuja silmad otsisid üht akent lossis, mille wõreruutude tagant walge eesriide läbi öölambi kuma paistis. Ta ei suutnud silmi sest tuntud paigast ära pöörata. Tegid wahel tukkuwad hobused ta selja taga müdinat, wõi lendas üksik öölind kahinal läbi okste, siis waatas ta ettewaatlikult ümber; aga ikka eksis ta pilk pikkamisi wana koha peale tagasi. Wahel liikus tume wari kumawa akna taga, jäi ka korraks kauemini seisatama, ja siis läksid wahtija silmad suuremaks, igatsewamaks, kui ootaks ta, et wari kehaks muutub ja kuma seest kui walge wiirastus öö pimedusesse astub. Siis pigistas ta silmad kinni ja huultel wärises üks nimi.

Segane pomin Tasuja selja taga pani teda jälle ümber waatama. Karu Andres rääkis unes:

„Mmm! Õmm! . . . jah, hulu nüüd! . . . Pea maha, nagu kapsas . . . kaaps. . ."

Kui Tasuja jälle akna poole waatas, kohkus ta äkisti ja jäi siis põnewil, hinge kinni pidades, wahtima.

Eesriie oli kõrwale lükatud, mustjas kuju seisis akna wõrede taga.

Oleks öö walgem olnud, siis oleks wahtija all näinud, kuda see kuju oma kahwatanud palet wastu külma klaasi surus, Jumal teab, mil põhjusel sügawasti ohkas ja silmadega talupoegade laagri pimedat kohta otsides, midagi iseenese ette sosistas.

Kuju kadus warsti jälle akna tagant ja endine igaw kuma paistis läbi walge eesriide. Wiimaks kustus ka kuma ja akna koht oli seinaga ühesugune pime. Wahtija aga istus weel kaua uneta oma kännu otsas ja kurwad mõtted waewasid teda. Kesköö oli ammu möödas. Hobuse sammude müdin äratas Tasujat mõttest. Ta jäi kuulatama. Sammude müdin waikis, kuuldus inimeste häälte kõmin. Paar minutit hiljemalt ragisesid raod ligemale tulewate inimeste jalge all.

„Kes seal on?" küsis Tasuja poolikū häälega.

Lähemal silmapilgul seisid kaks meest tema ees; üks neist oli wahi peal olnud.

„Oled sina ise, Tasuja?" sosistas wiimane. „Ma toon Tallinna poolt käskjala halbade sõnumitega."

„Mis on sündinud?" küsis Tasuja üles tõustes.

„Otse õnnetust küll weel mitte," ütles käskjalg, „aga kes teab, kas seegi ennast kaua oodata laseb."

„Räägi, wend!"

„Eila õhtul hilja jõudis landmeister suure wäega Tallinna alla."

„Ometi!"

„Meie saadikud ei tulnud tagasi — öeldakse, need olla jalgupidi üles poodud. Meie saatsime uued saadikud landmeistrile allaandmist pakkuma. Aga ka daanlased ja mõisnikud, kes tema juures on, katsuwad teda igapidi oma poole tõmmata. Orduriütlid on nende nõus. Praegu on meister weel kahewahel, wõib olla, eht kaalub õnn meie poole, wõib aga ka olla, et homme juba wiimne wõitlus käes on."

See sõnum pani Tasuja mehise südame wärisema.

„Siis pole enam aega wiita," ütles ta kiiresti.

„Enne hommikut weel peab loss meie käes olema; kui mitte, siis tuleme ja aitame teid wõita wõi surra."

Selle otsusega ratsutas käskjalg minema. Tasuja äratas mehed üles ja andis neile teada, mis sündinud.

„Meie peame kohe tormi jooksma," kõneles ta edasi, ja meeste pimedas kiirgawad silmad tunnistasid, et nad sellega nõus olid. „Sina, Karu Andres, wõta kakskümmend meest, roni üle aiamüüri aeda, kaks wõi kolm peitku end lossimüüri ääres põõsastesse, teised jäägu lusthoonesse seisma. Kui meie eestpoolt tormama hakkame ja wahid müüri peal teile selja pöörawad, siis katsuge nad kuulmatalt maha pista. Ronige mööda kõrget kaske üles, mille oksad üle müüri ulatawad, ja hüpake müüri peale. Läheb see teil korda, siis saadan sinna rohkem mehi. Seni jookseme eestpoolt tormi ja katsume wärawat lõhkuda."

Kuulmatalt, kui kehata waimud, hakkasid mehed liikuma. Tormiredelid aeti püsti, kakskümmend meest wõtsid pika, raske palgi põikpuudega õlade peale. Lossi hallid müürid kumasid pimeduses, wärawakoht mustas. Sinnapoole juhtisid mehed palgi otsa. Müüri najale pandud tormiredelitel ronisid mustad kujud kassiosawusega üles. Esimene lõhkuw tõuge raksatas wastu wärawat.

Aga lossi kaitsjad ei maganud. Nagu ärritatud erilaste pesas tõusis ülewal kihin ja kahin, tõrwalondid walgustasid pimedust ja heitsid wärisewat kuma ülesronijate nägude peale. Sõjamehed tõttasid müüri peale ja kui esimese ülesronija pea müüri äärele tõusis, läikisid talle sõjariistad wastu. Ta püüdis neid wehkides eemale tõrjuda ja müüri peale karata, aga üks lõi ta mõõga puruks, teine lõhkus tal kärme hoobiga pea. Surnukeha libises teiste kaela, tuge-

wad käed haarasid redeli otsast kinni ja lükkasid selle ühes mitme mehega, kes ta peal olid, kolinal ümber. Nii sündis igalpool, kus talupojad tormata katsusid. Üks murdis kaela, teine luud ja liikmed; kes terweks jäid, ajasid redeli uuesti püsti ja tormasid edasi. Wõitluse ägedus pani meeste were keema, kartus kadus, oma elu unustades püüdis igaüks teise elu kallale. Aeg ajalt mürisesid palgi tõuked wärawa pihta wõitluse kärast üle. Kuid sellega ei saadud palju teha, sest ülewalt sadas wiskodasid, nooli ja kiwa palgikandjate kaela, mehed langesid kui kärbsed, palk kukkus, aga teised käed tõstsid ta ikka jälle üles.

Enam kui pool tundi juba wältas asjata tormamine, koit punetas taewa äärel, tõrwalondid wisati ülewalt tormajatele wastu silmi ja wõideldi poolwalguses.

Tasuja, kes kõige selle aja juhatades omade keskel seisis, sai aru, et sedawiisi asi edeneda ei wõinud ja hüüdis mehed tagasi. Tormajad taganesid müüridelt, tormiredelid ja müürimurdjat kaasa wõttes. Ülewal tõusis rõõmukisa. Pilkamised sadasid alla.

„Meie peame kaitsekatuse tegema ja selle warjul katsuma wärawat lõhkuda," ütles Tasuja. „Karu Andresele wiige käsku, et ta ennast ikka peidul hoiaks."

Mehed läksid kaugemale metsa sisse, et lossist ei märgataks, mis nad teha tahtsid. Metsast kostsid ainult sagedad kirwehoobid. Lossi kaitsjad jäid põnewil ootama, ei julenud aga weel wälja tungida.

Päike oli ammu tõusnud, kui mehed müürimurdjaga uuesti, seekord lossikaitsjate surmariistade eest warjatult, wärawa poole liikusid. Teised olid hobuste selga hüpanud ja ootasid, et kohe sisse tormata, niipea kui wäraw langeb.

Wäraw kõikus kangesti esimese tugewa põraka mõjul. Weel paar niisugust mütsu ja ta pidi langema. Ülewalt

wisati küll raskeid kiwa ja tuld kaitsekatuse peale, aga see oli tugewatest okstest tehtud ja mulla ning mätastega kaetud, nii et ta kahju ei kartnud.

„Meie peame wälja tungima," kiristas Dodo, kes müüri peal seisis rüütel Rainthaliga. Wiimane nokutas tummalt pead. Dodo käskis sulaseid ja wööraid sadulasse istuda. Üks osa jooksis tallidesse. Aga juba langes wäraw koleda mürinaga maha ja Tasuja kannul tungisid talupojad kisaga sisse. Wall jäi tühjaks, kõik tõttasid alla, sissetungijatele wastu. Äge wõitlus algas. Esimeste hulgas wõitlesid Dodo ja rüütel Kuuno. Tasuja nägi esimest ja kippus wiibimata tema kallale. Dodo waatas korra otse wastase põlewate silmade sisse, hirmus mälestus sähwis kui pikne tema peaajust läbi — ja äkilise ehmatusega pööris noor rüütel ümber, põgenes omade wahelt läbi, lossitrepist üles. Saalis langes ta kahwatult kui surnu maha. Emilia kumardas tema üle ja kuulis, kuda ta wärisewate huultega sosistas: „Ma olen waimu näinud."

Hoowis wõitlesid lossi mehed meeleäraheitmisega ja olekſid karwa pealt sissetungijaid, kes kitsast wärawast, surnute üle komistades, ainult wähehaawal sisse pääsid, jälle wälja rõhunud. Aga juba oli Karu Andres oma meestega mahajäetud müüri kaudu lossihoowi jõudnud ja langes nüüd walju kisaga kõrwalt sakslaste kaela, kes pikkamisi lossi sisse taganesid ja uksi eneste taga kõikisugu kraamiga kinnitasid. Talupojad hakkasid uksi lõhkuma.

Kui Tasuja nägi, et Dodo tema käest oli pääsenud, tuli ta hobuse seljast maha ja läks mõne mehega lossi lõunapoolsesse otsa, kus madal rauduks alla lossikeldritesse wiis. Uks murti kangidega lahti ja Tasuja astus meestega kiwitrepist alla. Sumbunud õhk ja lämbutaw hais woolasid neile wastu. Kaasawõetud tõrwalont pisteti põ=

lema ja see walgustas kitsast wõlwialust, kus kaks meest waewalt kõrwuti wõisid käia. Wõlwialuse tagumist poolt kattis hall pimedus. Mõlemal küljel wiisid madalad ja kitsad raudukfed tillukestesse kongidesse. Mõned uksed, mis lukus olid, lõhuti sisse. Kongid olid tühjad. Wõlwialuse wiimses otsas oli weel üks waewalt nähtaw ukseke, enam auk kui uks. Tasuja ise lõi selle kangiga sisse. Kui ta sisse astus, pidi ta sügawasti kumardama — kong oli waewalt neli jalga kõrge. Seinad olid niisked ja kumasid rohekalt tule paistel. Põrandaks oli haisew pori. Walgus ei pääsenud kusagilt sisse — siin wältas igawene pimedus.

Tagumise seina najal kükitas üksik inimesekuju, kael seina külge kinnitatud raudwõru sees. Tema riided rippusid kaltsudes paiguti paljastatud liikmete küljes. Pea oli tal sügawasse rinnale wajunud, mõlema käega oli ta kramplikult oma aluse porisse kinni hakanud.

Tasuja langes selle kuju ette põlwili ja tõstis ta pea õrnalt üles. Peast rippusid hallid juuksed libedates salkudes üle silmade. Kui Tasuja juuksed kõrwale pühkis ja tulepaiste otsekohe wangi näo peale langes, põrkas tulenäitaja, endine lossi talupoeg, kohkunult tagasi ja karjatas: „Metsa Tambet!"

Tambeti nägu ei olnud enam elusa inimese nägu, see oli surnu pealuu, tõmmu, roheka nahaga kaetud. Kustunud silmad olid laiali lahti ja wahtisid kangelt, koledalt, liikumatalt sügawatest haukudest wälja. . .

Kui Tasuja natukese aega seda nägu oli uurinud, wajutas ta tema silmad õrnalt kinni ja laskis surnu pea jälle tasakesti rinna peale langeda.

„Lõpp!" sosistas ta kuulmatalt.

Kui ta jälle püsti tõusis, oli ta nägu surnu karwa, aga rahuline ja jääkülm. Seltsimehed kohkusid teda nähes.

See ei olnud inimese nägu. Niisuguste silmadega wõiwad mõrtsukaid unenäos nende ohwrite waimud hirmutada. Waikselt astusid mehed wõlwi alt wälja päewawalgele.

Seni olid teised lossi peaukse maha lõhkunud ja tungisid kotta. Wõideldes ja iga sammu maad werega müües taganesid kahanenud kaitsjad kojast saali, mis juba naisi ja lapsi poolelt täis oli.

Tasuja tahtis parajasti jalga lossitrepile tõsta, kui üksik ratsamees tuhatnelja lossiwärawast sisse kihutas.

„Tasuja, Tasuja!" hüüdis ta juba eemalt.

Tasuja pööras silmad ilma nähtawa ärewuseta sinnapoole ja küsis: „Mis sõnumid sa tood?"

„Mina tulen otsekohe Tallinna poolt," pajatas ratsanik löötsutades, „landmeister on kõige wäega äkki meie kallale tulnud... ja meie mehed on hädas..."

„Kas peawad weel wastu?"

„Jah, aga paluwad sind appi, lahing on kibe."

„Ma tulen," wastas Tasuja rahuga, „aga enne pean siin asja lõpetama."

Ta tormas trepist üles — saali.

Siin panid sakslased, wärisewate naiste ja laste ette müüri luues, wiimse jõuga wastu. Rüütel Kuuno wõitles kui lõwi, ka Dodo oli oma uimastusest toibunud ja raius kui meeletu enese ümber. Wõitlejad komistasid iga silmapilk surnukehade üle, woolaw weri leotas põranda libedaks. Sõjariistade kõlin, surmawate hoopide tumedad mütsud, sajatamine, hoigamine, naiste ja laste palwed ja hale wingumine läbisegi sünnitasid koledat kohinat, seda tormikohinat, mille möllule kõige sügawam waikus — surmawaikus järgneb.

Taſuja tungis oma meeste wahelt läbi, kes tema tulekut hõiſates teretaſid. Ka Dodo nägi teda kohe.

„Siia, werine wari!" karjus ta Taſujale wastu. „Näita, kas ſa ſuremata oled!"

„Sa iſe tahad?" kostis Taſuja ja ta tardunud nägu ilmutas jälle ärkawat elu. „Olgu ſiis ſurm minu käe läbi ſulle kergeks nuhtluſeks minu iſa tapmiſe eest!"

Nende mõõgad kõliſeſid kokku.

„Jaanus!" kiljatas Emiilia.

Aga juba wälkus Taſuja mõõk lennul ja wajus ſiis otſe wastaſe ſüdameſſe. Dodo langes hingetult rüütel Kuuno jalge ette maha, kes talle asjata appi tõttas.

„Üks ohwer on langenud — nüüd langegu teine!" ümiſes Taſuja ja kippus Kuuno kallale. Seal kukkus Emiilia põlwili.

„Jaanus, halasta, halasta!" kiljatas ta, Taſuja põlwede ümbert kinni hakates.

See ootamata juhtumine pani ſilmapilguks kõik kära waikima. Surmawad käed puhkaſid, kõik ſilmad wahtiſid Taſuja poole, kes liikumatalt ſeisma oli jäänud.

„Halasta?" kordas ta karedalt. „Kes halastas minu waeſe iſa peale, kui ta haiſewas keldris eluſalt mädanes?"

„Sa oled ohwri ſaanud," wastas neiu paludes, „ainſa ſüüdlaſe oled ſa praegu ſurmanud. Heida armu ilmaſüütu peale!"

„Kas ſee on ſüüta, kes minu wendade werd walab?"

„Siis tõuka oma mõõk minu rinda, halastamata mõrtſukas!" kiſendas Emiilia meelt ära heites. „Ma kahetſen meie noorepõlwe ſõprust — eſimest korda. See on minu peigmees . . . Ma armastan teda, nagu ma ſind põlgan ja wihkan."

Tume korin tuli Tasuja huultelt, mõõk kukkus ta käest kõlisedes maha. Sel silmapilgul oli ta nägu niisugune kui see, millega ta isa surnukeha juures seltsimehi oli kohutanud. Ta seisis tüki aega külmalt ja kangelt, kui kiwist kuju; käewarred rippusid tal lõdwalt allapoole, wärin raputas ta kanget keha, külm higi kattis ta otsaesist .... Saalis wältas haua waikus.

Wiimaks tungis wärisew kohin Tasuja rinnust. Ta pigistas mõlemad käed wastu silmi, laskis nad pikkamisi üle näo allapoole libiseda, kumardas, tõstis mõõga üles, pöördus oma meeste poole ja ütles, ilma kellegi otsa waatamata, sügawa häälega:

„Meie wennad Tallinna all on hädas — lähme neile appi."

Ilma pead pööramata sammus ta omade keskelt läbi ja uksest wälja, teised waikse wõõrastusega ta kannul. Sakslased wahtisid kui kiwiks kangenult neile järele, kuni wiimne uksest wäljas oli.

„Mis see tähendab?" küsis rüütel Kuuno imestades, kui kõik teised waikisid. „Missugune imelik mees!"

„Missugune imelik mees!" kordas Emiilia, ikka weel põlwili maas. „Nüüd läheb ta surma, ma nägin seda tema näost," lisas ta tasakesti juure ja peitis näo käte wahele.

Kaks suurt, palawat pisarat, haleduse, wõib olla armastuse pisarat sirisesid pikkamisi Emiilia peente, walgete sõrmede wahelt läbi.

16.

Tasuja oma salgaga, kellest suur jagu langenud oli, istus sadulasse ja kihutas tuhatnelja Tallinna poole.

Kui ta umbes tunni aja pärast sinna jõudis, oli wõitlus juba lõppemas. Rüütlite raudriiete ja sõjakunsti wastu ei ulatanud talupoegade hulk, ei wahwus, kuna walmistus ja juhatus puudusid. Rüütlid murdsid weriseid sihte nende ridadesse ja raiusid üksikud salgad wiimseni maha. Aga need salgad langesid selsamal paigal, kus nad seisid, ilma sammu taganemata, ja kes wähe suutis, see kiskus ühe wastase surmas kaasa.

Kaugelt suurem jagu eestlastest, nende hulgas peaaegu kõik wanemad, katsid werist, truuduseta, siiski armastatud isamaa pinda oma kehadega. Tasuja — nüüd mitte enam kardetaw mässutõstja ning rahwa wabastaja, waid õnnetu, surma otsija talupoeg Jaanus — nägi kohe, ei siin enam mingit wõidulootust üle ei jäänud. Ka tema südames olid kõik lootused kustunud, kõik tühi, külm ja kole.

„Wennad!“ hüüdis ta, ja tema mehine hääl kõlas wiimast korda oma täie jõuga, tema silmad särasid üleloomulisel läikel, „wennad! Siin ilmas pole meil enam midagi otsimist. Seal kutsub surm . . . näete, kui lahkesti, kui magusasti ta kutsub! Tule, surm, ja päästa omad lapsed!“

„Sureme surmates!“ mürises salga wastus.

Ja hirmus, kui wihane sõjajumal, kihutas Tasuja otsekohe rüütlite tihedamasse salka, seltsimehed tema kannul. Hirmsasti möllas ta tugew käewars waenlaste keskel, armuta saatis ta ühe ohwri teise järele enese eel surma, sai weel kord weriseks tasujaks. Tema seltsimehed langesid üks teise järele ja waenlaste hulk mattis nende kehad jalge alla, aga Tasuja kange mõõk wälkus weel kaua, iga wälguga surmates, ja suled ta kübara peal lehwisid kaugel waenlaste tihedama salga südames. Ja wiimaks

wälkus ka tema mõõk wiimast korda ja suled lehwisid wiimast korda kõrgesse . . . Siis kadus ta, ja waenlaste hulgad kohendasid end langenud kangelase surnukeha üle.

Nii särab Eesti rannal loojaminew päike weel korra pilwerüngaste wahelt ja paneb laenete wahutawad pead punetama. Siis wajub ta merde, ja tuul waikib, ja mässawad laened kohenewad pikkamisi . . .

Pärast õnnetut lahingut Tallinna all kadus mässawate eestlaste õnn täiesti. Landmeister kihutas neid igalpool kui metselajaid taga, raske, werine nuhtlus langes õnnetu rahwa kaela, kes julenud oli kadunud priiust oma jõuga tagasi püüda. Ühe aasta pärast walitses jälle rahu laastatud maal.

Paar aastat hiljemalt — 1347 — müüs Daani kuningas Eestimaa, mida ordumeister juba enne pandiks oli wõtnud, 19,000 marga hõbeda eest Saksa ordule.

Eestlaste priiusewaim oli wiimast korda lühikeseks ajaks lõkendanud. Pärast seda ei julenud nad enam wastu hakata, ehk küll raudne orjaike neid raskemalt rõhus, kui enne suurt mässu. Eestlane unustas oma rahwuse, unustas esiwanemad ja nende wabaduse, ja pikk, raske uni algas.